

Bruno Schulz: „Bet nesi be kaltės, Vasara“	p. 4
Žmonės Šventojoje labiausiai suburia „Maxima“, „Rimi“ ir „Iki“	p. 6
Išsikraustymas į Naująją Vilnią dar netapo madingu gestu	p. 7

Žiūrėjimas į debesis

Debesys yra benamiai. Tai viena iš dviejų pačių artimiausių mano širdžiai jų savybių. Ir kai prisimenu frazę iš Šventojo Rašto, kad Žmogaus Sūnus neturės kur galvos priglausti, kažkodėl pirmiausia pagalvoju ne apie žmones, bet apie debesis. Iš tikrųjų: kur debesims priglausti savo galvas?

Tiesa, literatūroje, ypač poezijoje, debesis dažniau pristatiniami ne kaip benamiai, o kaip nomadai. Pavyzdžiui, senas senas Michailas Lermontovas: *Тучки небесные, вечные странники*. Arba visai dar nesenas Charlesas Wrightas: *And now the clouds come on, the same clouds that Turner saw*. Nemanau, kad benamystė ir nomadystė – vienas ir tas pat. Tačiau kad jiedvi sieja ganėtinai artimos (kraujo?) giminytės ryšiai – vargu ar galima būtų nuneigti.

Su tam tikro tipo (tiksliau – gana tikro tipo) benamyste susidūriau vaikystėje. Mat tuoj po karo neturėjome savo namų ir gyvenome pas svetimus žmones. Kai dabar galvoju, jausmas turėjo būti gana sapniškas: aplink viskas ranka pasiekiamas, bet beveik viskas – ne tavo. Motina nuolat perspėdavo: „Vaikai, tik nieko nepaimkit neatsiklausę. Ba mus iškraustys!“ Sunkiausia būdavo vasarai einant į galą šeiminių sode: vos tik pakeldavau galvą, norėdamas pasižiūrėti į kamuolinius debesis, išsyk pamatydavau jau beveik nunokusius alyvinius obuolius. Bet juk jų nebuvo galima nusiskinti neatsiklausus! Aišku, kad nusiskindavau. Bet po to ilgai iš paskos vilkdavosi, nelyg koksai sluoksninis debesis, kaltės jausmas. Gal tai ir buvo viena iš priežasčių, lėmusių, kad, kiek save pamenu, man labiau už sluoksninius patinka kamuoliniai debesis.

Vėliau manoji benamystės samprata pamažėle siaurėjo ir grynosios. Kai, jau po universitetų, nuomojaisi kambarėlį Žirmūnuose, išvydau dar aiškesnę bei švaresnę josios (ir benamystės sampratos, o ir pačios benamystės) struktūrą: šeimnininkas buvo griežtas, tad grįžti privalėjau iki dvyliktos valandos vakaro; jei nespėdavau – tiesiog neįsileisdavo. Todėl ne sykį ir ne du, parsiradęs, tarkime, pirmą ar antrą nakties, laukdavau, kol šeimnininkai kelsis (paprastai – apie šeštą), kiurksodamas ant medinio suoloelio, stovinčio palei namą. Raktas kišenėje buvo absoliučiai bevertis: duris užsklėsdavo iš vidaus. Atspėjote: maždaug nuo ketvirtos pradėdavau žiūrėti į debesis. Buvo vasara. Jei oras pasitaikydavo gražus, matydavau, kaip ima po truputį rauti kamuoliniai rytuose anapus Nerios. Ak, vaizdelis! Užtat nieko gero nežadėjo sluoksniniai: iš jų būtinai imdavo kristi dulksna, tad aš, būdamas be miego, dar ir sušlapdavau...

Ne, ne. Čia dar nėra tobula benamystė. Daug daug vėliau, lankydamasis Londone, žingsniuodavau į centrą ir atgal iš jo per parką. Būtent tuomet pamačiau, kaip, vakarėjant, benamiai klojasi ant suoliukų storas laikraščius „paltis“, užsiimdami sau vietas nakčiai. Aišku, kad pagalvodavau: ar jie paryčiais žiūrės į debesis? Juk virš Temzės galėjo (nebūtinai, bet) telktis *the same clouds that Turner saw*. Tačiau su jau tikrai tobulu benamystės modeliu susidūriau dar truputį vėliau, Vašingtone. Vieną vakarą, regis, CNN transliavo reportažą apie benamių gyvenimą. Buvo teigiama, kad nemažai jų nakvoja metro požemiuose. Galop gan dailios išvaizdos reporterė paskelbė, jog, jiems ten miegant, kai kurių galvos guli tik keliasdešimties centimetrų atstumu nuo geležinkelio bėgių... Esu dėkingas Vašingtonui ir už baigiamuosius tobulo benamio portreto štrichus. Būtent šiame mieste man teko (aišku, kad metro stotyje) ir palytėti benamį. Įspūdis buvo stiprus. Bet labiausiai sukręsta liko ne manoji lytos sąmonė. Ir ne regos. Tiesiog blokšte prisibloškė mano uoslė: benamio kvapas dešimtis kartų pranoko visų Vašingtono magnolijų kvaptis; jis toli aplenkė ir gerai pažįstamą lietuviškų geležinkelio žuolių (paauglystėje, keliolika sekundžių pavėlavęs į traukinį, verkiau juos apsikabinęs) kvapą; ir visų mano lig tol sutiktų smarkiai prisikvepalavusių mergaičių (vieną jų, beje, šiek tiek panėšėjo į minėtąją reporterę) aromatus... Tai buvo (turiu galvoje benamį) kvapas!

O paskui benamystės samprata pajudėjo į kitą pusę: užuot siaurėjusi, ėmė plėtėti, aprėpdama vis daugiau įvairiausių

ALFONSAS ANDRIUŠKEVIČIUS

fenomenų. Viskas prasidėjo gan netikėtai. Mane (jau buvo praėję keleri nepriklausomos Lietuvos metai) kažkur savo automobiliu pavėžėjo pažįstamas archeologas. Lėtai slinkdami siaura Vilniaus gatvele, prie konteinerių pamatėme juose besirausiantį benamį. Tuomet pas mus tai dar buvo naujiena. „Žiūrėk!“ – šuktelėjau bičiuliui. Tasai žvilgtelėjęs ramiai tarė: „Žinai, jis daro tą patį ką ir aš: juk ir aš rausiuosi žemėje, ieškodamas ko nors gero.“ Nežinau, kokie laideliai susijungė mano sąmonėje ar pasąmonėje, bet nuo tos frazės būtent benamystės samprata (sąvoka?) mano galvoje ėmė plėsti, apauginti ir naujom tiesioginėm, ir senom perkeltinėm prasmėm, o lig tol gana griežti josios kontūrai skydo ir blausėsi... Ir kai 2008 metais rašiau „Rudeninį pasivaikščiøjimą“, šiuo atžvilgiu buvau pasistūmėjęs jau taip toli, kad vadinau benamiais ne tik glaudžiančias prie šaligatvio savąsias galvas rūkalių numestas nuorūkas ar ką tik žvejo ištrauktus iš velėnos sliokus, bet net vakarinės saulės spindulius ant bažnyčios bokšto smailės...

Daiva Kairevičiūtė. Kaukolinis debesis. 2020

Taip, taip, taip. Iš esmės (t. y. jei žvilgtelsime šiek tiek už laiko horizonto) – visi mes esame benamiai. Tik – skirtingais pavidalais. Tik – arba tai suvokdami, arba nenorėdami (nepajėgdami) suvokti. Tik – tai grąžydami dėl šito rankas, tai atvirksčiai – ramiai sukryžiuodami jas sau ant krūtinių. Ir tie, kurie miegame metro požemiuose, padėję galvas per keliasdešimt centimetrų nuo bėgių, ir tie, kurių miegelį minkštučiuokos pataluos jūjų nuosavose vilose budriai saugo vaizdo kameros bei pečiuiti vyrukai. „Nė vienos žemės atlaužos nepaimsiu. / Ir nieko neturėsiu savo“, kaip deklaravo Algimantas Mackus. Juo labiau – savo namučių namų...

Bet grįžkime prie debesų. Prozoje bene didžiausią įspūdį man yra padaręs debesis iš Michailo (vėl Michailas) Bulgakovo „Meistro ir Margaritos“: *Солнце исчезло, не дойдя до моря, в котором тонуло ежевечерне. Поглотив его, по небу с запада поднималась грозно и неуклонно грозовая*

туча. Края ее уже вскипали белой пеной, черное дымное брюхо отсвечивало желтым. Туча ворчала, и из нее время от времени вываливались огненные нити. Тво tarpu lietuvių tapyboje mane žavi trys baltučiuukai debesėliai virš kaliausės galvos Povilo Ričardo Vaitiekūno paveiksle „Piligrimas“. Spėju, kad abiejų autorių (slavo ir balto) darbuose tie debesis yra kamuoliniai... Tad dabar turiu gerą progą pereiti prie antrosios man labai svarbios debesų savybės.

Debesys neturi savasties. Šiaip jau tos savasties tai niekas neturi. Budizmas moko: visos *dharmos* yra tuščios. Tai reiškia, kad visi reiškiniai neturi nieko, kas būtų nelaikina ir sudarytų nekintančią jų „esmę“, taip sakant – jų savastį. Žinoma, krikščionybė užėmusi kitokias pozicijas: kas gi galėtų būti *siela*, jei ne amžina ir nekintanti kiekvieno žmogaus savastis? Bet, kaip jau esu ne sykį minėjęs, buvau parašytas taip, kad mane trauktų budizmas. Tai ir dabar nemanau spirtis tai traukai. Bet... Jei savasties neturi niekas, tai kodėl aš čia dabar telkiuosi į debesis? Atsakymas be galo paprastas: juose tasai nesavastingumas, manyčiau, registi itin akivaizdžiai.

Kadangi vasaromis būnu Mančiagirės kaime, tai debesų prisiziūriui į valias. Ir štai kokie tų mano meteorologinių stebėjimų rezultatai (šiuo atveju – susiję su savasties klausimu, be abejo). Pirmasis: debesis (net ir mano favoritai kamuoliniai) neturi nuosavos stabilios formos. Dieve, kiek sykių teko regėti, kaip, pavyzdžiui, primenantis didingą viduramžių pilį padangių „galiūnas“ neilgtrukus tapdavo paprasčiausia sukežusia valtimi, o debesinė karaliaus mantija transformuodavosi į elementarią pašluostę! Arba baltavilniai avinėliai persimainydavo į težtančias pavasarinės ledo lytukės. Arba... Neturi jie ir nuosavos spalvos. Tas pats, kuris neseniai dar buvo baltut baltas, pakliuvęs į besileidžiančios saulės zoną būtinai taps raudonas. O kitas, ką tik gąsdinęs niūriu violetu, išsilijęs ir nutoldamas kaip niekur nieko persimainys į banaliausią pilkį. Ką jau kalbėti apie charakterį ir valių! Ar jums teko susidurti su debesiu, kuris, nepaisydamas vėjo stiprumo ir krypties, vien savo valios pastangomis (kaip koks Italo Calvino herojus) nukaktų, tarkim, iš Marcinkonių į Varėną? Taigi čia tik apie dvidešimt kilometrų... Ką tuomet kalbėti apie didesnius atstumus? Sakykim, nuo Maskvos iki Berlyno ar nuo Aix-en-Provence'o iki Mardasavo? Šneka, kad didelis debesis atsineša su savimi ir savo vėją. Nieko panašaus. Jį tiesiog stumia kitas vėjas (juk danguje jų esama ne vieno), ir tiek. Kitaip tariant, debesis, neturėdami nei nuosavos formos, nei spalvos, nei valios anei charakterio, drauge neturi nė mažiausios galimybės elgtis savo nuožiūra, taip sakant, manipuluoti pačiais savimi. Tai kur tuomet toji jūjų savastis? Bet dar stabtelkime prie manipuliavimo klausimo. Kas jais tokiau atveju manipuluoja? Tik vėjai? Norėtumėte! Nes juk ir jie (tie vėjai) tėra pastumdėliai, vėjai irgi pučia ne ten, kur patys susigalvojo. Jais taipogi manipuluojama. Kaip, beje, ir mumis visais. O kas tai daro, gražiai nusako Wallace'as Stevensas: *The cloud rose upward like a heavy stone / That lost its heaviness through that same will, / Which changed light green to olive then to blue*. Kaip dieną aišku, kad neapskundžiama visa ko manipuliatorė ir yra *that same will*...

Ir dar truputį apie debesų nesavastingumą. Užvakar atslinko nuo Marcinkonių violetinės karališkos mantijos pavidalo debesis. Iš jo smagiai nulijo. O jis, jau suskudurėjęs, nušliaužė sau Žiūrų pusėn. Šiandien matau, kad darže labai užtelėjo agurkai. Nusiskinu vieną didesnę ir kandu. Staiga mane persmelkia mintis: taigi aš dabar valgau ir tą debesį, kuris užvakar čia buvo apsilankęs...

Benamystė, nesavastingumas... Nežinau, kaip tokios idėjos veikia kitus. Ypač, Kunderos žodžiais, raktų savininkus. Mane, tenka prisipažinti, jos ramina ir guodžia. Nustatęs savyje šią bangą (o tai padaryti sekasi toli gražu ne visuomet), jaučiuosi kosmoso, visatos dalimi. O iš visatos, kaip esu pats kadaise formulavęs, neiškrisi. Debesys, debesis... Juo labiau persiimu benamystės ir nesavastingumo idėja, juo labiau tampa panašus į (kamuolinį?) debesį...

Filmavimai ir 31-osios metinės

„laba diena, Uršule. dėl pažymėjimo: prisegu nuotrauką. sustorėjau. taip pat norėjau pranešti, kad esu pakviestas dalyvauti 31-ajame „Poetiniame Druskininkų rudenyje“. jis vyks spalio 9–11 dienomis (man atrodo). tuo metu man yra darbo dienos. kadangi norėčiau sudalyvauti, teiraujuosi galimybių. ar būtų įmanoma pasiimti atostogų? gali būti ir neapmokamos, man nieko tokio dėl to. o gal skambinti [muziejaus direktorei] Rūtai Kačkutei ir gauti jos palaiminimą? lauksiu žinių. susisiekiame greitai metu.

-Nojus“

Spaudžiu „siųsti“. Rašau personalo skyriui. Laužtinius skliaustus ką tik pridėjau, elektroniniam laiške jų nėra. Dabar yra rugsėjo pats vidurys – mano pirmoji darbo diena po dviejų savaitių atostogų.

Vakar dienos metu prie mano namų, kitoje gatvės pusėje, sprogo balkonas. Popietė buvo labai šilta ir saulėta, nesinorėjo sėdėti namie, todėl įsimečiau kamera į kuprinę ir išbėgau į lauką. Prieš gatvę pamačiau policijos mašiną, stovinčią skersai kelio, pačiame jo viduryje. Pareigūnas mojavo raudona lazdele važiuojančiai mašinai. Tada pastebėjau, kad visa Antakalnio gatvė uždaryta su stop juosta, o prie pašto stovi greitoji, gaisrinės sunkvežimis, daugiau policijos ir dar daugiau žmonių, stoviniuojančių aplinkui. Gaisrininkai kaip tik kėlėsi su sulenkiamom kopėčiom į trečią aukštą. Po jais, antrame aukšte, žiojėjo didžiulė skylė. Išsitraukiau kamerytę ir pradėjau filmuoti. Iš gatvės matėsi miegamojo lova ir juodai sudegęs telikas. Vyras oranžiniais kombinezonais šlavė nuo gatvės stiklo šipulius. Pafilmavau ir juos. Taip pat pafilmavau į krūvą sudėtus balkono likučius, išsiračiusius kaip nesveika gyvatė.

Na, o šiandien į darbą atėjo filmuoti LNK. Paulius [Skučas] ir Eglė [Šantaraitė] – TV laidos „Labas vakaras, Lietuva“ vedėjai. Eglė taip pat ir žinių vedėja, pasirodo, po to išgirdau. Paulius atėjo pirmas, žymiai anksčiau nei kiti, žydrais marškiniais, žvalus ir gerai nusiteikęs. Pamenu, prieš mėnesį buvo atėjęs apžiūrėti parodos kartu su savo dukra, nusipirko bilietus, įėjo į parodą ir iškart išėjo, nes dukrelei buvo pernelyg baugu – tamsa, kalėjimas. Vėduosi Paulių

tamsiu koridoriumi, nes jis nori pamatyti Sierakausko žiedą ir prašo parodyt kitus „įdomiausius eksponatus“. Šiek tiek papasakoju apie pastatą, išvedu į lauką, aprodau pasivaikščiavimo kiemelius, kuriuose kaliniai galėdavo pažiūrėti į dangų ir pasiklausyti paukščių. Būtent taip ir pasakiau. Pats prieš tris savaites čia stovėjau ir vaikščiojau, ir filmavau, kol paukščiukai aplink nesustodami giedojo. Kitą dieną, žiūrėdamas tą reportažą iš internetinės mediatekos, išgirsiu keletą žodžių iš Pauliaus lūpų, kuriuos jam ir pasakiau. O iš pačių kiemelių jis labai nori paleisti savo droną ir pafilmuoti.

Netrukus ateina gidė Agnė, kurią, kaip po to išgirsiu po filmavimo, rūkant mano papirosą, Pauliui kažkas telefonu pavadino „geriausia muziejaus gide“. Tada įbilda operatoriui su didele kamera ir stovu, na, ir Egle, kuri eina jam iš paskos prie ausies laikydama telefoną, nepatenkinta ir susiraukusi kaip nelaiminga senė. Ji skubina visus, numeta ragelį, po to vėl pakelia, po to pasiūnčia kažką kitame gale velniop. Be to, suprantu, kad vietoj trijų minučių reportažo jie dabar susigalvojo daryti šešių minučių, o tai labai jai nepatinka, nes nėra laiko, taip pat jai visai neįdomu, jai dar reikia sugrįžti į studiją ir pasiruošti žinioms.

– Gerai, filmuojam, – sako.

Ir staiga jos grimasa persimaino. Ji dabar šypsosi, plačiai išsišiepusi, rodydama savo baltus teliko dantis. Tas persimainymas mane truputį sutrikdo, nes yra itin staigus ir nenatūralus. Po to akimirksniu imu matyti tūkstančius piliečių, spoksančių per teliką į tą šypsena, ir tuos dantis, priklausančius neprikaištingiems žmonėms.

Visą videomedžiagą jie nufilmuoja labai greitai, tetrunka dešimt minučių. Eglė su operatoriumi į gatvę išbėga dar greičiau, negu atėjo. Tuo tarpu Paulius laimingas eina į kiemelį, nešinas savo numylėtu dronu. Kolega Danielius prasitaria, kad girdėjo, jog filmuojant buvo padaryta klaida, riktas – pasirodo, Agnė [geriausia mūsų gidė] vietoj 1838 metų netyčia pasakė 1938. Tačiau Danielius neuztikrintas. O Agnė giliai dūsauja, prunkščia ir kone žegnojasi, kad tik-tai jam būtų pasigirdę, o Dieve.

Aš tai mąstau apie titrus – juk būna, ne? Tarkim, neįmanoma perfilmuoti, bet reikia rodyti, tai juk įmanoma, kad trumpam sublyksėtų koks nors [1838 m.*] titras su žvaigždute toje klaidos vietoje. Susuku dvi tabako suktines ir išslenkam

su Agne į kiemelį parūkyti. Oras nuostabus, šilta, Paulius patenkintom akim skraido dronu, o mes imam ir prasitariam jam apie 1938-uosius.

Jis lengvai atsidūsta, pažiūri į žemę, po to minkštai, bet gal kiek kreivokai šypsosi ir ramiu balsu patikina mus:

– Nieko tokio čia, čia nežymi klaida, daug kas tikrai nepastebės, nesijaudinkite, tai juk telikas.

Jis sakė „televizija“. Gal tik akimirka gėdijosi, o gal man taip tik pasivaideno, bet užtat buvo aišku, jog po sekundės tai jam nebesvarbu. Tada palengva nutupdo droną, tvarkingai susidėlioja ir dėkingas išeina. O mes su gide baigdami rūkyti kažką kosėjam – ji apie 1938-uosius, 100 metų, o aš, žinodamas, kad kvailai atrodau, vis kartuju žodį *telikas* ir tyčia persistengdamas mykiu žodį *feikas*, galvodamas apie *teliką*.

Jo buvo daug, ypač Katedros aikštėje, prieš keletą savaitių, kai tauta minėjo 31-ąsias Baltijos kelio metines ir susikibę rankomis tiesė Laisvės kelią nuo Vilniaus iki Baltarusijos sienos. Tą dieną kaip tik buvau pasiėmęs savo kamerą, o ant krūtinės įsisečiau Kalinausko ženkluką, gautą dovanų iš vienos tokios žavingos baltarusių aktyvistės. Filmavau žmones, filmavau policininkus, į dangų paleistus baltus ir raudonus balionus, kurie kilo su tokio lengvumu, kokio jokis dronas neturi. Buvo jausminga, šiek tiek gaudinausi – aikštė pilna žmonių su gelėmis, šūksniai, plojimai, varpų dūžiai, rimitis. Oro balionas, žmonių prilaikomas virvėmis, levituojantis ore, keliantis tikrąją Baltarusijos vėliavą. Arba jauna baltarusė mamytė, apsigaubusi vėliava kaip apsiaustu, neša iškėlusi abiem rankom savo mažiuką berniuką nuogu užpakaliu už krūmo pasysioti.

Va tai yra tikra.

Bet to nefilmavau. Tik užsirašiau į sąsiuvinį juodu kartoniniu tušinuku, rastu po vieno tūso, ant kurio buvo užrašas „Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklai 30“. Man irgi tiek.

Tačiau už mažiau negu mėnesio man sueis 31. Truputį kris lietus. Kitą rytą aš sėdėsiu autobuse, pilname poetų, pakeičiu į Druskininkus. O mano kuprinėje tarp drabužių lengvai ir jaukiai kartu važiuos vaizdo kamera.

– NOJUS SAULYTIS –

Memorabilia

Madona su kūdikiu. Viskas čia vienas prie vieno: veidai ir pozos, atmosfera, ištransliuotas pranešimas. Yra kažkurio iš Renesanso meistrų paveikslas, gal ir ne vienas, kur kūdikėlis Jėzus panašiai stovi, prilaikomas Mergelės Marijos. Ir šiaip kažin kur jau matyta. Senuose Vilniaus butuose? Per naktinį regėjimą? Veidrodyje?

Kitoje pusėje mamos ranka užrašiusi: „Brangiai seselei nuo Domutės ir Eimučio. Domutė.“ Nurodyta gyvenamoji vieta: „Sibiras 1952 IV 3.“ Matosi, jog ne vokiška kokybė. Fotopopierius ranka atplėštas. Nuotrauka kartu su šimtais kitų buvo paleista per internetinę prekybą. Geografinės ir istorinės aplinkybės tik nežymiai padidino jos kainą. Du eurai. Už Pirmosios komunijos vaikus Kauno Prisikėlimo parapijoje 1944-aisiais prašė dešimt. Ten irgi yra ką žiūrėti. Jei žinotum tiksliai, kuri čia Sibiro vietovė, būtų nesunku atsekti ir pavardę, kilmę, kitus šeimos narius. Išleisti keli dideli tomai su tremtinių sąrašais. Surinkta ir nuotraukų. Bet šita, rodos, tyčia dabar pasiūsta laukiant naujojo karantino ir nujaučiant daugybės motinų nerimą. Bus man kaip lapkričio ikona. Turėsiu priešais ją melsti užtarimo, kad ištvirtume, kad mamos ir vaikai nepaleistų vienas kito rankos. Ir visi draugai ir draugės, mylimieji, mylimosios. *Fratelli tutti*, anot popiežiaus.

Mes sakome *Sibiras*, kietai ir žudančiai, o daiktavardis juk iš tiesų moteriškosios giminės – *Sibir*. Minkštas, švelnus žodis. XIX amžiuje taip ir tardavome: Siberija. Ką jis reiškia, tikro atsakymo nėra. Esą panašus totoriškas žodis reiškia pūgą. Aišku, labai tiktų. Nepabuvus ten, pirmoji asociacija ir būna tokia – sniego plynės. *Baltas, visų balčiausias peizažas*, – parašė Šiaulių poetė Ona Lukauskaitė-Poškienė. Iš Kazio Borutos kompanijos. Ji ten buvo.

Balčiausias peizažas prasideda ten jau spalio pradžioje. Kai per pirmąsias Vėlines Sibire ėjau lankyti miestelio kapinių, reikėjo kelis kilometrus klampoti per pusnis. Baisiai švietė saulė, ir tas akinantis baltumas buvo lyg ženklas, jog viskas ten gerai po sukrypusiais kryžiais ir žvaigždėtomis piramidėmis. Daug geriau, nei mums atrodo.

Apie žiemos speigus nepasakosiu, tiek to. Rudens Sibire tik savaitė ar dvi, o pavasaris ilgių ilgiausias. Šalčiai nurimsta, paleidžia sniegą, bet štai ir vėl ritasi nauja žiemos banga. Sykį kaip reikiant viskas pabalo birželio viduryje, jau žydingi ievoms paupiuose. Irgi turiu nuotrauką. Ant šito atvaizdo pažymėta balandžio 3-iosios data. Galima įtarti

Laiškas iš Sibiro

*Tu užaugsi, būsi didis,
Narsus ir galingas.
Būsi kovoj priešams žiaurus,
Vargšams gailestingas.*

Atrodo, kažkas iš žinomų poetų parašė žodžius. Senelė vis paniūniuodavo mums, bet jau buvome ne kūdikiai. Kas yra tie priešai, ji nemėgino vaikams aiškinti. Paskui supratau, kad lenkai. Dar po kurio laiko – kad rusai ir komunistai. Su rusiukais ketvirtoje klaseje kaudavomės iki kraujų, mat mokykla metus buvo po vienu stogu, pastate ties Jaunimo sodo kampu. Patykai prie Vilnelės vingio grįžtančių namo, su raudonais kaklaraiščiais, ir – pirmyn už tėvynę ir Gedimino pilį. Pažymių knygelė tais metais buvo pilnutėlė informacijos apie tas kovas. Gaila, neišliko. O po dešimties metų pirmą rimtą meilės laišką gavau parašytą rusų kalba. Ir antrąjį. Kaimynų berniukas Vovka išmokė paauglių žargoną. Jis pats pasakydavo lietuviškai: „Kalba Vatikano radijas“ ir „Sventasis Kazimieras.“ Buvo jubiliejiniai mūsų karalaučio metai. Radijo aparatas įjungtas. Naktis, keturių valandų laiko skirtumas, laida iš Vatikano prasidėdavo gerokai po vidurnakčio. Gražūs vakarai. Kai Sibiras ima tapti moteriškosios giminės daiktavardžiu. Kaimas, kuriame viskas vyko, irgi buvo toks – Parabelė. Nors sakydavome *Parabelis*, su karinėmis konotacijomis. *Si vis pacem para bellum*. Tada jau ruošiausi į kunigus ir mokėjau lotyniškų sentencijų.

Domutė su Eimučiu turėjo sugrįžti į Lietuvą. Iki Stalino mirties, atrišusios kaliniams ir tremtiniams kelius namo, likę mažiau nei metai. Nenustebčiau, jeigu baltapūkis Eimutis yra gyvas, stovėjo Sąjūdžio mitinguose, gauna politinio tremtinio pensiją ir nespėjo įgyti rusiško akcento. Tai ne vienam sugrįžusiam Sibiro vaikui aptemdė gyvenimą. Juos pašiepavo, pravardžiudavo ruskais. Kelmėje rodė gatvę šalia bažnyčios, iki šiol vadinamą Sibirka, nes ten buvo apgyvendintos tremtinių šeimos. Sako, engė juos ir valdžia, ir dalis kaimynų. Yra buvę, kad sugrįžusieji neištvėrdavo ir keliaudavo atgal. Išsitremdavo patys.

Parabalyje prirašiau į visas puses šimtus laiškų. O dabar jaučiuosi, lyg pats būčiau gavęs laišką iš Sibiro. Motina su vaiku praneša, kad jie gyvi. Sukūrę namus. Sulaukę pavasario. Surišti meilės. Kol rašiau jiems šį atsakymą, virtuvėje virė sriuba. Irgi atsakymas. Draugui pietų pertrauka, užėjo ir ragauja.

Kodėl globalizuotis? 1989–ieji Rytų Europoje ir istorijos politika

Šiame Zoltano Ginelli parengtame, iššifruotame ir suredaugotame trijų dalių interviu istorijos profesorius JAMESAS MARKAS kalba apie savo naujausią knygą.

II dalis. Nešvarios 1989-ųjų paslaptys: viešosios skolos, migracija ir rasė (po)kolonijinės pasaulinės istorijos požiūriu

– *Jau aptarėme, kaip platesnė, pasaulinės istorijos perspektyva gali padėti kritiškai įvertinti vyraujančią Vakarų naratyvą apie sisteminius pokyčius 1989-aisiais. Dabar pa-bandykite apžvelgti socialistinės globalizacijos raidą jai konkuruojant su kitomis globalizacijos formomis.*

Viename jūsų knygose „Alternative Globalizations“ skyriuje, kurį rašėte drauge su Yakovu Feyginu, teigiama, kad socialistinis pasaulis buvo suvokiamas kaip pagrindinis vakarietiškos globalizacijos varžovas, kad būtų rimtų bandymų sukurti alternatyvią pasaulio ekonomikos sistemą, tačiau dėl naftos krizės akivaizdoje išaugusios Vakarų finansinių institucijų įtakos (financialisation) socialistai tiesiog neturėjo galimybių šią konkurencinę kovą laimėti¹.

– Aštuntajame dešimtmetyje Rytų bloko elitui prasidėjo sunkūs laikai, nes tos srities žinių jie apskritai neturėjo. Septintajame dešimtmetyje Rytų blokas atliko svarbų vaidmenį pasauliniame kontekste, nes tai buvo plėtos ekonomikos ir paramos įvairioms nacionalinėms revoliucijoms ar pokyčiams laikai – tokios patirties ir žinių bloko elitas turėjo nuo tarpukario laikų ir dar anksčiau. Tačiau jiems buvo labai sunku rasti atsaką į naujas Vakarų finansinių institucijų įtakos formas ir technologijų revoliucijas. Transporto ir kompiuterių pramonėje vykstant milžiniškiems technologiniams pokyčiams, miniatiūrizacijai, Rytų blokas neabejotinai susidūrė su rimtais išbandymais – tai savo neseniai pasirodžiusiose knygose aptaria Peteris Svikas ir Viktoras Petrovas².

Tačiau, kalbant apie naujas Vakarų finansinių institucijų įtakos formas ir viešąsias skolas aštuntajame dešimtmetyje, Budapešto ir Maskvos institutų ekonomistai apskritai nežinojo, kaip į jas reaguoti. Jie reflektuoja kontrolės praradimą ir akivaizdų trūkumą patirties bei žinių, reikalingų siekiant suvaldyti naujo pobūdžio pasaulinę finansų ekonomikos ir jos kapitalo srautų įtaką. Galiausiai, siekdamas susitvarkyti su viešosiomis skolomis, Lenkija ir Vengrija neturi kitos išeities nei prisijungti prie TVF, o tai devintajame dešimtmetyje lemia dar gilesnę kapitalistinės globalizacijos formos išsiskynimą Rytų Europos reformatorių elito mąstyme.

– *Itin sparčiai išaugusi Vakarų finansinių institucijų įtaka didžiąja dalimi lėmė pasaulinių įsiskolinimo ryšių formavimąsi, tad savo projektuose skiriate dėmesį su Rytų Europa susijusiai pasaulinei įsiskolinimo istorijai. Kaip pasauliniai įsiskolinimo ryšiai veikė socialistinę globalizaciją ir link 1989-ųjų vedusius procesus?*

– Viešosios skolos buvo itin svarbus veiksnys silpnėjant socialistinei globalizacijos formai ir integracijai, iš esmės keitė vėlyvojo socializmo progresyviojo elito mąstymą ir pratinę jį prie nūdienos pasaulinio kapitalizmo.

Puikiai žinoma, kad valstybės įsiskolino, norėdamos modernizuoti pramonę, turėjusią gaminti eksportui skirtas aukštos kokybės prekes³. Rytų Europos šalys – tiesa, ne visos – po naftos krizės puolė pigiai skolintis naftos dolerius (*petrodollars*) aštuntojo dešimtmečio pradžioje ir jau pastarajam besibaigiant jų įsiskolinimas vis didėjo. Staigus palūkanų normų kilimas devintajame dešimtmetyje (*Volcker shock*) joms buvo nemenkas smūgis, viltys dėl eksporto pramonės augimo taip ir neišsipildė, todėl skolų grąžinti jos nepajėgė.

Tačiau mažiau žinoma yra tai, kad Rytų Europos įsiskolinimo krizė sutapo su pasaulinėmis krizėmis. Tuo pačiu metu kilo lygiagrečios krizės Afrikoje ir Lotynų Amerikoje ir jos visos viena kitai darė įtaką.

Taigi, kalbama ne tik apie Rytų Europos istoriją. Afrikos šalys tampa skolingos daugeliui Rytų Europos šalių. Šeštajame dešimtmetyje didelės sumos buvo paskolintos, vykstant vadinamuosius solidarumo projektus.

Prasidėjus krizei, klausimas, kuriuos įsiskolinimus stengtis grąžinti, staiga tapo kaip niekad aktualus. Afrikos, Lotynų Amerikos ir Rytų Europos šalys visų pirma norėjo padengti skolas Vakarų bankams ir finansinėms institucijoms (pagal sutartis su vadinamuoju Paryžiaus klubu), siekdamas pastarųjų malonės tam, kad galėtų ir toliau gauti paskolas, uždirbamas palūkanas investuoti ir likti mokios. Dėl to tarpusavio skolos joms ėmė rūpėti vis mažiau, jos dairėsi į Vakarus ir tai vis labiau ardė kadaise šias ne Vakarų valstybes jungusio tarpusavio solidarumo likučius. Įsiskolinimų tvirta valiuta grąžinimui Vakarams tapus kasdienybe, šios šalys ieškojo būdų gauti tvirtos valiutos vienos iš kitų arba susisaistė natūrinių mainų ryšiais, siekdamos išsaugoti turimą tvirtą valiutą minėtoms skoloms grąžinti.

Kita pasekmė – Rytų Europoje kardinaliai pasikeitęs elgesys su darbuotojais migrantais. Vietnamiečiai, mozam-

bikiečiai ir kubiečiai – būtent jie aštuntojo dešimtmečio pradžioje į regioną atvyko pirmieji – dažnai dalyvaudavo profesinių mokymų programose. Darbininkus išsiuntusios šalys tokiu būdu „eksportuodavo“ nedarbą, tačiau jos taip pat tikėjosi, kad, baigę kokybiškus profesinius mokymus, jų darbininkai grįš ir svariai prisidės prie išsilaisvinimo kovų ar revoliucinių siekių. Visgi devintajame dešimtmetyje ėmus slėgti skolų naštai šie darbuotojai vis dažniau laikomi skoloms grąžinti skirtais ekonominiais vienetais ir įdarbinami eksporto pramonėje tvirtos valiutos generavimo tikslais. Mūsų knygoje „Alternative Globalizations“ Alena Alamgir ir Christina Schwenkel pažymi, kad šie darbuotojai imti neoficialiai laikyti ekonominiais migrantais, turinčiais tarnauti sunkiai besiverčiančių ir įsiskolinusių Rytų Europos šalių ekonomikų poreikiams, o ne bendražygiams, kuriems rengiami mokymai dėl platesnių socializmo idėjų.

Šie dėl įsiskolinimų įvykę pokyčiai yra svarbūs norint suprasti, kodėl prasideda nepakantumas buvusiems darbuotojams migrantams, jų laikymas „kitais“, svetimo socialistinio internacionalo liekanomis, kaip jie tampa tiesiog ekonominiiais migrantais, kuriems Rytų Europoje nėra vietos.

Tad su jais imta elgtis atsainiau, jiems esą nereikia tokio paties užmokesčio už darbą ir socialinių garantijų kaip Rytų Europos šalių piliečiams. Iš tiesų, jų atlygis buvo mažesnis netgi lyginant su jų pašonėje tą patį darbą dirbusiais baltaisiais migrantais iš Rytų Europos šalių. Atėjus 1989-iesiems, daugelis jų buvo priversti iš regiono trauktis⁴.

– *1989-ųjų istorijoje vyrauja naratyvai, teikiantys pirmenybę Vakarų vaidmeniui, tačiau pasaulinės istorijos kontekste turbūt ne mažiau svarbu atsižvelgti ir į skirtingus įvairių regionų ar šalių vaidmenis šiuose pasauliniuose procesuose. Neseniai publikuotuose darbuose argumentuojama, kad, norint suprasti Rytų Europos ryšius su Vakara, būtina įvertinti trečiojo pasaulio šalių atliktą vaidmenį, nes pastarosios tampa tarsi tarpine erdve – kartais mainų vieta, vieta išbandyti tam tikras idėjas ar teorijas ar idėjų kilmės vieta, – kuri vėliau grįžtamuoju ryšiu iš esmės keičia tos pačios Europos kontekstus.*

Ar galima teigti, kad Rytų Europa atliko išskirtinį vaidmenį pasaulinėje istorijoje, ir kodėl svarbu atsižvelgti į „Globalių Pietų“ arba trečiojo pasaulio šalių vaidmenį?

– Mūsų projektuose daugiausia dėmesio buvo skiriama Rytų Europai pasauliniame kontekste, įvardijome daug skirtingų priežasčių į šio regiono istorijas įtraukti jo santykius su Lotynų Amerika, Azija ir Afrika. Po Antrojo pasaulinio karo ir ypač šeštajame dešimtmetyje, spartėjant dekolonizacijai ir byrant Vakarų Europos imperijoms, stiprėja ryšys tarp po socializmo vėliava vis gausiau besiburiančių šalių, turinčių panašių valstybinių ambicijų ar vienijamų antikononijinių sentimentų. Mūsų knygoje „Alternative Globalizations“ nagrinėjamos ekonominės, kultūrinės, socialinės ir intelektualinės šio susidūrimo dimensijos.

Rytų Europos komunistų elitas savąjį regioną laikė neat-siejama šio pokolonijinio pasaulio dalimi.

Daugelis Rytų Europos šalių buvo visai neseniai užgimusios žlugus imperijoms ir vos spėjusios atsilaikyti prieš nacistinės Vokietijos rekolonizaciją. Raudonosios armijos buvimas regione daugelio laikytas Rytų Europos kolonizacijos tąsa: sovietų kariuomenei 1956 m. įžengus į Vengriją, Didžiosios Britanijos ministras pirmininkas Anthony Edenas sovietus vadino sėkmingiausiais pokario laikų kolonizatoriais, atsižvelgiant į valdomų teritorijų plėtrą ir režimo subjektų (*subject peoples*) skaičių bei mastą. Tačiau, naujųjų komunistų vadovų požiūriu, Rytų Europa vėl buvo laikoma trapių šalių grupele, kurią būtina ginti nuo Vakarų imperializmo. Pavyzdžiui, Lenkijos komunistams ieškant rėmėjų įtvirtinant šalies vakarinę sieną, kurios Vakarų Vokietija nepripažino iki aštuntojo dešimtmečio pradžios, buvo kreiptasi į Jungtines Tautas ir dekolonizacijos patirties turinčias šalis motyvuojant apsisprendimo teisės siekiu, nes pastarosios suprato naujų šalių kūrimosi trapumą⁵.

Kartu Rytų Europos šalys jos elito buvo laikomos labiau išsivysčiusiomis – pavyzdžiui, tuometinę Jugoslaviją jos politikai vadino „šiek tiek labiau išsivysčiusia besivystančia šalimi“ – nei iš Vakarų Europos imperijų išsivadavusios šalys ir išreiškė norą pastarosioms suteikti ekonominę, plėtrai skirtą paramą ir paskolas be papildomų sąlygų. Visgi pažymėtina, kad tai nėra tik komunizmo laikų fenomenas, o veikiau ilgesnės Rytų Europos vystymosi ekonomikos istorijos dalis.

Rytų Europa ilgą laiką buvo pamatinė erdvė svarstyti, kaip išvengti periferijos likimo, – tokia erdvė ją laikė ir Tautų Sąjunga, įsitraukusi į regiono atstatymo darbus po Pirmojo pasaulinio karo. Daugelis įtakingiausių pokario plėtos ekonomikos specialistų neatsitiktinai kilę būtent iš Vidurio ir Rytų Europos.

Dažnai jų karjeros pakrypavo į kitas šalis (pavyzdžiui, Didžiąją Britaniją) ar į Jungtines Tautas, kur jie ir sulauk-davo pripažinimo, tačiau jų siūlyti ekonominės plėtos mode-

liai buvo sukurti mokantis iš Rytų Europos kaip periferijos patirties ir regione gajaus agrarinio mąstymo. Šie modeliai tapo svarbūs pasauliniu mastu, po Antrojo pasaulinio karo sulaukė ir JT palaikymo. Trečiąjį pasaulį Rytų Europos ekspertai puikiai suprato, nes turėjo tam reikalingų žinių. Šie plėtos modeliai, žinoma, kurti ne tik Rytų Europoje: Lotynų Amerikos propaguotas autarkinis importo iš išsivysčiusių šalių keitimas vietinės pramonės produkcija (*import substitution industrialisation*) taip pat buvo svarbus. Pastarojo plėtos modelio evoliucijos istorija ir Rytų Europos bei Lotynų Amerikos santykiai jos kontekste taip pat verti dėmesio, kaip matome Josepho Love'o veikale „Crafting the Third World“⁶.

Santykiai su trečiojo pasaulio šalimis svarbūs ir vidinės legitimacijos požiūriu. Stalinistiniam terorui pasitraukus, vis besiplečiančio, progresyvaus pasaulio už Europos ribų idėja valstybinio socializmo laikais buvo labiausiai adresuojama jaunesniajai kartai⁷. Rytų Europos elitas turėjo galimybę užimti pasaulinės svarbos pozicijas tarptautinėse institucijose, todėl, bent jau šiuo požiūriu, antikononizmas jam padėjo nusimesti Vakarų Europos imperijų uždėtą apynasrį bet kokioms globalioms ambicijoms.

Galime prisiminti lenkų, čekoslovakų ir vengrų elito bandymus ginti kolonijų ekonominį suverenitetą tarpukariu, siekiant tapti „tikromis“ Europos baltųjų šalimis. Po Pirmojo pasaulinio karo į šias naujas šalis žiūrėta iš tiesų atsainiai.

Lenkus Janas Smutsas vadino „kafyrais“, lordas Robertas Cecilis – „rytiškais airiais“; pirmasis vietoj valstybių statuso šioms, pasak jo, „apleistoms embriono būsenos valstybėms“ ragino Rytų Europai skirti JT mandatus. Įvykiams keistai pasisukus priešinga linkme, imperijų žlugimas šeštajame dešimtmetyje, rodėsi, žadėjo – tegul ir tik porai dešimtmečių – kitą kelią globalumo link ir progą tapti pagarbos vertais europiečiais. Tai viena iš priežasčių, kodėl antikononijinė globalizacija galėjo atrodyti tokia patraukli.

Tačiau, kaip žinoma, Rytų Europos elitas skirtingose šalyse skirtingais pagreičiais ėmė nusisukti nuo pastarosios idėjos aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje bei pasiryžo „sugrįžti į Europą“.

Vėlyvuoju Šaltojo karo laikotarpiu prasidėjusi „europizacija“ buvo ne tik atsigręžimas į geležinės uždangos nutrauktus saitus tarp žemyno šalių, bet ir „kitoniškumo“ klišių (*othering*) plitimo, socialistinio internacionalo išgyvendinimo bei atsiribojimo nuo kitų rasių regionų ir islamo religijos pradžia. Tai ir yra nešvari 1989-ųjų paslaptis: būta ir spalvotųjų išvijimo ir laisvo asmenų judėjimo suvaržymų.

Tais lemtingais metais didesnės judėjimo laisvės viltys rytų europiečiams radosi lygiagrečiai su šimtų tūkstančių darbuotojų migrantų, atvykusių iš „Globalių Pietų“, išvairymu ir su 300 tūkst. musulmonų išsiuntimu iš Bulgarijos. Nelikus Vakarų Europą iki tol saugojusios geležinės uždangos, Rytų Europos šalys netruko pačios apsiskelbti pasieniečiais ir dešimtajame dešimtmetyje į Vakarus keliavusius ne europiečius migrantus ėmė siųsti namo, šitaip demonstruodamos savo europietišumą Europos Sąjungai, kurios narystės siekė. Jau 1994-aisiais Jungtinių Tautų generalinis sekretorius Boutrosas Boutrosas Ghali ne be pagrindo teigė, kad geležinė uždanga iš Vidurio Europos pasislunko į Viduržemio jūros pakrantes.

Nukelta į p. 9 ►

¹ Mark, J., Feygin, Y. (2020): The Soviet Union, Eastern Europe and Alternative Visions of a Global Economy, 1950s–1980s. In: James Mark, Artemy Kalinovsky, and Steffi Marung (eds.): *Alternative Globalizations: Eastern Europe and the Postcolonial World*. Bloomington: Indiana University Press.

² Svik, P. (2020): *Civil Aviation and the Globalization of the Cold War*. London: Palgrave Macmillan. Petrov, V. (2017): *A Cyber-Socialism at Home and Abroad: Bulgarian Modernisation, Computers, and the World, 1967–1989*. PhD Dissertation. New York: Columbia University.

³ Žr. Gerócs, T., Pinkasz, A. (2017): A KGST a világrendszerben: Egy félperiferiás kiserlet gazdaságtörténeti elemzése. *Eszmélet*, 29(113): 15–36.

⁴ Alamgir, A. K. (2018): Labor and labor migration in state socialism. *Labor History*, 59(3): 271–276.

⁵ Žr. New Perspectives on Socialism and Human Rights in East Central Europe since 1945 in East Central Europe, 46: 2-3 (2019), (eds.) Ned Richardson-Little, Hella Dietz, James Mark.

⁶ Love, J. L. (1996): *Crafting the Third World: Theorizing Underdevelopment in Rumania and Brazil*. Stanford: Stanford University Press.

⁷ Žr. Mark, J., Apor, P. (2015): Socialism Goes Global: Decolonization and the Making of a New Culture of Internationalism in Socialist Hungary. *Journal of Modern History*, 87(4): 852–891.

BRUNO SCHULZ

Ruduo

Lenkijos žydas Bruno Schulzas (1892–1942) – visame pasaulyje žinomas rašytojas, grafikas, išleidęs du apsakymų rinkinius „Cinamoninės krautuvės“ (1933) ir „Klepsidros sanatorija“ (1937) (lietuviškai išleisti viena knyga „Cinamoninės krautuvės“ (2000, vertė Leonija Malakauskienė). 1936 m. periodinėje spaudoje pasirodęs „Ruduo“ („Jesień“) dėl nežinomų priežasčių į „Klepsidros sanatoriją“ nepateko, bet bent jau paaiškina joje esančio „Antrojo rudens“ pavadinimą.

Žinote tą metą, kai vasara, dar neseniai tokia siautulinga ir kupina užsidegimo, vasara, universali, savo plačia sfera apimanti viską, apie ką tik įmanoma pagalvoti, – žmones, nutikimus, daiktus, – vieną dieną vos pastebimai įtrūksta. Saulės spinduliai krinta dar intensyviai ir gausiai, peizaže dar išvelgiamas prakilnus klasikinis gestas, kurį šiam metų laikui testamentu paliko Poussino genijus, bet – keistas dalykas – iš rytinio pasivaikščiojimo grįžtame keistai nuobodžiaujantys ir bergždi: negi kažko gėdijamės? Jaučiamės šiek tiek nesavi ir vengiame vieni kitų žvilgsnių – kodėl? Žinome, kad sutemus sutrikusiai šypsodamiesi ir vienas, ir kitas eisime pabelsti į nuošalų vasaros kampą, pabelsti į sieną, ar tonas vis dar pakankamai sodrus, stiprus. Šiame patikrinime slypi klatinga išdavystės, demaskavimo smagybė, lengvas skandalo šiurpuliukas. Bet oficialiai vis dar esame kupini pagarbos, kupini lojalumo: tokia solidi firma, tokia patikima firma... Ir vis dėlto, kitą dieną pasklidus žiniai apie konkursą, tai jau yra užvakarykštė naujiena ir nebėra sprogstamosios skandalo jėgos. Ir tuomet, kai varžytinės įgauna blavivą, gyvą eigą, išniekinti apartamentai ištuštėja, apsinuogina ir prisipildo aiškaus, guvaus aido – tai nepažadina nei gailėsčio, nei sentimentų: visa ši vasaros likvidacija alsuoja kažin koku susivėlinusio, įsiritusio į Pelenų dieną karnavalo lengvumu, lėtumu ir nereikšmingumu.

Bet vis dėlto gal per anksti nusiminti. Dar vyksta derbos, dar vasaros rezervai neiškvoti, dar įmanoma restitucija... Tačiau sąmoningumas ir šaltas protas nebūdingi vasarotojams. Net viešbutininkai, iki ausų pasinėję į vasaros veiklą viešbutininkai, – kapituliuoja. Ne! Toks menkas lojalumas ir atsidavimas ištikimam sąjungininkui neliudija didingo pirkliško stiliaus! Tai vertelgos – maži, bailūs žmonės, nemaštantys apie tolesnę ateitį. Visi jie glaudžia prie pilvo apdriskusių pinigų kapšą. Ciniškai nusimetę mandagumo kaukes, įsivelka smokingus. Iš visų lenda buvęs padavėjas...

Ir mes kraunamės lagaminus. Esu penkiolikos ir manęs neslegia nė viena gyvenimiškos praktikos prievolė. Kadangi iki išvykimo dar liko valanda, dar sykį išleikiu atsiveikinti su vasarviete, revizuoti šiamečių vasaros darbų, pažiūrėti, ką galima pasiimti, o ką jau reikia amžiams palikti šiame sunaikinimui pasmerktame mieste. Bet parko mažoje apskritoje aikštelėje, dabar tuščioje ir šviesioje nuo popiečio saulės, prie Mickevičiaus paminklo mano sielą nutvieskia visa tiesa apie vasaros krizę. Nuo šio apreiškimo apimtas euforijos stojiu per du paminklo laiptus, žvilgsniu ir rankomis brėžiu platų lanką, tarsi kreipčiausi į visą vasarvietę, ir tariau: sudie, Vasara! Buvai labai graži ir turtinga. Jokia kita vasara neprilygsta Tau. Šiandien tai pripažįstu, nors nesyk buvau per Tave labai nelaimingas ir liūdnas. Palieku Tau prisiminimui visus savo nuotykius, pasėtus parke, gatvėse, soduose. Negaliu pasiimti savo 15 metų, jie jau liks čia amžiams. Be to, vilos, kurioje gyvenau, verandoje į tarpą tarp rąstų įkišau piešinį, kurį nupiešiau Tau atminimui. Dabar Tu leidiesi į šešėlį. Visas šis vilų ir sodų miestas drauge su Tavimi nusileis į šešėlių šalį. Jūs neturite palikuonių. Tu ir šis miestas mirštate, paskutiniai giminės atstovai.

Bet nesi be kaltės, Vasara. Pasakysiu, kuo Tu prasikaltai. Nenorėjai, o Vasara, apsiriboti tikrove. Jokia realybė Tavęs netenkino. Neišsitedavai jokiame įkūnijime. Nepasotinta tikrovės, kūrei antstatus iš metaforų ir poetinių figūrų. Per daiktusėjai asociacijomis, aliuzijomis, imponderabilijomis. Kiekvienas daiktas siūsdavo pas kitą daiktą, o tas pasitelkdavo tolesnį, ir taip be galo. Pagaliau

Bruno Schulz. Sūnėno Ludwiko Hoffmano portretas (metali nežinomi)

Tavo gražbylystė nuskendo. Jai nusibodo suptis ant begalinės frazeologijos bangų. Taip, frazeologijos – atleisk už šį žodį. Tai paaiškėjo, kai šen bei ten daugybėje sielų ėmė busti esmingumo ilgesys. Būtent tada tu pralaimėjai. Išryškėjo Tavo universalumo ribos, Tavo aukštasis stilius, Tavo dailusis barokas, kuris Tavo gerais laikais buvo adekvatus tikrovei, dabar pasirodė besas manierizmas. Tavo saldybės ir Tavo pamąstymai turėjo jaunatviškos egzaltacijos dėmę. Tavo naktys buvo didžiulės, begalinės nelyginant megalomaniškas įsimylėlių užsidegimas arba jos buvo regėjimų knibždėlynas nelyginant haliucinuojančiųjų kliedesiai. Tavo kvapai buvo perdėti, žmogui neįmanomi pasimėgauti. Po Tavo magiško prisilietimo dematerializavosi bet koks daiktas, pasiekdavo kitą, vis aukštesnę formą. Valgydami Tavo obuolius svajojome apie rojaus sodo vaisius, o Tavo persikai žadino mintis apie eterinius vaisius, vartojamus vien uosle. Tavo paletę sudarė tik aukščiausi spalvų registrai, nepažinotai tamsios, žemėtos, riebios rudos sotumo ir stiprumo. Ruduo – tai žmogiškosios sielos troškimas materialumo, esmingumo, ribotumo. Kai dėl neištirtų priežasčių žmonių metaforos, projektai, svajos ima geisti įgyvendinimo, ateina metas rudeniui. Fantomai, kurie iki šiol išsibarstę po tolimiausius žmogiškojo kosmoso erdves dabino jo aukščiausius skliautus savo šmėklomis, dabar leidžiasi pas žmogų, ieško jo alsavimo šilumos, jo ankšto, jaukaus būsto prieglobsčio, nišos, kurioje stovi jo lova. Žmogaus namas tampa, kaip Betliejaus tvartelis, branduoliu, aplink kurį spiečiasi visi demonai, visos aukštutinių ir žemutinių sferų dvasios. Baigėsi gražių klasikinių gestų, lotyniškos frazeologijos, pietietiško aptakaus teatrališkumo laikas. Ruduo ieško tvirtumo, prasciokiškos diurerių ir breigelių jėgos. Ši forma nuo materijos perviršio trūkinėja, kietėja į mazgus ir gumbus, griebia ji materiją savo žandikauliais ir žnyplėmis, spaudžia ją, prievartauja, gniaužia ir, palikusi kovos pėdsakus, išleidžia iš savo rankų pusiau tašytus rąstus su nepaprasto gyvenimo grimasomis, įspaustomis jų mediniuose veiduose.

Tokius ir kitokius dalykus kalbėjau tuščiame parko pusračiui, kuris tarytum nuo manęs traukėsi. Išleidau tik kai kuriuos šio monologo žodžius, nes arba negalėjau rasti

tinkamų žodžių, arba tik imitavau kalbą, kai kuriuos žodžius pakeisdamas gestais. Rodžiau riešutus, klasikinius rudens vaisius, giminingus kambario baldams, maistingus, skanius ir atsparius. Prisiminiau kaštonus, tuos poliruotus vaisių modelius, vaikams žaisti pagamintas bilbokė, rudeninius obuolius, nuraudusius geru, naminiu, prozišku raudoniu namų languose.

Kai grįžau į pensoną, prietema jau buvo pradėjusi smalkinti orą. Kieme jau stovėjo du dideli mums išvykti skirti fajetonai. Išrinkyti arkliai prunkstė galvas sukisę į abrako maišus. Visos durys buvo atlapotos, mūsų kambaryje ant stalo degančios žvakės be perstojo mirgėjo. Tos staiga užklumpančios sutemos, tie žmonės, kurie prietemoje tapo beveidžiai ir galvotrūkiškais nešė lagaminus, netvarka atvirame, išprievartautame kambaryje, visa tai kėlė kažin kokios skubančios, liūdnos, vėluojančios panikos, kažin kokios beviltiškos, sutrikdytos katastrofos įspūdį. Pagaliau užėmėme vietas giliuose ekipažuose ir pajudėjome. Į mus plūstelėjo tamsus, gilus, drūtas laukų oras. Vežikai iš šio svaigaus oro ilgais botagais gaudė sultingus pliaukšmus ir uoliai vienodino žirgų ritmą. Švelniai plakant uodegoms, nuostabūs galingi karčiai atsiplėsdami žvilgėjo tamsoje. Taip per vienišą naktinį bežvaigždį, bešviesį kraštovaizdį vienas paskui kitą lėkė šie du arkliai, bildančių dėžių ir dūsujančių odinių krepšių konglomeratai. Retkarčiais jie iširdavo, išsilakstydamo, kaip išsisklaidantys krabai. Tuomet vežikai stipriau suimdavo vadžias ir surinkdavo į krūvą pakrikusį kanopų trypimą, sudėdavo į drausmingus, reguliarius kadrus. Nuo uždegtų žibintų į nakties gilumą krito ilgi šešėliai, tįso ir atitrūkė dideliais šuoliais rūko į laukinę tuštumą. Spruko vogčiomis ant pirštų galiukų, kad kažin kur toli palei mišką pašaipiais gestais tyčiotūsi iš vežikų. Vežikai į jų pusę plačiai pliauškino botagais ir nesileido išmušami iš vežių. Kai privažiavome pirmuosius namus, miestas jau miegojo. Šen bei ten tuščiose gatvėse degė žibintai, tarytum sukurti vien tik tam, kad apšviestų kokį nors namą su pusaukščiu, balkoną arba atmintyje įrėžtų numerį virš uždarytų vartų. Tokiu vėlyvu metu staiga užtiktos, aklinai uždarytos krautuvėlės, vartai nugludintais slenksčiais, nakties vėjo plaikstomos iškabos liudijo beviltišką apleistumą, vienišų paliktų daiktų, žmonių pamirštų daiktų gilią našlaitystę. Sesers ekipažas nusuko į šalutinę gatvę, o mes vykome į turgaus aikštę. Kai įvažiavome į sodrų jos šešėlį, žirgai pakeitė žingsnių ritmą. Basas kepejas ant atviros priemenės slenksčio pervėrė mus juodų akių žvilgsniu, vaistinės langas, dar budintis, ištiesė ir atitraukė didelį stiklainį aviečių balzamą. Grindinys po žirgų kanopomis stiro, iš trypimo raizgalynės išsiskyrė pavieniai ir sudvejinti pasagų žvangtelėjimai, kaskart vis retesni ir aiškesni, ir mūsų namas apdriskusiu fasadu lėtai išniro iš tamsos ir sustojo priešais ekipažą. Tarnaitė atvėrė mums vartus, rankoje laikė žibalinę lempą su atšvaitu. Ant laiptų augo mūsų didžiuliai šešėliai, lūždami net laiptinės skliautuose. Dabar bute švietė vien tik žvakė, kurios liepsna svyravo nuo atviro lango dvelksmo. Tamsius sienų apmušalus apaugo daugybės ligotų kartų graužaties ir kartelio pelėsis. Seni baldai, pažadinti iš miego, ištraukti iš ilgai trukusios viatvės, tarsi žinodami skaudžią tiesą, išmintingai kantriai stebėjo grįžtančiuosius. Nepasprukstis nuo mūsų, – tarsi sakė, – galų gale vis tiek grįšite į mūsų magijos ratą, nes iš anksto tarpusavyje pasidaliname visus jūsų judesius ir gestus, stojimus ir sėdimus ir visas jūsų praėjusias dienas ir naktis. Mes laukiame, mes žinome... Didžiulės, gilios lovos, apkrautos keliais aukštais šaltų patalų, laukė mūsų kūnų. Nakties šliuzai jau girgždėjo spaudžiami tamsių miego masių, tirstos lavos, kuri rengėsi prasilausti, išsilieti pro uždorį, pro duris, iš senų spintų, iš krosnių, kuriose dūscioja vėjas.

Vertė Rimvydas Strielkūnas

Vertimą remia Lietuvos kultūros taryba

Praskaidrinkite niūrius vakarus skaitydami „Šiaurės Atėnus“!

Mūsų leidinį galima užsiprenumeruoti bet kuriame pašte ar „PayPost“ skyriuje; paskambinus informacijos tel. 8 700 55 400; internetinėje svetainėje www.prenumeruok.lt. Mūsų indeksas 0109.

Metų prenumerata į užsienį kainuoja 70 Eur. Užsienyje gyvenantys skaitytojai pinigus gali pervesti į sąskaitą banke „Swedbank“ LT36 7300 0100 0000 7071 arba per „PayPal“ (mokėjimo paskirtis – prenumerata) ir redakcijos el. p. satenai@gmail.com pranešti, nuo kada ir koku adresu siųsti laikraštį.

Galima elektroninė prenumerata (DOCX, MOBI, PDF). Metams 25 Eur. Elektroninį laikraščio variantą gausite anksčiau, negu spausdintinis pasirodys platinimo vietose.

„Šiaurės Atėnus“ jau ketvirtadienio pavakare galima rasti Vilniaus knygynuose „Akademine knyga“, „Eureka!“, „Keistoteka“ ir „Mint Vinetu“.

MANUEL VILAS

Ordesa

Manuelis Vilasas (g. 1962) – žymus ispanų rašytojas, kelių dešimčių poezijos, esė, apsakymų knygų, romanų autorius. Gyvena tai Madride, tai Ajovoje, kur dėsto kūrybinį rašymą.

2018 m. išleistas šeštasis – autobiografinis – Vilaso romanas „Ordesa“ tapo literatūrinio įvykiu ir bestseleriu Ispanijoje. Knyga jau išversta į keliolika pasaulio kalbų, o netrukus lietuviškai ją išleis ir leidykla „Alma littera“. Siūlome susipažinti su pirmaisiais „Ordesos“ skyriais.

1

Jeigu tik žmogaus skausmą būtų galima išmatuoti tiksliais skaičiais, o ne miglotais žodžiais. Jeigu tik būtų koks nors būdas įvertinti, kiek mes kentėjome, patvirtinti, kad skausmas turi masę, ir jį išmatuoti. Anksčiau ar vėliau visi suvokia savo būties menkumą šiame pasaulyje. Yra galinčių su tuo taikstyti.

Bet tik ne aš.

Žiūrėjau į Madrido miestą ir mane nuo galvos iki kojų nutvilkė jo gatvių, namų ir žmonių nerealias.

Aš irgi buvau *ecce homo* – tik menkas žmogus.

Aš nesupratau gyvenimo.

Pokalbiai su kitais žmonėmis varydavo nuobodulį, būdavo vangūs ir žeidžiantys.

Kalbėtis su kitais būdavo nepakeliama: mačiau visų, esamų ir būsimų, pokalbių su žmonėmis beprasmybę. Žinojau, kad jie bus pamiršti dar nepasibaigę.

Nuokalnė prieš kitą nuokalnę.

Tas pokalbių beprasmiškumas ir tuštybė: ir iš kalbančiojo pusės, ir kuris pokalbį palaiko. Tuštybė bendru sutarimu, kad pasaulis galėtų egzistuoti.

Tuomet aš ir vėl prisiminiau tėvą. Pašnekesiai su juo atrodė vienintelis dalykas, į kurį neverta nusispjauti. Grįžau prie tų pokalbių, tikėdamasis atokvėpio nesėkmių virtinėje, kai viskas, regis, ritasi veltinop.

Atrodė, kad mano smegenys suakmenėjo ir nesugeba atlikti net paprasčiausių užduočių. Pamėginau žaisti sudėties veiksmus su automobilių numeriais ir tai gramzdino mane į gilų liūdesį. Kalbėdamas ispaniškai pradėjau daryti klaidas. Man prireikdavo nemažai laiko išspausti sakinį, kol pašnekovas, stebintis mane su gailėsčiu arba su panieka, galiausiai pats jį užbaigdavo. Mikčiodamas kartodavau tą patį sakinį šimtus kartų. Galbūt tas emocinis stenėjimas slėpė kažką gražaus. Reikėjo, kad tėvas tai paaiškintų. Nuolat galvodavau apie jo gyvenimą. Per jį stengiausi rasti paaiškinimą savo paties gyvenimui. Tapau įsibauginusiu žmogumi, kuriam pradeda vaidintis.

Žiūrėdamas į veidrodį mačiau senėjimą, bet ne savo, o kažkieno kito, jau palikusio šį pasaulį. Žiūrėjau, kaip sensta mano tėvas. Šitaip galėjau prisiminti jį labai aiškiai ir tiksliai, man tereikėdavo pažvelgti į veidrodį ir jis lyg pagal kažkokį nežinomą ritualą, šamanų apeigas ar atvirkštinę teologinę tvarką pasirodydavo.

Susitikti su tėvu veidrodyje reikė ne laimę ar džiaugsmą, o tik dar stipriau primygti liūdesį, smuktį dar giliau ir dar labiau sustirti dviem negyvėliams, kurie kalba.

Matau tai, kas nebuvo skirtinga matyti, matau materijos plotmę ir pagrindą, matau globalų visų dalykų nesvarumą. Skaičiau Teresės Avilietės knygas, ir ji turėjo panašių minčių. Tik ji tuos dalykus pavadino vienaip, aš kitaip.

Pradėjau rašyti ir tik rašymas padėjo išsikrauti nuo tos daugybės tamsių žinučių, sklindančių nuo žmonių, gatvių, miestų, politikos, komunikacijos priemonių ir nuo to, kas esame.

Didysis to, kas esame, vaiduoklis – tai konstrukcija, mažai primenanti gamtą. O didysis vaiduoklis veikia labai sėkmingai, žmonija tvirtai tiki jo buvimu. Štai čia ir prasideda mano bėdos.

2015 metais planetą sukrėtė liūdesys, prasiskverbdavęs į žmonių bendruomenes lyg koks virusas.

Man padarė smegenų kompiuterinę tomografiją. Apsilankiau pas neurologą. Tokį drūtą, nuplikusį vyrą išpuoselėtais nagais ir kaklaraiščiu po baltu chalatu. Jis atliko keletą tyrimų. Nuramino, kad mano galvoje nėra nieko keisto. Kad ten viskas gerai.

Tada pradėjau rašyti šią knygą.

Man atrodė, kad mano sielos būseną yra neryškus prisiminimas to, kas nutiko tolimame kampelyje šiaurės Ispanijoje, kuris vadinasi Ordesa ir yra apsuptas kalnų. O tas prisiminimas buvo geltonas, Ordesos pavadinimą užliejo geltona spalva, o už Ordesos išryškėjo tėvo figūra 1969-ųjų vasarą.

Dvasinė būseną yra vieta – Ordesa. Taip pat ir geltona spalva.

Viskas yra geltona. Kai visi daiktai ir žmonės atrodo geltoni, vadinasi, su jais kažkas neaišku arba jie prisipildė kartėlio.

Širdgėla yra geltona, štai ką noriu pasakyti.

Šiuos žodžius rašau 2015 metų gegužės 9-ąją. Prieš septyniadešimt metų Vokietija pasirašė besąlygiškos kapituliacijos aktą. Po kelių dienų Hitlerio portretus pakeis Stalino portretai.

Istorija taip pat yra sąžinės graužaties kamuojamas kūnas. Man penkiasdešimt dveji ir esu savo paties istorija.

Ką tik namo grįžo abu mano sūnūs, pažaidę padelį. Lauke negailestingai svilina. Žmonės ir planetą kamuoja nepermalduojamas karštis.

Ir žmonijai vis sunkiau tą karštį pakelti. Tai nėra vien klimato pokyčiai – tai savotiškas Istorijos kvietimas atsipeikėti, savotiškas senųjų mitų kerštas naujesiems mitams. Klimato kaita – tai ne kas kita kaip moderni apokalipsė. O apokalipsė mums patinka. Ji užkoduota mūsų genuose.

Butas, kuriame gyvenu, apšnerkštas, visur pilna dulkių. Ne sykį bandžiau jį iškuopti, bet tai neįmanoma. Niekada švarinimasis nebuvo mano stiprybė ir visai ne dėl to, kad nebūčiau stengęsis. Galbūt mano genuose yra kažkokių likučių, siejančių mane su aristokratija. Nors tai sunkiai įtikima.

Gyvenu Raniljas prospekte šiaurės Ispanijos mieste, kurio pavadinimo dabar nebeprisimenu: čia vien dulkės, karštis ir skruzdėlės. Neseniai buvo tikras skruzdžių antpuolis, ir naikinau jas dulkių siurbliu: susiurbęs šimtus jų jaučiausi įvykdęs teisėtą genocidą. Žiūriu į keptuvę, padėtą virtuvėje. Keptuvėje prisvilę riebalai. Reikia ją iššveisti. Neįsivaizduoju, ką patiekti sūnams per pietus. Tas banalus maisto klausimas. Pro langą matyti katalikų bažnyčia, abejingai priimanti saulę ir jos bedievišką šviesą. Svilinančią saulę, kurią Dievas sviedžia tiesiai į žemę it juodą, nešvarų ir apiplyšusį kamuolį, kažkokį puveką ar šiukšles. Argi nematote tų saulės šiukšlių?

Gatvėse nė gyvos dvasios. Ten, kur aš gyvenu, gatvių nėra, tik tušti šaligatviai, nukloti purvo ir negyvų žiogų. Žmonės išvykę atostogauti. Paplūdimiuose mėgaujasi vandeniu. Negyvi žiogai taip pat spietėsi į šeimas, turėjo šventinių dienų, šventė Kalėdas ir gimtadienius. Visi mes – varganos sielos, įstrigusios egzistencijos tunelyje. Egzistencija – tai moralinė kategorija. Gyvenimas mus verčia veikti, ką nors daryti, kad ir kas tai būtų.

Šiame gyvenime supratau tai, kad visi mes, vyrai ir moterys, esame viena ir ta pati egzistencija. Kada nors toji bendra egzistencija turės politinį atstovavimą, ir tądien bus žengtas žingsnis į priekį. Aš to nebepamatysiu. Daug ko nebepamatysiu, nors matau šią akimirką.

Visada matydavau dalykus.

Mirusieji visada kalbėdavo su manimi.

Mačiau tiek daug visko, kad ateitis galiausiai pradėjo kalbėti su manim lyg su kaimynu ar netgi draugu. Turiu omenyje tuos asmenis, tuos vaiduoklius, mirusiuosius, savo mirusius tėvus ir meilę, kurią jiems jaučiau, ir kad ta meilė niekada neapleidžia.

Niekas nežino, kas yra meilė.

2

Po skyrybų (įvykusių prieš metus, nors laiką tiksliai nurodyti sudėtinga, nes tai visai ne data, o procesas, nors oficialiai kalbant tai yra data, nors teisiniu požiūriu tai gali būti konkreti diena; bet kokių atveju yra daugybė svarbių datų, į kurias reikia atsižvelgti: pirmas kartas – kai patį pagalvoji, antras – kai tų kartų jau turi su kaupu, daugybė nesutarimų ir argumentų bei liūdesio akimirų, nukreipiančių į tą dalyką, apie kurį svarstei, galiausiai – išėjimas iš namų, ir tas išėjimas gali nutraukti įvykių laviną, kuri baigiasi konkrečiame teismo procese, o jis iš teisinės perspektyvos yra kelio pabaiga, nes teisinė perspektyva iš esmės yra kompasas ant bedugnės krašto, tai mokslas, nes mums reikia mokslo, galinčio suteikti racionalumo, tikrumo pagrindus) aš tapau vyrų, kuriuo buvau prieš daugelį metų, – teko vėl nusipirkti šluotą, šepetį ir valymo priemonių, gyvą galą valymo priemonių.

Prie laiptinės stovėjo daugiabučio sargas. Trumpai šneketėjome. Kažką apie futbolo rungtynes. Aš taip pat galvoju apie žmonių gyvenimus. Durininko veido bruožai rytietiški, nors jis – ekvadorietis. Jau seniai gyvena Ispanijoje, Ekvadoro net neprisimena. Žinau, kad giliai širdyje jis pavydi man buto. Kad ir kaip blogai sektųsi gyvenime, vis tiek atsiras tokių, kurie tau pavydės. Tai savotiškas kosminis sarkazmas.

Sūnus padėjo man iškuopti namus. Susikaupė krūva korespondencijos, ji pasidengė dulkėmis. Paėmęs voką pirštų galiukais pajusdavai tą nešvarą – dulkių sluoksnis toks storas, jau beveik tapęs purvu.

Išblukę meilės laišškai, naivūs ir švelnūs mano jaunystės laišškai, rašyti mano sūnaus motinos ir buvusios mano žmonos. Paliepiam sūnui padėti juos į prisiminimų stalčių. Ten pat sudėjome ir tėvo nuotraukas, taip pat vieną iš motinos piniginių. Lyg į kokias atminties kapines. Nenorėjau arba negalėjau ilgiau žiūrėti į tuos daiktus. Liečiau juos ir su meile, ir su širdgėla.

Turbūt nežinau, ką su visu tuo daryti, paklausė sūnus.

Čia yra ir daugiau visko; ir sąskaitų faktūrų, ir visokių iš pažiūros svarbių popierių, pavyzdžiui, draudimo dokumentų ir laiškų iš bankų, atsakiau jam.

Bankai užverčia pašto dėžutes slegiančio pobūdžio laiškais. Daugybė banko išrašų. Laiškai iš banko mane nervina. Regis, siunčiami tik tam, kad primintų, kas esi. Jie priverčia apmąstyti tavo nereikšmingumą pasaulyje.

Ėmiau žiūrinėti banko išrašus.

Kodėl laikai oro kondicionierių įjungtą visu smarkumu, paklausė manęs.

Aš paniškai bijau karščio, kaip ir mano tėvas. Ar pameni savo senelį?

Tai nepatogus klausimas, nes sūnus mano, kad tokiais klausimais siekiu kažkokią pranašumą, kažkokią geranoriškumą iš jo pusės.

Mano sūnus – darbštus ir ryžtingas. Jis pagelbėjo man iškuopti butą, varginantis darbas jo neišgąsdino.

Staiga pagalvojau, kad mano butas nevertas tų pinigų, kuriuos už jį moku. Turbūt šis suvokimas yra akivaizdžiausias žmogaus proto brandos kapitalizmo tironijoje įrodymas. Tačiau dėl to kapitalizmo turiu namus.

Aš kaip visuomet galvoju apie finansinius nuostolius. Žmogaus gyvenimas iš esmės ir yra bandymas išsisukti nuo finansinių nuostolių. Nesvarbu, kokia jūsų profesija, tai yra didžioji nesėkmė. Jei negalite išmaitinti savo vaikų, neturite jokios priežasties egzistuoti visuomenėje.

Niekas nežino, ar įmanomas gyvenimas už visuomenės ribų. Kitų žmonių vertinimas yra vienintelis jūsų egzistavimo įrašas. Vertinimas yra moralinė sistema; tai reiškia vertybes ir tai, kaip kiti žmonės vertina jus, o iš to įvertinimo jūs nustatote savo padėtį pasaulyje. Tai mūsų tarp jūsų kūno, kuriame glūdi gyvastis, ir to, kaip tavo kūną įvertina kiti. Jei žmonės tavęs geidžia, geidžia tavo buvimo, tau viskas bus gerai.

Vis dėlto mirtis – toji pamišėlė sociopatė – išlygina visus socialinius ir moralinius vertinimus ardydama kūnus, kurie išlieka aktyvūs. Labai daug kalbama apie politinę ir moralinę korupciją, bet beveik neužsimenama apie tai, kaip pradeda irti mirties rankose atsidūręs kūnas: kaip išpurtes lavonas nuo dvokiančių dujų kaupimosi pavirsta smarve.

Tėvas apie savo motiną kalbėdavo labai mažai. Prisiminė tik tiek, kad skaniai gamindavo valgį. Mano senelė išvyko iš Barbastro miesto septintojo dešimtmečio pabaigoje ir daugiau niekada nebegrįžo. Išvyko turbūt kokiais 1969-aisiais. Kartu išsivežė ir dukterį.

Aš gimiau ir užaugau Barbastre. Tada jis turėjo dešimt tūkstančių gyventojų. Dabar jame gyvena septyniolika tūkstančių. Laiku bėgant šis miestelis įgavo ir kosminės, ir asmeninės lemties įėgus.

Senovėje žmonės vartojo sąvoką „alegorija“, norėdami suteikti formą kažkam neaiškiam ir neapibrėžto. Nes beveik visų žmonių praeitis yra tiksliai apibrėžta kaip romano veikėjo.

Prisimenu vieną tėvo nuotrauką iš šeštojo dešimtmečio, kurioje jis sėdi savo „Seat 600“ automobilyje. Jo ten beveik nesimato, tačiau jis ten yra. Tai labai keista nuotrauka, itin būdinga anam laikmečiui, su tarsi naujai atsiradusiomis gatvėmis. Tolumoje matyti „Renault Ondine“ ir grupelė moterų; nufotografuotos iš nugaros, visos su rankinėmis, tos moterys dabar jau turbūt mirusios arba visai senutės. Įžiūriu tėvo galvą „Seat 600“ su Barselonos numeriais viduje. Tėvas niekada neužsiminė, kad jo pirmasis „Seat 600“ automobilis buvo su Barselonos numeriais. Nesuprasi, ar tai vasara, ar žiema. Pagal moterų drabužius galėtų būti arba rugsėjo, arba gegužės pabaiga.

Mažai ką galiu pasakyti apie visus tuos buvusius ir išnykusius dalykus. Reikia pabrėžti, kad pats labai žavėjausi šiuo „Seat 600“ automobiliu, pradžiuginusiu ir milijonus ispanų, tapusiu priežastimi tikėti ateistine ir materialia asmeninių automobilių ateitimi, ir tai buvo priežastis keliauti, pažinti naujas vietas ir kitus miestus, mąstyti apie geografijos ir greitkelių labirintus, aplankyti paupius bei pajūrį ir užsidaryti nuo pasaulio atskirtoje kabinėje.

Automobilio, registruoto Barselonėje, numeriai – dabar jau nebeegzistuojantys – 186.025. Galbūt ši numerių plokštelė dar kažkur išlikusi, o tikėjimas panašus į turėjimą.

Klasinė sąmonė – tai toks dalykas, kurio niekada neturėtume prarasti. Mano tėvas padarė viską pagal Ispanijos teikiamas galimybes: susirado darbą, dirbo, sukūrė šeimą ir mirė.

Ir alternatyvų šiems faktams nėra daug.

Šeima yra išbandyta laimės forma. Kaip rodo statistika, greičiau miršta tie žmonės, kurie pasirinko likti viengungiais. O mirti pirma laiko niekas nenori. Kadangi mirtimi jau niekas nesižavi – tai nebemadinga. O trokšti mirties – anachronizmas. Ir tai mes supratome visai neseniai. Naujasis Vakarų kultūros atradimas: nemirti yra geriau.

Kad ir kas būtų, nemirkite, juolab kad to visai nereikia. Jums nebūtina mirti. Anksčiau mes galvojome priešingai, manėme, kad kitos išeitys nėra.

Anksčiau gyvenimas nebuvo toks vertingas. Dabar jis tapo kur kas vertingesnis. Turtuolių ir materialinių gėrybių gausa verčia buvusius atstumtuosius (kuriems prieš kelis dešimtmečius buvo nusispjaut, gyvi jie ar mirę) žūbtūti likti gyvus.

Šeštojo ir septintojo dešimtmečio Ispanijos vidurinė klasė perdavė savo palikuonims rafinuotesnių siekių.

Net nežinau, kuriais metais mirė mano senelė. Gal tai buvo 1992-ieji ar 1993-ieji, gal 1999-ieji arba 2001-ieji, o gal 1996-ieji arba 2000-ieji, maždaug. Paskambino teta ir pranešė apie senelės, tėvo motinos, mirtį. Tėvas su savo seserimi

Iš bloknoto (17)

Rugsėjo pabaigoje pasinaudojau Dailininkų sąjungos „Dailėje“. Lankiau vietas, kurios susijusios su vaikyste ir vėlesniais metais, domėjausi naujovėmis. Labiausia buvau išsiilgusi saulėlydžių, todėl kone kas vakarą ateidavau prie jūros, sėsdavau ant vieno iš suolų aukštoje kopoje ir stebėdavau, kaip saulė, kartais skrosdama vieną kitą debesuką, lėtai taikosi žemyn, prie horizonto, į tą vietą, kur teks panirti. Kas vakarą jos kelias ir atsiveikimas vis kitoks, ir bandai suvokti, kas gi čia mums išpranašauta. Tos trys eilės amfiteatru sustatytų suolų nestinga saulėlydžio stebėtojų. Bet niekas čia nesikalba nei tarpusavy, nei telefonu, nedrumsčia dangaus teatro ritualo... Dažnai nueidavau ir į visai šalia esantį Tiškevičiaus parką, stebėjau jo tobula tvarka ir ramybe. Ypač skirtingomis medžių kompozicijomis, žaliomis pievomis rudėnant ir margaspalviais gėlynais. Tiškevičiaus rūmai gražiai boluoja iš tolo, ir ančių tirštame pūvančių lapų tvenkinio vandenyje daugybė, tik gulbių jau kelinti metai nematau, matyt, joms patinka švarus vanduo. Prie pagrindinio tako, jau išeidama, vėl stabtelėjau prie nedidelės, bet skoningos skulptūrinės kompozicijos parko autoriui atminti (aut. Gražina Oškinytė-Eimanavičienė, arch. Gintautas Likša), bet buvau labai nustebinta užrašo virš pagrindinių vartų: „Birutės parkas“. Nežinojau, kad dar viduramžiais, kunigaikštienės Birutės laikais (gal su kokių žvelgiančių į ateitį žynių pagalba?), įžymiam XIX amžiaus prancūzų architektui Édouard'ui François André buvo užsakyta įkurdinti parką. Ar negana Palangai Birutės kalno, Birutės alėjos? Susidarė įspūdis, kad Tiškevičių pavardė kartais nutylima ar net tirinama iš palangiškių ir atvykėlių atminties (beje, teko girdėti, kad vienam iš paskutinių grafų palikuonių buvo atsakyta suteikti Palangoje butą); tiesa, nuo Kęstučio gatvės link Kurhauzo neseniai buvo savaip atgaivinta dar Tiškevičių įkurta alėjukė su skulptūromis, stilizuotais suolais ir senus laikus menančiais šviestuvais lygiagrečiai Vytauto gatvei... Nutylėti tikruosius autorius, pervardinti tikruosius savininkus ir jų palikimą – porevoliucinė bolševikinė „čistkos“ programa. Viską „ogulniai“ lietuvinti – tai kažkokia kompleksuotos tautos manija.

Palangos skelbimų lentose kviečiama į daugybę įvairių renginių, kurie vyksta muziejuose ir kitose tam skirtose vietose (pavyzdžiui, Palangos bibliotekoje, Jono Vileišio

name, „Ramybės“ galerijoje ir jau kuris laikas – Kurhauze). Įsitarpavau ir aš į Gaivos Samukienės galeriją pristatyti savo knygos „Atminties šuliniai“. Aplankiau jaukų Jono Vileišio muziejų, kuris alsuoja senosios, prieškarinio Palangos dvasia, nors ten nėra nė vieno autentiško jo daikto. Bet surinkta ir sukomponuota įtikinamai, su meile, šiam name norisi gyventi. Užtat nustebino ilgai kurtas ir 2019 m. lankytojams atidarytas Palangos kurorto muziejus Tiškevičių „Anapilio“ viloje – ten tos dvasios pasigendi, pasigendi ir prasminių akcentų, todėl nekyla noras į ką nors įsižiūrėti, liesti, nes nuotraukos kaba aukštai, jos neįžiūrimos, nepagalvota apie specifinį ekspozicijos apšvietimą, apie autentiškų ano meto daiktų eksponavimą; beje, ir Palangą tapiusių dailininkų parodėlė pirmame aukšte puikavosi atviroje saulėje; o būtų galima sukurti, tarkim, ano meto „apgyvendintą“ svetainę su viskuo, kas jai tinka, pateikti keletą autentiškų kostiumų, anuomet skaitytų knygų, madingų albumų, indų, šviestuvų etc. Arba, tarkim, įkurti grafitės Marijos, kuriai priklausė vila, miegamąjį... Neaptikau muziejuje ir dabartinių knygų, kuriose rašoma ir apie Palangą. Tiesa, jaunuolio darbuotojo lydima, viską apėjau paskubomis, gal ko nors ir nepastebėjau. Tikrai padarė įspūdį salė, tarsi sutverta išrankaus skonio kameriniams koncertams.

Laimė, pastate veikė liftas...

Vieną dieną nusprendžiau nuvykti autobusu į Šventąją, labai seniai ten nebuvus. Juolab kad į rankas atsitiktinai pakliuvo laikraštis „Šventosios Respublika“ (!), kur į akis krito straipsnelis ir pokalbis apie kurorto naujoves. Didžiausia naujovė – naujai įkurta miesto aikštė, išklota dviejų spalvų plytelėmis, sudėtomis juostomis, primenančiomis lietuviams, latviams, kuršininkams artimą ornamentą. Pamaniau, kad tai gali būti įdomu. Architektas minėtame interviu išreiškė viltį, kad aikštė suartins ir suburs Šventosios gyventojus... Važiuojant per miestelį jokių aikščių nepastebėjau. Autobusiuko vairuotojas nuvežė į miestelio galą ir sako: „Lipk, tamsta, atvažiuo.“ Klausiu: „O kurgi ta naujoji aikštė?“ – „Kokia?.. Nugį pravažiuo. Galiu nuvežt atgal, jeigu sunku eit.“ Ir nuvežė. Išlipau, žiūriu, o aikštėj tebesikrapšto darbininkai, ji nebaigta, jokių ornamentų neįžiūriu, nes norint, kad jie būtų matomi, reikėjo sukurti nors nedidelį amfiteatrą ar kokią aukštumėlę. O aplink – tuštuma, dykvietė, jokio akį traukiančio objekto. Ir čia vėl prisimenu

visam gyvenimui įstrigusią atmintin filosofo Aleksandro Zinovjevo knygos apie sovietiją genialią frazę: „На пустыре, в центре города стоял пивной ларёк.“ Į ką turėtų sukviesti, suburti ši aikštė? Šiuo metu labiausiai žmones suburia kurorte įsikūrusios „Maxima“, „Rimi“ ir „Iki“.

Šventoji – kiekvienas tai supranta – unikali vieta: Šventoji (!) upė, viena iš trijų Lietuvoje, vingiuoja lygiagrečiai jūros krantui ir miestelio centre pasuka į jūrą. Natūralu, kad tokioje įdomioje vietoje kūrėsi žvejų kaimelis, vėliau čia bandyta net kurti uostą, prekiauti, poilsiauti. Sovietmečiu, kai visa Šventoji buvo laukinė, įmonėms buvo leista ant upės kranto statyti tipinius medinius namelius be jokių patogumų. Buvo ir Teatro draugija įsikūrusi „Žaldokynės“ stovyklą netoli Beždžionių tilto. Tankiai ten atostogaudavom. Bendro skurdo fone mieliai ten apsistodavo visa teatralų bendruomenė, lakstėm po teritoriją į virtuvę ir iš jos su keptuvėm rankose. Ir žymūs, ir eiliniai artistai, režisieriai ir kritikai su vaikais ir be jų. Gyvenom kolchoziškai, bet taikiai ir linksmai. Nei prie upės, nei prie jūros prieiti niekas netrukde. Praėjo daug laisvos Lietuvos metų, gražiai susitvarkė daugelis provincijos miestelių. Bet Šventoji šiandien greta blizgančios ir turtingos Palangos, kuriai ir priklauso, atrodo šiurpia; net labai norėdami pamatyti nors plotelį unikalaus peizažo ar pažvelgti į jūrą (bandžiau), neįstengsite, nes visas miestelis nuklotas buvusiais ir „patobulintais“ ar gudriai „prichvatizuotais“ nameliais, tarp kurių dabar išaugo tvoros ir aukšti užrakinti vartai. Visa tai primena skurdžių kraštų lūšnyną su kioskais, rūkyklom toj nešienautoj, neprižiūrimoj, neapsodintoj dykvietėj. Miestelis galėjo tapti puikiu savitu kurortu, o dabar matom, kad kaip buvo, taip ir liko be jokio plano, be struktūros, be idėjos. Tik nesveika vaizduotė galėjo įkurdinti ten tą aikštę, kai nėra aplink nei gatvių, nei normalių pastatų, nei elementarios tvarkos. Bet minėtame laikraštyje matome nuotrauką, kurioje aikštės architektas Mantas Daukšys stovi apsikabinęs įrėmintą Palangos mero Šarūno Vaitkaus padėką... Kas dėl viso to kaltas? Kalta Palangos valdžia, ne tik nesirūpinusi šio kurorto ateitimi, bet ir leidusi jį galutinai subjauroti.

Va čia tai jau reikia buldozerio.

– AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ –

Kinas

Restauracija: „Laiptai į dangų“, 1966

7-asis dešimtmetis lietuvių literatūroje ir mene buvo ir iki šiol (!) tebėra pats atviriausias pokario temai – dramatiškiausias XX a. Lietuvos istorijoje.

Greit išpopuliarėjusį romaną „Laiptai į dangų“ Mykolas Sluckis išleido 1963 m. – taigi rašė jį būdamas vos virš trisdešimties. Jau po poros metų mūsų Kino studija imasi ekranizacijos, ir pats M. Sluckis, pamatęs filmą, džiaugiasi juo, nes jausmai ir drama, „čia eina nuo paties gyvenimo“.

Raimondas Vabalas režisuoja savo meninę pokario versiją irgi būdamas tik 29-erių. Akcentuoju metus dėl to, kad niekaip negaliu atsistebėti šio amžiaus kūrėjų vis ilgiau užsiėmiančia jaunyste ir nežinyse. Net nebelaukiame, kad debiutuojantis imtųsi panašios, jam „kosminės“ temos. O jeigu vyresnis rizikuoja ir imasi – lauk bėdos („Peledų kalnas“, „Purpurinis rūkas“) arba atsargaus žengimo į tą *terra incognita* („Sutemos“). Istorinius sukurius pagal užsakymą mėginantys lukštenti televiziniai filmavimai gali pasiūlyti tik tvarkingai judančius paveikslėlius liaudžiai. O „Laiptai į dangų“ pulsuoja iki šiol – kaip ir po dvejų metų režisieriaus sukurtas „Birželis, vasaros pradžia“. Drįstu teigti, kad iš dvylikos R. Vabalos darbų tik šie du, kaip sakoma, yra perėję laiko išbandymą. Ir tai yra daug. Be to, panašus negailingas atsiseikėjimo rezultatas būdingas daugeliui didelių režisierių, įskaitant mūsų. Tokią išvadą priėmu išsunkusi tarybinio lietuvių kino šimtinę su trupučiu. Galbūt po kelių dešimtmečių skaičiai dar sumažės (o gal, atvirkščiai, padidės, nes ateityje kūrėjas dar ilgiau užsisibus savo jaunystėje?).

Meninės pilnatvės jausmą, tiesiog fizinį pasitenkinimą „Laiptuose“ kelia scenos su Vaclovo Blėdžio vaidinamu Indriūnu. Jis nurungia herojus studentus Ramunę ir Jaunių, kurie ir romane, ir tikriausiai scenarijuje – su jų sudėtingais vidiniais monologais, romantiškais svačiojimais apie laiptus ir lakstymais po Vilniaus universitetą bei Žvirbliūnus – buvo svarbiausi. Indriūnas yra tiesiog vienetinis visose mūsų kino vaidmenų panoramoje (man simboliškai dar prisitęsiantis kaip ligotas Tėvukas, kažkur nueinantis su tuščiais kibirais filme „Atsiprašau“).

Kai miškiniai jį sudaužo už slepiamą sūnų Jurgį, Indriūnas tragikomiškai, nusukdamas kalbą nuo esmės, apverkia pavogtą kirvį: „Ką tokį išvariau, ką tokį? Už ką mane iki kraujų sumušė, ar ne už jus, ne už jus visus?.. Argi tokį kirvuką dabar gausi! Gal ir gausi, bet bus minkštas kaip arkliašūdis. Galėjai nenudrėbt ant akių, Anele! Toks parankus buvo, prieškarinis. Pas Benckį už šeškiukus išmainiau...“ Virtuosiškai suvaidinta scena! Margame krutanių aktorių ansamblyje V. Blėdis sėdi kaip voras centre: Irenos Garasimavičiūtės Indriūnienė blanki, standartinė motina, nors knygoje jai skiriama subtili vieta bendraujant su dukra; Gražinos Balandytės ir vėliau visai iš ekrano

dingusio Alekso Joniko (sakyčiau, paimto šiam vaidmeniui dėl panašumo į jauną R. Vabalą, kaip neretai atsitinka kine su skaudžiom asmeninėm aspiracijom – režisieriaus tėvo karininko likimas panašus į slepiamo ir nusišovusio Jurgio) pora smarki ir graži, bet dekoratyvi, iš miestietiško to meto tarybinių filmų atėjusi; tiesa, preciziškas, po šiai dienai išlikęs, ir tuos, ir anuos suprantantis Mamerto Karklelio pirminkas Aleksynas („Žiūrėk, tik neužsimerkęs žiūrėk!“).

Pastarasis, kaip ir Indriūnas, rodo, lengvai galėtų iš šio filmo įžengti į tuo pačiu metu kurtą Vytauto Žalakevičiaus „Niekas nenorėjo mirti“. Abu kūriniai buvo nuolat (vėliau pridėjus dar ir „Jausmus“) lyginami. TSRS itin išgarsėjusį lietuvių vesterną mūsų naujųjų laikų kritika ryžtingai ėmėsi stumti į žemesnę vietą: melagingai vaizduojama klasių kova! Ak, kokie persivertę socrealizmo metodai! Šiandien net mėginant peržiūrėti filmus „iš griežtų klasinių pozicijų“ man regisi, kad M. Sluckis ir R. Vabalas, taip pat kaip V. Žalakevičius, vis dėlto padėjo savo lygybės ženklą tarp kovojančių pusių. Ačiū Dievui, talentingai sugebėjo išlaikyti pusiausvyrą, rasti aukso vidurį. O visa kita – tik sužeto griaučiai.

Dar grįžtant prie aktorių, tos brangios teisybės dėlei būtina konstatuoti faktą, kad filmuojant „Laiptus“ su panevėžiečiu V. Blėdziu dirbo... režisierius Juozas Miltinis, įrašytas filme kaip buities konsultantas. Žinoma, žiūrovui svarbu rezultatas, daugelio virtuvinių dalykėlių galima ir

neviešinti. Tačiau bent kartais norisi ištraukti ir slaptą, kai ką paaiškinančią šaknį. Manau, kad dauguma mūsų kino režisierių nesivargino ir tiesiog nemokėjo dirbti su aktoriais, kad vaidmenis didieji statytojai „perleisdavo“ patiems atliksėjams ir antriesiems režisieriams. Todėl aktoriai šitaip iki šiol išskiria vienintelį kitaip dirbusį, žiaurųjį V. Žalakevičių; todėl dabar jau išdrįstama teigti, kad mūsų senojo kino vaidmenys pernelyg teatriniai. Ir „Laiptuose“ surasi neišvaidintų epizodų (dauguma su „ant ledo paliktu“ Jauniumi; finalas šalia džiūstančio medžio su žuvusiu sūnumi vežime).

Vertindama režisieriaus darbą, priekaištaučiau ir nepriekaištingajam operatoriui Jonui Gričiui, kuris kai kurių epizodų (iš lovos vaikus prie stalo stebinti, tarsi aptemusios sąmonės motina ir kt.) kadru kampus, taip sakant, aptraukia migla... Suprantu, kad režisierius prašė padaryti subtiliau, pakeisti nuotaiką, juk šita lokali šeimos istorija turėjo kažkaip skirtis nuo ano vesterno, to paties operatoriaus filmuoto.

Tačiau neįkainojami – tarsi išjudintos grafikos paveikslas – nespaltvota juosta filmuoti epizodai Vilniuje: lietaus šuorai Universiteto kieme; miestelio (regis, kino pamėgtos Švėkšnos) gatvė ir grindinių lėtai žengiantis, pentinai žvanginantis gatvių elektrikas. Čia įsijungia ir įvykius lydinti muzika – ją būtina minėti, nes kompozitoriaus Vytauto Barkausko aštrūs štrichai pagilina tai, ko negali pagilinti vaizdas ir žodis.

O įdomieji faktai liudija: 1966 m. šventųjų statulų ant sostinės Katedros jau nebuvo, todėl kine atvaizduojant pokarinę Vilnių reikėjo jas kaip nors prilipdyti. Taip ir padaryta: kombinuotų kadru operatorius Algirdas Šimkus dailininko Jeronimo Čiuplio nupieštus šventuosius dėjo ant stiklo, manipuliavo ir – dabar nebeatskirsite, nors padaryta be kompiuterio. Kur kas vėliau į kino juostą buvo grąžintas dėl visa ko iškirptas, bet nežuvęs kadras tarybinio laikraščio redakcijoje su dideliu Stalino plakatu, kuris už lango yra pamažu nuleidžiamas, nors ant kambario sienos, už Laimono Noreikos redaktorius nugaros, dar kabo.

Toks įdomus ir painus, dar labai lėtas „rankų darbo“ ir visas anuometinis kinas.

– JÜRATĖ VIŠOCKAITĖ –

Remia Lietuvos kino centras

Abejingas *px* nuoširdumas

Vargu ar kam paslaptis, kad abejingumas yra mūsų vištesnės – vėlyviausios nesibaigiančio kapitalizmo stadijos – veikimo dėsnis. Kritinėje literatūroje jau daugiau nei septyniasdešimt metų dokumentuojami įvairūs būdai, kuriais privačios naudos siekimo logika įsiskverbė į giliausius kultūrinius, asmeninius, sąmoninius klodus ir mus paverčia kiek abejingais savo aplinkai. Žinoma, kitoje šios monetos pusėje iškaltas perdėm *susirūpinęs* reklamos veidas: milijardieriui labai rūpi klimato krizė, nors jo CO₂ pėdsakas prilygsta vidutinio dydžio Vakarų valstybei, kaip influenceriui rūpi, kad pasirūpintum savimi ir mažiau laiko leistum toksiškoje socialinių medijų aplinkoje. Visai čia pat dar kai kam rūpi, kad *norėtų džiaugtis (sic)*, bet ne kad praradęs darbą arba sveikatą gautum gyvenimą gelbėjančias socialines išmokas – čia jau kiekvienas už save. *Thoughts and prayers* (šypt).

XX ir XXI a. meno istoriją ženklina daugybė mėginimų šį abejingumą įveikti arba kompensuoti: nuo siurrealistų siekio gelbėti spontaniškumo, vaizduotės, sapniškos meilės galią kurti gyvus ryšius („Jei mylite meilę – mylėsite siurrealizmą“), situacionistų pastangų iš atitraukto aplinkos stebėjimo pereiti į tiesiogines ir žaismingas sąveikas plotmę iki šiandienai artimesnio mėginimo įsiklausyti į kito kitybę, nukreipti žvilgsnį į marginalizuotus visuomenės plotus, kurti juose įsikūrusį, įsivietinant, persismelkiant kitu. Buvusioje Naujosios Vilnios „Žalgirio“ gamykloje reziduojančių menininkų tapybos paroda „Px tas peizažas“ (kuratoriai Darius Jaruševičius ir Kristina Alsyte; paroda veikė spalio 9–23 d.) galėtų priklausyti pastarajai skilčiai: kuriama ir eksponuojama miesto periferijoje, ekonomiškai pažeidžiamoje ir kultūriškai „skurdžioje“ aplinkoje, industrinės paskirties pastate. Visgi parodos pavadinime drastiškai deklaruojamas abejingumas: esą pro masyvius studijos langus atsiveriantis peizažas, brėžiantis savitą industrializacijos, laukinės gamtos, skurdo, tautinės įvairovės schemą, maža ką bendro turintis su jaunų tapybos talentų pasauliu, yra *px*. Tai gerokai sudrumsčia įsiklausymo į kito kitybę ar net elementarią santykio mezgimo logiką ir kontrastuoja su tiek meno, tiek politikos diskursuose šiuo metu vyraujančiu deklaratyviu *rūpesčiu*. Pristatymo tekste D. Jaruševičius nurodo į Nicolas Bourriaud 1996 m. pasiūlytą sąryšines (*relationnelle*) estetikos sąvoką, kuria nusakoma meninė veikla, orientuota į santykio arba bendruomenės kūrimą, esmiškai joje tarpstanti, įvietinta. Tačiau kuratorius tuoj pat pažymi, kad tokios sąryšinės meno praktikos, pagal įtvirtintų institucijų planus kurdamos kultūrinį kapitalą, neretai pasitelkiamos gentrifikuojant į meninį santykį įtrauktą erdvę, dėl to iš jos išstumiamos ir neva kultūrinės naudos turėjusios gauti pažeidžiamos bendruomenės, ir taip pat pažeidi-

džiami menininkai. Tad, kuratoriaus teigimu, „sąveikos menų paveiktą erdvę patalpinus į XV amžiaus bažnyčios freską, jos *titulus* ir būtų „Px tas peizažas“.

Taigi, sąryšinio meno praktikos sukritikuojamos kaip neveiksmingos ir deklaratyvos, o vietoj to pasirenkama priešinga pozicija – deklaruojama, kad *px*. Tačiau, sąmoningai teigdami tai, kas neišvengiamai veikia kaip tylus mūsų visuomenės (ir dažnu atveju – ją kritikuojančių meninių praktikų) mechanizmas, – abejingumą, autoriai netikėtai atsiduria keisto nuoširdumo zonoje. Tiesmuką atstumo tarp studijos vidaus ir pro jos langus atsiveriančios aplinkos įvardijimą reiktų suprasti kaip mėginimą galbūt ne įveikti šį atstumą, bet bent jau su juo būti kiek nuoširdžiau, nepasiduodant pirminiam ir instituciškai skatinamam impulsui jį užglaistyti. Taip išlošima D. Jaruševičius, santykis tarp gamykloje sukurtų darbų ir aplinkos, be abejo, egzistuoja, bet jis nesiremia mimetika, mėgdžiojimu. Didžioji dalis darbų siejami „iki elementarių horizonto verčių redukuotos peizažų struktūros“, o kituose ji gali būti numanoma tik kaip formali žanro ypatybių žaismė. Jono Gasiūno sustingdytame žvilgsnyje gamtos elementą (uodą, stagarus) įkalina ir alina numanomas industrinis karkasas, o Kazimiero Brazdžiūno peizažuose postindustrinė apokalipsė atvirai ir aktyviai išsiskleidžia natūralios dyknės glėbyje. Čiurlioniškas Rimvydo Markeliūno peizažų pobūdis leidžia nubrėžti aiškią prasmę liniją – romantistinis pasigėrėjimas mistifikuota ir simbolių pilna gamta, kuris buvo galimas prieš šimtmetį, šiandienos apleistų gamyklų džiunglėse persiima ramios nevilties tonais. Šią liniją pratęsia du atskirame kambarėje eksponuojami darbai. Beatričės Danieliūtės darbe, D. Jaruševičiaus žodžiais, įkūnijamas rokoko epochos „damos susidūrimas su postindustriniu Naujosios Vilnios *šrotu*“: jos portretas išsilieja, praranda konkretumą, lyg naivi ir pretenzinga vėlyvojo baroko sofistika neatlaikytų tokio susidūrimo su dabarties tikrove. Tiesiai priešais eksponuojamas tarsi jaunajai damai priklausantis K. Brazdžiūno meškinas: vaikiškas žaislas spinduliuoja neįtikėtinai, pateikiama išdidintas sutrikdyto naivaus ir infantilios afektų pjūvis. D. Jaruševičiaus darbuose, nutapytuose ant gruntuotų sovietinių kilimų, gamta įvairuoja savo santykius su žmogumi, sukurdama netikėtų humanoidinių būtybių, kurios, tiesa, sugyvena ne ką blogiau už žmones: desperatiška, bet ir kreivų malonumų nestokojanti mūsų rūšies pastanga išlikti (mutuojant? kitaip giminiuojantis su gyvūnija?) postsovietiniuose griuvėsiuose.

Parodoje dominuoja intymus, emocionalus registras: panirusio, nefokusuoto žvilgsnio vaizdiniai, kuriuose romantistinis-naivus-infantilios afektas (kaip ir išorinė gamta) išgyvena tik neįtikėtinai, sužeista forma. Santykis su aplinka mezgamas

ne mėgdžiojimo, mimetiniu, bet dokumentiniu būdu: tapybos darbai pateikia liudijimus apie tai, kaip kūrėjams čia *būnasi*. Šiuo atžvilgiu nėra nereikšminga, kad išsikraustymas į Naująją Vilnią dar toli gražu netapo koku nors madingu gestu: gentrifikacijos procesą pradeda ekonomiškai pažeidžiami ir marginalūs menininkai, ieškantys galimybių išlikti. Parodos koncepcijoje atsitiesiant nuo forsuoto santykio su kitu taip pat išvengiama ir patronizuojančio švietėjo vaidmens, o šitai steigia tam tikrą lygybę: menininkai įsirašo į heterogenišką Naujosios Vilnios peizažą ir jame tarpsta; žinojimas, kad jie pranašauja platesnius, vietinę populiaciją paveiksiančius pokyčius, skrodžia parodos erdvę kaip nerimas. Tad sąryšinės estetikos misiją paroda įgyvendina tik paradoksaliau, prieštaringu būdu; kiek taikliau (nors ir kitu aspektu) šią parodą būtų galima nusakyti kaip metamodernią: vienas kitą įgalindami joje susipina ironiška distancija ir radikalus pažeidžiamumas, jautrus santykis (su savimi, su kitu) steigiamas tik pirmiausia jo erdvę dezinfekavus tvirta abejingumo doze, taip siekiant apsisvalyti nuo neautentiško patoso užuomazgų (metamodernumo sąvoką, žyminti ją įvairių judesį susijungiantį svyravimą tarp modernaus naivumo ir radikalių postmodernios ironijos, 2010 m. įvedė Timotheus Vermeulen ir Robinas van den Akkeris tekste *Notes on metamodernism*). Kita vertus, metamodernumas ne tik nusako tam tikras menines praktikas, bet ir (bent jau tam tikru mastu) išreiškia vyraujančią *milienalsų* juslumo schemą. Šia prasme mikrologiniu lygmeniu parodoje užčiuopiama kažkas savotiškai universalus: normalus jaunas žmogus yra taip giliai įsodintas į savęs *menidžinimo*, *self-care* ir kitokio savo paties reikalų žiūrėjimo (kartais ištempiamo iki savo „tėvynės“ ir savo šeimos) logiką, kad sunku būtų tiksliau nusakyti tą momentą, kai nuo kompiuterio ar telefono jo akys trumpam kilstelėsi ir neapibrėžtą toli: *px tas peizažas*; ir čia yra kažkas jautraus. Radikalai individualizuojančios kapitalo jėgos aki-vaizdoje galėtume kalbėti apie gentrifikuotą subjekto vidų kaip vieną paskutinių galimo bendramatiškumo, bendruomeniškumo, universalumo teritorijų.

Šis estetinis-teorinis mikroįvykis galėtų tapti, reflektuoti save kaip modelį naujiems meno ir menininkų ryšiams su meno pasauliu nepriklausančia socialine arba kitokia aplinka – šioms dviem elementams, kurie įprastai ir galbūt pagrįstai vienas kitam nerūpi. Kol kas sukurta įdomi mikroalternatyva perdėm empatiškoms, skausmingai į *kitą* bandančioms įsiklausyti ir šiuo būdu savo veiksmumą ir realų įsitraukimą naiviai (ar nenuoširdžiai?) pervertinančioms meninėms praktikoms.

– TADAS ZARONSKIS –

Ordesa

► Atkelta iš p. 5

nebendravo. Pranešimą ji paliko atsakiklyje. Aš išklausiau žinutę. Apie tai, kad nors juodu ir nesutarė, turėjo tą pačią motiną. Tai ir svarbiausia: jų motina – viena, ir tai galėtų tapti dingstimi suartėti. Išklauses tą žinutę susimąščiau, mano tėvų namai būdavo užlieti labai ryškios šviesos, atrodydavo, kad daiktai praranda savo materialumą ir viskas tampa taip nereikšminga, nes šviesa galingsnė už žmogaus veiksmus.

Tėvas atsisėdė į savo fotelį. Tas fotelis buvo geltonos spalvos. Jis neketino eiti į laidotuves – taip nusprendė. Ji mirė tolimame mieste, už penkių šimtų kilometrų nuo Barbastro, maždaug už penkių šimtų kilometrų nuo tos vietos, kur tėvas dabar išklaušė žinią apie savo motinos mirtį. Ir paprasčiausiai nusprendė ten nevykti. Nenorėjo ten vykti. Važiuoti automobiliu tokį ilgą kelią. Arba valandų valandas kratytis autobusu. Ir ieškoti tinkamo maršruto.

Šis įvykis sukėlė kitų įvykių laviną. Nenoriu to nei teisiuoti, nei smerkti, man tiesiog įdomu pasakoti, aprašyti arba iškilmingai paminėti. Bet kokio fakto moralė visada yra kultūrinis konstruktas. Įvykiai patys savaime yra tikri. Faktai ir įvykiai yra prigimtis, o jų interpretavimas – politika.

Tėvas į mano senelės laidotuves nenuvyko. Kokie ryšiai jį siejo su motina? Jokie. Žinoma, kažkada seniai, maždaug 1935-aisiais ar 1940-aisiais, jie palaikė santykius, tačiau ilgainiui ryšys išblėso ir bendravimas nutrūko. Man atrodo, kad tėvui reikėjo nuvažiuoti į tas laidotuves. Ne dėl savo mirusios motinos, o dėl savęs paties, taip pat ir dėl manęs. Numojęs ranka į tas laidotuves jis nusprendė numoti ranka ir į gyvenimą apskritai.

O keisčiausia buvo tai, kad tėvas mylėjo savo motiną. Jis atsisakė dalyvauti motinos laidotuvėse, nes jo sąmonė nenorėjo taikstytis su negyvu motinos kūnu. Ir sąmoningai leidosi nugalimas tingulio.

Mano mintyse susipina šimtai su skurdu susijusių istorijų ir kaip tas skurdas galiausiai užnuodija svajonėmis apie turtus. Arba kaip skurdas lemia nejudrumą, kai pritrūksta valios sėsti į automobilį ir važiuoti penkis šimtus kilometrų.

2008 metais Ispanijoje kapitalizmas sužlugo, buvome su-trike, nebežinojome, ko siekti. Su ekonominiu nuosmukiu prasidėjo politinė komedija.

Mes beveik pavydėjome mirusiesiems.

Mano tėvas buvo sudegintas krematoriumo krosnyje. Jis niekada neišreiškė valios, kaip mums elgtis su jo palaikais. Mes tiesiog atsikratome negyvėliu (gulinčiu kūnu kažkieno, kas buvo, bet kas tai dabar – jau nebežinome), kaip daro visi. Taip bus pasielgta ir su manimi. Kai kas nors numiršta, mes tarsi apsėda manija ištrinti lavoną iš žemėlapio. Pašalinti kūną. Bet iš kur toks skubėjimas? Ar kad kūnas nepradėtų gesti? Ne, juk dabar yra modernūs šaldytuvai, kur galima laikyti negyvėlius. Lavonai mus gąsdina. Ir mus gąsdina ateitis to, kuo patys kada nors tapsime. Mus gąsdina dienos, kurias praleidome lavono pašonėje, daugybė dalykų, kuriuos veikėme kartu: ėjome į paplūdimį, valgėme, keliavome, vakarieniavome ir net miegodavome su lavonu.

Kai žmogaus gyvenimas baigiasi, iš tikrųjų kyla vienintelis rūpestis: ką daryti su kūnu. Ispanijoje yra dvi galimybės: laidojimas ir kremavimas. Du gražūs žodžiai, kurių šaknys atėjusios iš lotynų kalbos*: pavirsi arba žeme, arba pelenais.

Lotynų kalba mūsų mirčiai suteikia kilnumo.

Mano tėvas buvo kremuotas 2005 metų gruodžio 19 dieną. Dabar gailiuosi, galbūt toks sprendimas buvo skubotas. Kita vertus, tai, kad tėvas nedalyvavo savo motinos, tai yra mano senelės, laidotuvėse, turėjo įtakos mūsų apsisprendimui jį kremuoti. Kas yra svarbiau, ar nurodyti savo giminytės ryšį ir sakyti „mano senelė“, ar tėvo, ir sakyti „jo motina“. Nesu tikras, kurį požiūrį pasirinkti. Mano senelė arba jo motina – šis pasirinkimas nulemia viską. Mano tėvas nedalyvavo mano senelės laidotuvėse, ir tai turėjo įtakos tam, kaip mes pasielgėme su tėvo kūnu: tai lėmė mūsų sprendimą jį sudeginti, kremuoti. Tai susiję ne su meile, o su įvykių lavina. Vieni įvykiai sukelia kitus: tai gyvybės krioklys, vanduo, kuris niekada nesustoja, kol mes einame iš proto.

Taip pat šią akimirą suprantu, kad mano gyvenime nutiko didingų dalykų, ir vis dėlto nešiojuosi savo širdyje didžiulę kančią. Kaip aš suprantu sielvartą, tai jis visiškai nėra kliūtis džiaugsmui, nes man jis labiau susijęs su sąmoningumo stiprėjimu. Sielvartas – tai platesnis supratimas,

apimantis viską, kas buvo ir dar bus. Tai tam tikras slaptas gerumas viskam, mandagus požiūris į viską, kas buvo. O iš gerumo ir mandagumo visada gimsta malonė.

Tai tam tikras bendras supratimas. Kančia – tai ištista ranka. Tai gerumas, skleidžiamas kitiems. Mes šypsomės, nors patys alpstame viduje. Jeigu, užuot griuvę negyvi, gatvėje mes šypsomės – tai tik iš malonės ir švelnumo, mandagumo ir meilės, ir iš pagarbos kitiems.

Aš net nežinau, kaip suskirstyti laiką, kaip jį apibrėžti. Grįžtu į šią 2015-ųjų gegužės mėnesio popietę, į dabartinę gyvenimo akimirą, ir matau krūvą netvarkingai ant lovos išbertų tablečių. Jų čia yra įvairiausių: antibiotikai, antihistamininiai vaistai, anksiolitikai, antidepresantai.

Ir vis dėlto aš džiaugiuosi ir visada džiaugsiuosi, kad esu gyvas. Laikas prislegia mano tėvo mirtį ir kuo toliau, tuo sunkiau jį prisiminti. Vis dėlto manęs tai nelūdiną. Man nepaprastai gražu, kad mano tėvas eina link visiško išsiskyrimo, nes mudu su broliu esame vieninteliai, kurie jį prisimename.

Motina mirė prieš metus. Kol dar buvo gyva, keletą sykių mėginiau kalbėti apie tėvą, bet ji to pokalbio vengė. Su broliu irgi negaliu pasišnekėti apie tėvą. Ir tai nėra priekaištas, gink Dieve. Suprantu, tai sukelia neįtikėtiną ir tam tikrą drovumą. Juk kalbėti apie mirusį žmogų pagal kai kurių kultūrų tradicijas, bent jau pagal tas, kurios teko man, baisiai nepadoru.

Tad likome su tėvu vienudu. Esu vienintelis žmogus pasaulyje, – nežinau, ar taip yra ir mano broliui, – kuris prisimena jį kiekvieną dieną. Ir kiekvieną dieną mąstau apie tai, kaip jis blunka iš atminties ir tampa visiškai grynas. Ne tai, kad aš jį prisimenu kasdien, – nes jis mano mintyse nuolat, – tiesiog aš atsitraukiau nuo savęs ir užleidau vietą jam.

Sakytum, mano tėvas nenorėjo man išlikti gyvas, noriu pasakyti: nepanoro atskleisti man nei savo gyvenimo, nei jo prasmės – kiekvienas tėvas savo sūnui nori atrodyti kaip tikras vyras. Visa mano praeitis pranyko, kai mirė ir motina.

Iš: Manuel Vilas. *Ordesa. Alfaguara, 2018*
Vertė Alma Naujokaitienė

* *Inhumación* ir *incineración* (isp.).

IGNĖ GRIKEVIČIŪTĖ

nuodas

ieškau centrinės gatvės
esu centrinėje gatvėje
nerandu centrinės gatvės
tikrindama šias tris galimybes, prisiminiu
esame paleistas iš užsklęsto paukščio sparno nuodas
po šimto sekundžių pasuksiantis į rytus
vakarus
užkrečianti simetrija
ir kas diena būseną nuodo

kelias

kad ir kas benutiktų
nutiks bet kas
einant keliu
vis trypčiojamu du kartus dienoje
žengiu žingsnius savęs lyg sėklos
ar žieminio daigo pernešimui
kad vietą rasčiau
rankos, nejaučiančios karščio, kaito
mintys mėgino įrodyti ištvėrmę
įveikti pusiausvyros testą
slinko nuo akių iki medžių viršūnių
vis pirmyn ir atgal
einant keliu
palikti kvapą ir dingti

nepasiekiamą žemę

ar atmintis juda
ji naikina save
iki kol tampa mažu akmeniu
užgerk jį vandeniu
atmintis brėžia kontūrą
viduje nėra turinio
niekada ir nebuvo
linija brėžia plotą
nepasiekiamą žemę

veiksmai

vakar dažnai bus šalia
dūmas sužadino skonį negertą
neoninę šilumą
esu vaizdas, kurį akis fiksuoja lange
važiuojant vis kitas
esu mintis apie vaizdą
gyvename peradresuojami
ir pamirštami
žodžiai ieškosi vietos
mes prisispaudę
o šuo bagažinėje
važiuoti ir vežtis
išdegint akis, saulei leidžiantis
gulint namie, kaitinant lempai
akis išsideginti
bandyti užmigti, matant plėves užsimerkus
jas sekti
suptis kartu
sakykim, atsirandančios dėmės ant grindinio negyvenamo
yra šlapios
sakykim, aš tavo stogas skylėtas
vaikščioti rakinamam parke
susukbti ir viską praryti
ne viską: takus, akmenis, sniegą
dar nenukristi kūną paleidus
žiūrėti į pusnį ir jos nematyti
duris verti per garsiai
leisti joms trenktis

dykynė

apsuptas dūmų žemiau
tirštas oras vėdina ausis
šliejasi kūnai
iš naujo kristi į žolę
kur vėjai pečius plaka
tik negirdėti
per tiršta jau

Autorės nuotrauka

ateitis

elektros laidas kerta mėnulį
birželio čiobreliai primena adatas gerklėje
taurėje geltonas likeris keliauja savu, nieko vertu
siužetu
trečiame aukšte oda aptrauktos durys slepia senelį
pilką nuo senatvės
nuo skulptūros, kurią visą gyvenimą kūrė
dabar jis nežino dienų
balandžiai šalia jo lango įtartinai peteliškę slepia
namuose nebūties kvapas

kai ji rūkys

kai ji rūkys, aš išeisiu
gartraukio garsas užgoš mano krapštymąsi
greitai pakilsiu iš lovos
apsiausiu batus ir išeisiu
juk sakiau jai, kad esu
vėjas, gėlė, stalas
vakar verčiau žodžius būti nenormalius ir nereikalingus
ji rėkė
laukiu antros cigaretės
kai ji rūkys, aš išeisiu

sėdėti

galėjom peržengt gyvenimą keliais plačiais mostais
bet mes sėdėjom
kartais žiūrėjom pro langą į užtemusią saulę
kol šviesa akis skaudindavo
už šio gyvenimo vyko staigus kompozicijos pokytis
buvome priimti ant kalno įsikūrusios drebulio būstinės
kinas įsiplieskė iki gyvenimo
ribas sukeisdamas vietomis
veiksmai mintis dulksna padengdavo
bažnyčios čia klausėsi savo vietinio vėjo
todėl tylėjom ir toliau sėdėjom

balsas

nepaisant visko, tai išsigalvojimas
mano protas – erdvė
yra langai ir žemės nepažintos
save aš peradresuoju
pamenu būtį po tiltu
abiejose pusėse lijo skirtingai
kur vanduo ramus buvo
gimimas radosi
kitur – raudonai išrašyti žodžiai pranyko
esu akla dienos šviesai
šauksmu užstrigusių

rašyti

ar geram tekstui reikia tik akimirksnio patikėjimo,
kad jis toks yra

man reikia lapo
kur jis
rašyti
baltuma pamažu dingsta
tik kaip išmokti pamiršti mintis
kartoti, kol nieko nelieka
gal tada verta rašyti
lapelį pildyt
juodinti tuščiomis mintimis
formuoti vaizdinį, kuris nenutinka
tik atsitinka
lipti laiptais, eilutėmis
žemyn leistis be galo
be proto
prikimšti žodį žmogaus veido bruožų
meluoti

klystančios eilės

žinau, jog esu namuose
žvilgsnis lydosi
palieku save ir einu
spintoje yra mano portretas
skaičiuok, dabar mes trys
skamba aštunto dešimtmečio telefonas
aš neturiu jo
ir dulkių nėra
kažkas spragsi pirštais
laikrodį tiksėti pradėjo
aš nesu namuose
aš peizažas

žmonės, virstantys nemiga

susimildamas
susimaudamas
juk patiko kvapai, kurie žmoguje bręsta rytui išaušus
bet kaipgi, juk tai jau numirusios dienos
kažkas naktį vietomis susikeičia
lyg veidas persimaino
rytas prasideda įremiant galvą į sieną
ir taip galvodama ji pravėrė visus namuose
egzistavusius langus
persisverdama į kitą erdvę kažko ieškojo
prarijo balandį
pilve kurksėjo jis
senoji švelniai rėkė
neapsikentusi balandžio kurkimo, sapne vis sakė
kai pasiklysi, rasi laiptus
ji jų nerado
ir su balandžiu išplaukė upe
kur žuvys tamsoje pasikeičia į baltas

grįžti į pradžią

ar lūkuriuoti dar ten
prie ežero
kur bangos milžiniškos
prisėsti
alkūnes atremti
atmesti
vėliau jau nukristi
ieškoti pilno dangaus
pasitikti
ankstaus ryto
vėlyvos nakties
pribuvėją
turinčią jėgą gimti
užgimti
ir vis pavargti

JAROSŁAW MIKOŁAJEWSKI

Jarosławas Mikołajewskis gimė 1960 m. Varšuvoje. Poetas, vaikų rašytojas, eseistas, italų literatūros vertėjas, žurnalistas. Dėstė Varšuvos universiteto Italistikos katedroje, dirbo dienraštyje „Gazeta Wyborcza“, vadovavo Lenkijos institutui Romoje. Penkiolikos poezijos rinkinių autorius, apdovanotas K. Iłkiewiczównos, K. I. Gałczyńskiego ir daugeliu kitų lenkų literatūros premijų, pelnė ir Italijos valstybinių apdovanojimų. Parašė keletą knygų vaikams, esė apie italų kultūrą, reportažų. Jo eilėraščių išversta į daugiau kaip dešimt kalbų. Išvertė Dantės, Petrarco, G. Leopardi, E. Montalés, G. Ungaretti, C. Pavésés, P. P. Pasolini ir kitų italų autorių poezijos, C. Collodi ir G. Rodari knygų vaikams. 2016 m. „Panevėžio literatūrinės žiemos“ ir 2019 m. „Poetinio Druskininkų rudens“ svečias.

puta

kažkas dvokia
pasakiau kai parėjom namo

kažkas tikrai dvokia
pritarė dukra kai likome trise
(jaunėlė nuėjo į virtuvę)

nagi kažkas neįtikėtina dvokia
patvirtinau kai dviese užlipom aukštyn
(vidurinioji liko svetainėje)

bet ir imk tu taip pamaniau
likęs vienas

apsiuosčiau rankas
apsižvalgiau kojas
iššniukštinėjau kertes

niekas kita negalėjo dvokti tik aš

išsiprausiau po dušu
liko geltona puta

išsimaudžiau vonioje
vėl puta

venera buvo iš putos
tiršta puta iš manęs

nusiskalaudamas
stovėjau vonioje virš putos

prisisunkė vandens ir plyšo
tada pamačiau kad stoviu virš savęs

sunkdamasi į vamzdį vartė akis
šiepė burną
nenorėjo nutekėti

skysti mano griaučiai buvo prie mano kojų

Labai senas poetas

Ėjau susitikti
su labai senu poetu

tokiu senu kad jei būtų ąžuolas
dabar jam būtų tūkstantis metų

atsimintų brolius
virtusius staklių šaudykle

prisimintų
kad galėjo tapti spinta

arba šventuoju Sebastijonu
viduriniame arba šoniniame altoriuje

kad apatinė jo dalis
galėjo tapti kirvio kalade
(šiandien viduramžių kankinimų muziejuje)
o viršutinė
šimtais tūkstančių degtukų
(šiandien laužų pelenuose po Beščadų šlaitus)

Ėjau pas labai seną poetą

turėjau tai skaitytis su tuo kad irzlus
tai kad išsiblaškęs

būčiau nė nepastebėjęs
o jo jau nebebūtų
būčiau nė nesusizgribęs
o jau būtų nuleidęs mane nuo laiptų

turėjau būti lyg tas žvejys
apglėbęs sireną

Ėjau pas poetą
galėjusį būti ąžuolu
per parką pro medžius
jie buvo lyg kaukės

žvalgiausi po dreves
be voverių ir paukščių

liečiau žievę lyg akių vokus
sulipintus akmeninių sakų srovelių

Ėjau pas labai seną poetą
tarp medžių lyg tarp šarvų
nuleistais antveidžiais

Kai atėjau į namus pas labai seną poetą
lauptai kuriais būtų galėjęs tapti
jei būtų ąžuolas
atsiliepė matiniu, negyvu girgždesiu

Kai užėjau į butą
pasitiko mane stovėdamas

tūkstantmečiais pirštais gniaužė lazdelę kuri
galėjo būti jis pats jei būtų ąžuolas

ir sverdamas delne likimą ąžuolo kuriuo
galėjo būti nors ir nebuvo
padarė tai ko joks ąžuolas nepadarytų
net būdamas tūkstančio ar dviejų tūkstančių metų

žengė žingsnį
pakludamas savajai ąžuolo valiai

ir sušlamėjo lapais
jaunais tarsi žemė

Betliejus

ne tai kad save pamilčiau

tačiau laikui bėgant matau
kad mano žvėriškumas
ir gyvuliškumas mano
atranda sau vietą

savo orumą ir rangą

kai julka ateina
naktį pasišildyti

kaip kadaise marysia sakydama
krosnelė tu

o zosia subesdama šaltus pirštus į kaklą

tad manausi nesąs
vien tiktai kiaušė

nes esu savo dukroms
tai kas jėzui buvo
jaučio alsavimas
avinėlio juokas
dvelksmas iš asilo šnervių

o berniūkščiams ant šieno melžiamos karvės šiltumas
arba iš didelio jos pasturgalio šiltas mėšlas

nerimas

kiekviena greitoji važiuoja pas mano dukras
kiekvienam telkinį vanduo siekia joms gerklę
kiekvienas žandaras daužo jų duris

kiekvienas šernas atknisa begalę kūnų
kiekvienas piktadarys tyko mano brolio
kiekviena osteoporozė kiurdo mamos kaulus

kiekviena kulka nušauna schulžą
kiekvienas trombas nupjauna rysiekui koją
kiekvienas niežulys išgraužia mano kalės kailį

kiekviena ranka šauna hemingwayui į galvą
niekas netyko manęs

Vertė Vyta Dekšnys

Kodėl globalizuotis? 1989–ieji Rytų Europoje ir istorijos politika

► Atkelta iš p. 3

„Sugrįžimo į Europą“ istorija turi labai reikšmingą ir iki šiol plačiai nenagrinėtą aspektą: vis dar populiariame didvyriško tautinio išsilaisvinimo naratyve paprastai ignorojamas platesnis kolonijinės ir pokolonijinės istorijos kontekstas, kuris yra neatsiejama šių procesų dalis.

– 1989-ieji taip pat yra vadinamosios posocialistinės amnezijos pavyzdys, kai pamirštami visi praeities santykiai – ypač su trečiuoju pasauliu (vėliau vadintu „Globaliais Pietumis“). Vyraujantis antikomunistinis naratyvas visus šiuos santykius laiko socialinio internacionalo dalimi, socializmo ar komunizmo ideologijos sklaida. Tokiu būdu politiškai diskredituojamas ir antikolonializmas ar antikolonijinis solidarumas. Čia įdomu pasvarstyti ir apie tai, ką socialistinei Europai galėjo reikšti sąvokos „trečiasis pasaulis“ ir kartu naujai atsirandančio antikolonijinio pasaulio politinis diskreditavimas bei depolitizavimas regioną pervadinant „Globaliais Pietumis“. „Sugrįžimo į Europą“ procese būta ne tik grįžimo į baltųjų gretas ir į Vakarų ir Europą valdančią civilizaciją, bet ir siekio maskuoti visus minėtus tarpusavio ryšius pasitelkiant atsaines civilizacinius naratyvus ir diskredituojant socializmą kaip globalų vyksmą. Ar sutiktumėte?

– Reikėtų pažymėti, kad ši amnezija yra selektyvi: regiono populistinių natyvistų vyriausybės šiuos buvusius ryšius irgi atranda iš naujo dėl „tarpinės šalies“ (*in-betweenness*) statuso, jiems suteikiančio derybinių galių konfrontacijoje su neva „naujaisiais kolonistais“ liberalios ES pavidalu. Kinija ir Rytų Europos vyriausybės naujų ekonominio bendradarbiavimo formų kūrimo procese kartkartėmis subtiliai užsimena apie buvusius socializmo eros saitus. Tačiau, kalbant apie akademinis darbus, manau, kad turime nemažai jaunesniosios kartos istorikų, ypač kairiųjų pažiūrų, kurie tokio pobūdžio užmarščiai priešinasi. Nėra taip, kad jų naujai rašomos istorijos puslapiuose rastųsi pateisinimų ar raginimų grįžti prie kokios nors iš buvusio valstybinio socializmo formų. Jie veikia kritikuoja būtent šią amneziją, kurios apraiškų nestinga Rytų Europos istorikų po 1989-ųjų itin pamėgtoje istorijos interpretacijoje, daugiausia dėmesio skyrusioje tautai ir regionui.

Tokie atskaitos taškai leidžia Rytų Europos istorijas traktuoti kaip pasaulinės imperijų ir jų žlugimo istorijos dalį, regioną suvokti kaip globalinio kapitalizmo sistemos „pusiau periferiją“. Šiek tiek provokuojant, 1989-uosius šiuo požiūriu būtų galima laikyti savaip įdomia neokolonijinių ir antikolonijinių revoliucijų samplaika.

Viena vertus, tai buvo antikolonializmo laikotarpis, nes daugelio opozicionierių pagrindinis tikslas buvo išvaduoti Rytų Europą iš Sovietų Sąjungos įtakos, t. y. nepriklausomų tautų kova prieš Maskvą. Žinoma, nereikėtų pamiršti, kad nacionalizmą skatino ir daugelis komunistų, ypač paskutiniaisiais Šaltojo karo dešimtmečiais, ir tai davė toną disidentams, kėlusiemis ar rėmusiems nepriklausomų tautinių valstybių idėją. Tad nacionalizmo diskursas nepriskirtinas vien tik disidentams.

Kita vertus, šis naujas antikolonijinis diskursas pašalino bet kokius sąlyčio taškus su antikolonijiniais judėjimais visame kitame pasaulyje. Noamas Chomsky devintajame dešimtmetyje griežtai kritikavo Rytų Europos disidentų savanaudiškumą. Rytų bloko opoziciniai judėjimai, be abejo, palaikė antisovietines kovas svetur – tarkime, afganų priešiniams sovietų okupacijai. Galime prisiminti, kad Lenkijos „Solidarumo“ judėjimo pagrindinio pašto ženkluose figūravo mudžahedų ir į Kabulą išvykusių lenkų kovotojų atvaizdai. Bet tuo viskas ir baigėsi. Tačiau tai visiškai suprantama, nes tiek Budapešto, Prahos ir Varšuvos, tiek Maskvos komunistai oficialiai deklaravo paramą prieš Vakarų nukreiptam

Nukelta į p. 13 ►

Apie pasaulį, kurio (galbūt) nėra

Laura Kromalcaitė. Mūsų čia niekad nebuvo.
Eilėraščių rinkinys. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2020. 75 p.

Perskaičiusi Lauros Kromalcaitės eilėraščių rinkinį „Mūsų čia niekad nebuvo“, prisiminiu 2018 metais debiutavusios Gretos Ambrazaitės knygą „Trapūs daiktai“: abi autorės savaip išryškina tikrovės netvarumą, nykimą, nesaugumą, tačiau G. Ambrazaitės poetinė raiška sodresnė, įmantresnė. Kita vertus, L. Kromalcaitė drąsiai renkasi laisvą ir gan paprastą kalbėjimo būdą. Todėl tekstai atrodo lengvai perprantami, nors, kaip iš-

aiškėja juos detaliau panagrinėjus, tas paprastumas neretai apgauna.

Knygos pavadinimas gali būti interpretuojamas atsižvelgiant į šias eilutes: „[...] negali gražinti kito į gyvenimą / kol pats nepramerkei akių“ (p. 53). Kitaip tariant, kol nėra suvokiančiojo subjekto, tol nėra ir suvokiamo objekto: suvokiantysis yra būtinas, kad regimi reiškiniai įgautų prasmę. Vis dėlto eilutės sufleruoja, kad, ko gero, kiekvienas suvokiantysis kuria savo pasaulio iliuziją. Sustiprindama tokį įspūdį autorė pasitelkia kasdienės detales ir, parodydama jų keistumą, atveria fantazijos realumą arba realybę kaip fantaziją: „atėję sėdėdavome koridoriuje kol administratorė / mus nuvydavo rėkėme ir spjaudėmės / mes buvome gyvūnai / iš laukymės iš raudonosios knygos // atsimenu poniją iš kambario Nr. 178 / vieną dieną visai netikėtai jos *telikas* sugedo / ji liko neišsiaiškinusi kiek kainuoja tas / supistas kremas nuo saulės // [...] vieną dieną mūsų viešbutyje kažkas sprogo / slapta pro durų tarpą žiūrėjome / į *teliką* 178 kambarielyje / rodė specialias naujienas kriminalinę skiltį / rodė žmones iš visų pusių minioje įžiūrėjau save bet / juk mūsų ten niekada nebuvo“ (p. 46). Klaidinantys reginiai, klajonės po sapnuojamus ar netgi pomirtinius pasaulius, netikėjimas sakralumu (p. 39–40) atskleidžia, kad gyvenimas ir mirtis yra suvokiami ne kaip griežtos opozicijos, bet veikiau kaip vienas kito tęsiniai, kai kuriama tam, kad būtų naikinama: mirtis tampa gyvenimo tikslu, o gyvenimas įprasmina mirtį. Tai nurodo miesto statymas, ketinant jį sunaikinti (p. 16), Sienos, kuri rašoma iš didžiosios raidės, statybos išreiškia saviizoliaciją bei ėjimą mirties link, numatant, kad statymo veiksmas bus pratęstas (p. 22), virsmas šapų ir šiukšlių krūvele (p. 23) ir pan.

Galima sakyti, rinkinyje pasirodantis (su)naikinimo ir (at)kūrimo žaismas maksimaliai išskleidžiamas per Timio figūrą. Šis personažas pasirodo paskutiniame skyriuje, kuriame esama nuorodų į bibliinius siužetus, nors prie jų autorė ne-

prisiriša, o kuria kiek absurdišką poetinį pasaulį: „žiūrėkit! sušuko Timis / iškėlęs pirštą / visi klounai pakėlė / akis į dangų // jis buvo tuščias“ (p. 66). Tai gali būti užuomina apie pasaulio iliuziškumą, o jei pasaulis netikras, tuomet dūžtantys ir atsinaujinantys pavidalai taip pat yra tik iliuzija, tačiau paradoksaliai siekiama iliuziniame pasaulyje būti: „[...] Timis buvo vienintelis žmogus / mieste sukurtas iš kraujo ir mėsos / iš gėlos ir nuolankumo žūdavęs tam / kad nubustu kad grįžtų ir nuramintų / verkiančius nulinčiuotų vagis ir / bedievius pasmerktų / [...] Timis juokiasi žiūrėdamas į liepsnojančią / miestą su dieviškos šviesos fakelu rankoje“ (p. 69). Ugnis apšviečia, bet ir naikina, kita vertus, dieviška šviesa gali simbolizuoti išsilaisvinimą, sunaikinančią tikėjimą iliuziniu pasauliu. Tokią mintį grindžia kitame eilėraštyje nurodyta sąsaja tarp išsilaisvinimo ir „tikro žmogaus“ (p. 12), tačiau svarbu suvokti, kad tai, kas netikra, gali būti patiriama kaip tikra ir atvirksčiai: „sapnuoju antrąjį pasaulinį / esu maža apskretusi mergaitė / [...] stoviu baloj kol suprantu esu / tik Vilniuje lietus merkia drabužį / bobos stumdosi prie troleibusų rėkia / [...] žiūriu į save per atstumą / tai tik vėjas po sijonu / tai tik vėjas po sijonu / ir karas kuriame nėra fortų“ (p. 10). Cituotose eilutėse žodis „esu“ gali reikšti išgyvenamą ir suvokiamą visuomet esančią tikrovę arba tiesiog buvimą tam tikroje aplinkoje, kuri nebūtinai yra tikra. Tokie nevienaprasmiški tekstai atsveria mažiau pavykusius eilėraščius, pvz., „Mano sufijų“: „sukasi / sukasi / sukasi / dirba ir sukasi / mano brangus / vijurkas / [...] sukasi biure / sukasi socialiniame tinkle / [...] palieti ir liaujasi verkes“ (p. 48). Kalbiniu požiūriu skamba gražiai, bet ne itin originaliai bandoma kritikuoti šiuolaikinę gyvenimą ir „tobulo“ žmogaus bruožus.

Kaitaliodama tapatybes (rinkinyje nevingiama kalbėti iš vyriškos pozicijos) autorė kvestionuoja tikrovę, žongliuodama besikeičiančiais vaidmenimis, parodydama, kad nėra nieko pastovaus: „[...] po truputį išleidžiu visus savo gyvūnus pasiganyti / tavo zoologijos sode / o tu palengva tampi mano kėdėmis pagalvėmis ir / nedideliu dūmu kylančiu iš mūsų / pigaus kiniško / virdulio“ (p. 33). Dėmesys kitoniškumui, virsmui padeda įgyvendinti sudėtingą užmojų – kalbėti apie tai, ką išsakyti (o ir mąstyti) yra itin keblu – apie abejonę dėl pasaulio ir mūsų buvimo jame tikrumo. Dažniausiai su šiuo užmoju susidorojama sėkmingai, tačiau kartais neišvengiama pernelyg nuspėjamų minčių vingių: „[...] mano kūnas eina / mano gatvėmis / autopilotu / jau trisdešimt metų // mano miestas yra / mano namai / mano žmonės / šoka juose / nepastebėdami // kad manęs čia / niekad / nebūta“ (p. 28). Netapatumas kūnui, „reginiojo neregimojo“, esančio anapus kūno, egzistavimo klausimas kur kas įdomiau užmenamas šiose eilutėse: „[...] tai ne aš mėgaujuosi gyvenimo sirpimu / ir tai ne aš kuriu nektarą saldžius žodžius / ne aš šiepiu dantis ne aš draskau tavo zoologijos sodą į skiautes“ (p. 31). Subjekto savistaba, būdinga šiam rinkiniui, atskleidžia, kad bandoma atskirti

tikrąjį „aš“ nuo netikrojo, tad egocentriškumu eilėraščių kalbančiojo neapkaltsi – jis suvokia (o galbūt intuityviai nujaučia) anapus ego egzistuojantį „kitą“ save, kuris gali stebėti šį susvetimėjusį pasaulį. Be kita ko, nėra prisirišama prie jokio konkretaus pavidalo: „[...] spalvis iššiepęs dantis primena / liūdną laukinį gyvūną / jie sako gyvūnai neturi jausmų / tada kodėl jie taip / verkia kai išeini iš namų / kodėl aš taip“ (p. 9). Pasikartojantis įvardis „jie“ naikina skirtį tarp gyvūniškų ir žmoniškų plotmių, kaip ir naikinama skirtis tarp vidaus ir išorės, kalbant apie būsenas eilėraštyje „Sąstingis“ (p. 42), tačiau dėmesys jausenoms nereikia susireikšminimo, kurio nepagrįstumą ženklina nepasitikėjimas tuo, kas įprastai laikoma tikra.

Kalbėdama apie savo debiutą, L. Kromalcaitė suabejoja prisiminimų tikrumu: „Laikui bėgant faktai ir detalės išsikreipia, žmonės ir gyvūnai pasikeičia, kol imi nebesuprasti – kas nutiko išties, o ką prasimanei.“ Tai sufleruoja, kad kūryba neatsiejama nuo rašančiosios patirties, tačiau eilėraščiuose galima išvelgti slypinčias filosofines problemas: iš pirmo žvilgsnio labai paprasti tekstai maskuoja išties sudėtingus klausimus, kaip kad minėtąjį abejonę dėl pasaulio tikrumo.

Vis dėlto skaitytojas gali apsigauti aptikdamas įvairiausias banalybes (pvz., berniūktis, pakeliantis mergaitės sijoną, p. 29; pridergta laiptinė, p. 41 ir t. t.) ir išryškėjantį naivų požiūrį. Tačiau žvelgiant į knygos visumą banalios frazės skamba gan patraukliai. Viena vertus, todėl, kad jos tampa integralia poetinės tikrovės dalimi, kita vertus, gerai sustyguota rinkinio struktūra lemia jų reikalingumą: vietoje ir laiku pasakyta banalybė komentuoja kitus rinkinyje esančius tekstus, kai išties gražiai žaidžiama nuvalkiotomis ištaromis.

Pasitelkdama primityvią pasaulėžiūrą, autorė apnuogina stereotipinį mąstymą: „brolau žiūrėk kaip viskas vyksta / viena boba paskendo vakar / upėje niekas nerado kūno / nes nieiškojo / brolau žiūrėk kaip viskas vyksta / mano mergaitė parodė ką / turi po sijonu / ne man / sakiau tau kad būtum / gerasmanieringaslipšnus“ (p. 35). Toks tiesmukas kalbėjimas atskleidžia, kad prieš klišes kovojama ir šaipomasi iš jų, kartu jomis pasinaudojant. O tekste pavadinimu „Visada klausiau savo babos“ (p. 25) išryškimas naivus pasitikėjimas, kuris išties primena praktinės išminties svarbą kasdieniame gyvenime.

Apibendrinama galiu sakyti, kad L. Kromalcaitė vykusi derina sudėtingas temas su eilėraščiuose neslepia jautrumu, pykčiu ir desperacija. Nevengdama šurkštotos raiškos, ji priešinasi stereotipiniam mąstymui, parodydama nesibaigiantį kūrybos ir naikinimo žaismą, kuris galbūt tėra iliuzija.

– IEVA RUDŽIANSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

REKOMENDACIJŲ BANGOS

Sapnuoti sniegą

Mitas, kad inuitai turi penkiasdešimt žodžių sniegui įvardyti, neseniai perskaičiau straipsnyje. Straipsnio autorius gilinasi į lingvistines inuitų kalbų subtilybes, o aš galvojau apie sniegą. Pastaruoju metu per dažnai jį sapnuoju: baltuma užlipintus langus, tylą, stojančią rytai, kai be pertrūkio sninga, upe plaukiantį ižą, Vilniaus kiemsargių sukastus sniego kalnus ant šaligatvių. Sapnuoju pirštines, kurias mums, vaikams, prisiūdavo prie gumos ir perkišdavo per palto rankoves, kad nepamestumė. Sapnuoju sniego angelus, bet šiuos turbūt išsigalvoju – atmintis suklastoja prisiminimus, kad būtų dailūs, kinematografiški. Sapnuoju eglėšakių kvapą ant sniego, nesibaigiančias laidotuves, mat anuomet atrodė, kad žmonės gimdo vaikus vasarą, o miršta žiemą. Ir vėl sapnuoju sniego tylą, krentu į ją tarsi į bedugnį šulinį, sapne randu penkiasdešimt žodžių jai įvardyti, bet atsiundu juos jau pamiršusi.

Sidnėje, kur dabar gyvenu, nebūna sniego. Tikro – nebūna. Kartais jis iškrenta tarsi netyčia, supainiojęs platumas, ir tuoj pat sutrikęs ištirpsta. Vis dėlto mitas, kad Australijoje apskritai nėra sniego. Jei dabar norėčiau jį pamatyti, sėdėčiau į automobilį ir važiuočiau pietvakarių kryptimi tol, kol išvysčiau snieguotą viršukalnę, pavadinantą angliškai neištariamą Kosciūškos vardu.

Mano išvykimo istorija nesiskiria nuo tūkstančių kitų atsitiktinių migracijų istorijų. Jos trajektorija pažįstama – tai atsiradęs nuobodulys, troškimas kažko nematyto, kažko, kas nustebintų; tai naujosios šalies stebuklas; tai senosios šalies ilgesys; ir galiausiai – apsigyvenimas savo pačios vidinio laiko zonoje. Vilnių palikau prieš daugiau nei dešimt metų, prieš pat prasidedant žiemai, ir nuo to laiko gyvenu pagal atvirksčią kalendorių, kur žiema užima vasaros vietą, kur nebeaišku, kada gimdyti vaikus ir kada mirti, kur sniegas nutinka tik netyčia. Išvažiavau vos išleidusi pirmąją knygą, tad išties nežinau, ką reiškia būti ir jaustis rašytoja. Sidnėje jus ne su rašytoja – čia turiu kitų vaidmenų, čia esu asimiliuotis bandanti migrantė, kalbanti angliškai su neištrinamu akcentu. Juk turėtų būti sunku gyventi taip toli nuo savo skaitytojų auditorijos, kartą pasakė kolegė, bet aš nežinau, kaip gali būti kitaip. Gyvenu ne tiek Sidnėje, kiek savo galvoje, savo kalboje, penkiose kažkada mokėtose ar pamirštose kalbose. Lenkų kalboje, kuria pradėjau kalbėti maždaug tuo pat metu kaip ir lietuviškai ir kurią mirus prosenelei pamiršau. Rusų kalboje, savo trečiojoje, ir anglų kalboje, kuri, nors ketvirtoji, dabar tapo pagrindine teritorija. Prancūzų kalboje, kuri yra mano vyro gimtoji, – kartais nugirstu jo žiūrimų prancūziškų žinių nuotropas ir gailiuosi, jog pamiršau šią kalbą vos spėjusi jos kiek pramokti. Lietuvių kalboje, kurios niekada nepamiršiu. Bet jei galėčiau save perrašyti, perrašyčiau angliškai, ta kalba, kuria nedirstu, nemoku, o gal negaliu kurti.

Šį tekstą rašau gegužės pabaigoje, kai pandemija pamažu tampa suvaldoma, kai veriasi namų durys ir valstybių sienos, bet Australija vis dar atskirta nuo pasaulio, ir mane nuo Lietuvos skiria ne tik daugiau nei dešimt tūkstančių mylių, bet ir kelionės atgal neįmanomybė. 2020-ieji nesitęs amžinai. Bet ši pandemija neišvengiamai priverčia darsyk savęs paklausti, kur priklausome, kur norime būti, kokia kalba norime save perrašyti. Uždarytos sienos man tampa tokios neatšaukiamos kaip karo pabėgėliams, dvidešimtam amžiuje laivais keliavusiems į Australiją – į vieną pusę. Teisė laisvai judėti mums buvo tapusi tokia neginčijama, kad jos suvaržymas tolygu įkalinimui – grįžimui į savo namų, savo kūno kalėjimus. Pasaulis sumažėjęs, bet kada galiu grįžti namo, puikuojasi pasaulio piliečiai, dirbantys iš namų prie baseino Balyje ar iš paplūdimio Tailande. Bet šiemet visi kuriam laikui tapome namų piliečiais, o pasaulis tapo neįveikiamas, neaprepiamo dydžio.

Galėtum nors apsimesti, kad tau liūdna išvažiuoti, pyktelėjo sesuo stebėdama, kaip kovo pradžioje kroviaus lagaminą iš Vilniaus ruošdamasi grįžti į Sidnėj. Pandemijos grėsmė paankstino mano skrydžius, bet tuo metu dar nežinojome, koks gyvenimas mūsų laukia vos po savaitės – uždaras, sustingęs. Tą vakarą mes tik juokavome, pasakojome istorijas ir valgėme šokoladinius saldinius. Norėjau jai papasakoti, bet nežinojau, ar turime užtektinai laiko, ar vieno vakaro užteks išvykimui ir grįžimų istorijai. Norėjau papasakoti apie tai, kad jau daugiau nei dešimt metų mokausi šito meno – išvykti ir grįžti. Mokausi peršokti iš vieno gyvenimo, vienos tapatybės į kitą ir bešokdama nesusižeisti. Saugausi išvykimo jausmų, nes į juos galima įkristi taip giliai, vis kristi tarsi į bedugnį šulinį. Lėktuve užsimerkiau ir kartu su plieno paukščiu atitrūkstau nuo žemės, nespėjusi apsiprasti su laiko skirtumu skrendu atgal, nemigo naktimis galvoju apie paliktus namus, primenu sau, kad namai visur gali

būti namai, kad namai nebūtinai tik vieni, kad namų ilgesys kaip sniegas – tirpsta, reikia tik šilumos ir laiko.

Mitas, kad nebūna vienodų snaigių. Prieš daugiau nei trisdešimt metų mokslininkai aptiko du visiškai identiškus sniego kristalus. Leidžiu šiam faktui įsigerti į odą, galvoju, kiek metų mokslininkai ieškojo identiško sniego kristalų, ir mano dešimtmetis toli nuo sniego šalies, dešimtmetis ant lagaminų, dešimtmetis beieškant namų atrodo mažiau beprasmiškas.

Namų ilgesiui dar septynioliktame amžiuje buvo suteiktas nostalgijos vardas. Išvertus iš graikų kalbos, *nostos* reiškia sugrįžimą namo, *algos* – skausmą. Namų ilgesys yra tarsi skausmas amputuotoje kojoje. Kurį laiką viskas atrodo ne taip. Drabužiai parduotuvėse negražūs, duona netikra, žmonių kontūrai nublukę. Bet vėliau visuomet atsiranda kiti drabužiai, parduotuvės, duona ir žmonės. Kartais žengiu vieną žingsnį į priekį ir du atgal. Kartais atvirksčiai. Nežinau, ar tie patys mokslininkai, kurie tyrinėjo snaigių formą, galėtų atlikti tyrimus, kiek laiko užtrunka priprasti prie naujos šalies oro, asfalto kvapo po lietaus, pieno ir obuolio skonio, paukščių balsų už lango nepažįstama kalba, ar galėtų atrasti, po kiek metų su naująja šalimi jautiesi susijęs šimtais nematomų saitų. Gal sudėtingais aparatais, skirtais snaigių skersmeniui matuoti, jie galėtų palyginti, ar visų mūsų išvykusiųjų, ilgesys būna vienodas, ar mes galime kalbėti ta pačia kalba.

Kaip knygoje *The Future of Nostalgia* teigia rašytoja Svetlana Boym, nostalgija šiuolaikiniam žmogui yra ilgesys namų, kurių jau nebėra arba kurių niekada ir nebuvo. Šio ilgesio objektas ir jo centras yra ne toji vieta, kurią vadiname ar kažkada vadinome namais, bet prarastojo intymumo su pasauliu pajauta, net ne praeitis, bet tas įsivaizduojamas momentas, kai turėjome viso pasaulio laiką. Tai praradimo jausmas ir kartu flirtas su savo paties vaizduote, nes nostalgija – visų pirma ilgesys to, kas gyvena tik mūsų vaizduotėje. Septynioliktame amžiuje, kaip pažymi Boym, nostalgija buvo laikoma liga, gydoma dëlėmis, opijumi ir palankiu klimatu. Dvidešimtam amžiuje tai tapo nepagydoma šiuolaikinio žmogaus būseną.

Kelerius metus po išvykimo daug skaičiau apie nostalgiją ir šiek tiek apie ją rašiau. Norėjau paaiškinti ją kitiems, bet labiausiai – sau. Troškau įrėminti savo patirtis, sujungti prieštaras, suprasti, kodėl man norisi kardinaliai priešingų dalykų – norisi grįžti ir norisi likti. Lietuva yra šalis, kur norėčiau numirti, vos prieš porą metų rašiau straipsnyje. Rašydama nuoširdžiai tuo tikėjau, bet, matyt, vaizduotėje regėjau save seną, išmintingą, susitaikiusią su savo mirtingumu. Romantiškai įsivaizdavau, kad mirti lengviau ten, kur žemė sava, kur galima mirti be akcento. Bet kai esi vidutinio amžiaus, romantiką užgožia pragmatika – sirgti ir galvoti apie mirtį lengviau ten, kur turi sveikatos draudimą. Ekstremaliose situacijose, tokiose kaip pandemija, tenka rinktis: būti čia ar ten. Būti *teisingoje* sienos pusėje. Troškimas keliauti – senas kaip pati žmonija, bet tik pastaraisiais dešimtmečiais mobilumas tapo toks globalus. Laisvė mums atvėrė sienas, bet keliaudami ir ieškodami namų svetur nepagalvojome, kad darysime, kai jos bus uždarytos. Nepagalvojome, kad gali tekti rinktis, o kartais – neturėti pasirinkimo.

Neseniai per žinias pranešė, kad aviacijos industrija į buvusias vėžes veikiausiai sugrįš tik 2023-iaisais. Vaizduotė skuba piešti scenarijus, kuriuose laikinai nutupdyti lėktuvai niekuomet nebeįpakyla, mes visi liekame amžiams įstrigę ten, kur esame dabar, toje šalyje, kurią pasirinkome karantinui išbūti. Jei kažkokiu būdu būčiau žinojusi, kad nustoję skraidyti lėktuvai niekuomet nebeįpakils, ar kovo pradžioje būčiau likusi Vilniuje, ar būčiau neišskridusi į Sidnėj? Ar būčiau iki nakties sėdėjusi su seserimi, valgiusi šokoladinius saldinius ir pasakojusi istorijas? Ar būčiau papasakojusi jai apie meną išvykti ir grįžti, apie ritualus, kurie padeda lėktuvui – ir man – nesudužti? Ar būčiau likusi toje sienos pusėje, kur, kaip tikinau anksčiau, norėčiau numirti? Mes niekada negalvojame apie blogiausius scenarijus, kažkodėl jie visuomet mus tik ištinka – nepasiruošusius, sustingusius iš nuostabos pražiota burna, nepagydomai naivius, nepataisomai viltingus.

Mitas, kad sniegas yra baltas. Iš tikro, kaip ir mažytės jį sudarančios dalelės, jis yra bespalvis, perregimas, ir atsispindinti nuo snaigės paviršiaus šviesa sukuria baltos spalvos įspūdį. Šią žiemą grįžusi į Vilnių norėjau savo akimis įsitikinti šiuo teiginiu, patikrinti, ar galiu pamatyti perregimą sniegą, ar galiu užuosti, kaip jis kvėpia. Bet visą vasarį ir net dalį kovo sniego nebuvo. Tą sezoną žiema taip ir nepasirodė. Vieni gūžčiojo

pečiais ir sakė tokios žiemos neprisimeną, kiti pragmatiškai džiūgavo, kad teks mažiau mokėti už šildymą, tretį dejavo netekę malonumo čiuožti su slidėmis, rogutėmis, pačiužomis, iš pirties išlėkę nuogi basi pliumptelėti į ežerą iškirstą eketę. Žiema, kokią mačiau tą vasarį Vilniuje, galėjo būti bet kur – Sidnėje, Londone, Buenos Airėse. Drėgna žvarba be sniego, be veido, be tapatybės – suniveliuotas, globalizuotas sezonas.

Nostalgijai, kai esi namie, dvidešimt pirmame amžiuje suteiktas solastalgijos vardas. Solastalgija – tai ilgesys namų, kai esi namie, bet tie namai – negrįžtamai pasikeitę. Šis palyginti naujas terminas skirtas naujai mūsų būsenai įvardyti – dvasiniam, emociniam, egzistenciniam diskomfortui, sukeltam aplinkos pokyčių. Šis terminas vartojamas daugiausia kalbant apie pokyčius, sukeltus globalios klimato kaitos. Kaip straipsnyje *The Age of Solastalgia* rašo termino kūrėjas australų aplinkosaugos filosofas Glennas Albrechtas, tai egzistencinė melancholija, patiriama stebint neigiamą mylimų namų aplinkos transformaciją. Albrechtas šį terminą kildina iš anglų kalbos žodžių *solace* (paguoda), *desolation* (nykimas, apleidimas) ir graikiškojo *algos* (skausmas). Paguoda, nusiramimas apleistumo akivaizdoje, praradimo skausmas – tai išties yra nostalgija, tik kitaip – nostalgija vis dar turint namus.

Klimato kaita įgyja veidą, apčiuopiamą pavidalą, terminologiją, pažyra tūkstančiais vaizdinių iš televizorių ekranų, iš straipsnių ir knygų nusileidžia į kasdienybę, tampa jos dalimi ir nebeįmanoma jos ignoruoti, nebeįmanoma slėptis dramblio kaulo bokšte, nebeįmanoma nuo jos gintis naivumu ir nežinojimu, kurie dabar tampa nusikalstami. Tuo metu, kai Vilniuje nebuvo sniego, australišką vasarą pražūtingi miškų gaisrai rijo namus, niršiai keitė gamtos spalvas, pasiglemžė milijardą gyvūnų, išstisus mėnesius kvėpavome gaisrų dūmais, kvėpavome savo pačių nuodingomis išskyrėmis, ramino save tikindami, kad vasara netrunka amžinai, ieškojome milijono kitų pragaištingų gaisrų priežasčių, linčiavome kaltininkus, aukojome labdaros organizacijoms, maldėme baimę ir neveltį pirkiniais, kelionėmis bei vynu, bet gaisrų dūmai pragaužė sąmonėje žiojinčią ertmę. Visuomet atsiranda balsų, teigiančių, kad klimato krizė yra mitas, ir tam tikra prasme labai norisi jais tikėti. Mes atstatysime namus, atsodinsime medžius, bet nebeįprikelsime milijardo gyvybių, nebeužgydysime tos prasivėrusios ertmės. Gal toji ertmė ir neturi vardo, o gal tai yra solastalgija – tai, ką daugelis dabar jaučiame, tik nemokame išreikšti žodžiais. Gal mums ir nereikia penkiasdešimties žodžių jai įvardyti, gal reikia tiesiog nepamiršti vieno.

Solastalgija – tai žiema be sniego. Tai vasara, kurią atšaukė miškų gaisrai. Tai negrįžtamai pasikeitę peizažai. Tai nykstančios gyvūnų ir augalų rūšys. Tai mirštanti planeta. Tai tikrovė, kurioje gyvenu čia ir dabar ir kurios nesinori matyti, tai niokojami, skurdinami, siaubiami mano namai, tai ateitis, kuri jau atėjo ir apie kurią įspėdami į mūsų sąmonę taip seniai bandė prisibelsti mokslininkai, klimatologai, aplinkosaugos aktyvistai. Solastalgija yra jausmas, į kurį galima kristi kaip į bedugnį šulinį, kurio skonis kaip bespalvio sniego, kuris dvelkia eglėšakėmis, kurį norisi neigti, apie kurį nesinori rašyti. Mes visi tapome migrantais, galvoju užsidariusi namie, gindamasi nuo išstisus savaites Sidnėje tyrančių gaisrų dūmų, galvoju eidama besniegės žiemos gatvėmis Vilniuje, mes visi migruojame į niekur. Ir šiame kontekste mano mažytės nostalgijos, mano tapatybės krizės, mano lietuviškumas ar australiškumas tampa tokie blankūs ir nereikšmingi.

Gegužės viduryje, kai dar nežinojau, kad rašysiu šį tekstą, Lietuvoje iškrito netikėtas sniegas, užklojo patį žydėjimą, tarsi netyčia, supainiojęs platumas, ir tuoj pat sutrikęs ištirpo. Regėjau tą sniegą per ekraną, daugybę valandų per dieną žvelgiau į ekraną kaip ir milijardai kitų namų ir ekranų piliečių. Klimato kaita netaps tokia įdomia, aktuali tema kaip gegužės vidury iškritęs sniegas; mes nenorime apie ją galvoti, lygiai kaip nesinori galvoti ir apie savo mirtingumą, kai esi pačiame jėgų žydėjime. Šis tekstas turėtų būti apie *belonging*, apie priklausymą šaliai, bet man *belonging* dabar yra kelių dimensijų, ir nenoriu šios sąvokos supaprastinti. Vis dėlto meluočiau, jei sakyčiau, kad nepasiilgstu namų sąvokos paprastumo. Ilgiuosi nostalgijos lyriškumo. Ilgiuosi buvimo iki pandemijos – jis buvo toks paprastas, kad atrodė visai nepastebimas. Ilgiuosi galėjimo sėsti į lėktuvą ir grįžti namo, jausmo, kad pasaulis mažas, kad jis neturi sienų, kad žemė – neišsenkantis resursas, tobulas fonas asmenukėms. Ilgiuosi nekaltumo būsenos, nusikalstamo naivumo, kai be sąžinės graužimo skraidžiau po pasaulį nesukdama galvos dėl anglies

Ar pandemija veikia rašytojo kūrybą

Su rašytojais AUŠRA KAZILIŪNAITE ir VIDU MORKŪNU kalbasi Eglė Frank

Aušra Kaziliūnaitė, poetė, filosofė

– *Pavasari, prieš pat paskelbiant karantino apribojimus Lietuvoje, dar sėkmingai spėjai išvažiuoti į literatūros festivalį Švedijoje.*

– Dalyvavau festivalyje „Littfest“, vykstančiame viename didžiausių šiaurės Švedijos miestų Umeo. Šis festivalis yra pagrindinis literatūros festivalis Švedijoje, sutraukiantis literatūros žvaigždes ne tik iš Europos, bet ir iš viso pasaulio. Viena iš „Littfest“ organizatorių yra Švedijos karališkoji mokslų akademija, todėl nemažas pripažinimas yra vien tai, kad tave pakviečia į šį festivalį. Juolab kvietimas reiškia ne tik didelį honorarą ir matomumą žiniasklaidoje, bet ir vertimus. Lietuvoje yra labai mažai vertėjų profesionalų, kurie galėtų versti poeziją iš lietuvių kalbos į švedų. Džiaugiuosi, kad Lietuvos kultūros institutas organizavo specialias vertimų dirbtuves ir ten dalyvavusios vertėjos pasirinko versti mano kūrybą. Dirbtuvėms vadovavo Jonas Ellerströmas – vienas iš kultūrinių kultūros žmonių Švedijoje. Jis ir rekomendavo mane „Littfest“ festivaliui. Taip pat mano kūrybos vertimai pasirodė seniausiame Švedijos literatūros žurnale, o vėliau – ir „Versopolio“ projekto knygelė su dvidešimties mano eilėraščių vertimais į švedų kalbą. Gavau pasiūlymų dalyvauti ir dar dviejuose Švedijos festivaliuose – tai nemenkas pripažinimas ir atsiveriančios durys, bet dėl besitęsiančios pandemijos šiais metais tokia galimybė pasinaudoti tiesiog negalėjau. Apskritai už šią galimybę esu labai dėkinga buvusiai Lietuvos kultūros atašė Danijoje, Suomijoje ir Švedijoje Živilei Etevičiūtei, kuri ne tik suvedė su reikiama žmonėmis, bet ir palaikė mane kelionės metu prasidėjus su pandemine situacija susijusiai suirutėi.

– *Vos tau atvykus į „Littfest“, irgi buvo paskelbti apribojimai?*

– Įsakymas dėl susibūrimų ir kultūrinių renginių apribojimų Švedijoje išėjo kone festivalio išvakarėse, bet kadangi buvau atvykusi kiek anksčiau, keliuose renginiuose spėjau dalyvauti. Skačiau paskaitą Umeo universitete ir savo poeziją viename iš knygynų. Atšaukus likusius festivalio renginius, Erikas Johnsonas, pagrindinis „Littfest“ organizatorius, mums, rašytojams, kurie jau buvome atvykę, operatyviai suorganizavo atskirus uždarus skaitymų vakarus, kuriuose dalyvavo vietinė literatūrinė bendruomenė, leidėjai, rašytojai, festivalio organizacinis komitetas. Buvo labai įdomūs skaitymai, beje, apimtimi jie buvo panašūs į įprastus poezijos skaitymus Lietuvoje.

– *Grįžusi į Vilnių privalejai izoliuotis. Kaip išgyvenai tą periodą, ar pavyko nuveikti ką nors kūrybos labui?*

– Mane savotiškai pribloškė, kad nors ir kokie mes vieni kitiems neva tolerantiški, tas René Girard'o tyrinėtats atpirkimo ožio fenomenas visu gražumu pasireiškė net iš pažiūros racionaliai ir modernių žmonių mąstyme. Pirmiausia buvo kaltinami žmonės, kurie keliauja, kurie bendrauja su užsieniečiais, sekant spaudą, buvo galima pastebėti, kokia baisi ksenofobijos banga prasidėjo. 2018 metais dalyvavau Ajovos rašytojų dirbtuvėse JAV, su ten dalyvavusiais rašytojais iš įvairiausių pasaulio šalių iki šiol bendraujame – turime pokalbių grupę internete. Kiek teko kalbėtis, visi patvirtino, kad pas juos vyksta visiškai tas pats scenarijus – t. y. „dešinėjimas“, padidinta kontrolė, savotiška „raganų medžioklė“ ir užsieniečių kaltinimas.

Pati džiaugiuosi, kad turiu atskirą butą, kuriame galėjau izoliuotis, nes juk ne visi grįžę tokią galimybę turėjo. Tos dvi savaitės praėjo gana keistai, jaučiausi mieguista, – miegodavau, kas man nebūdinga, po dvylika valandų per parą. Be to, dar turėjau dirbti iš namų, nes jau daugiau nei metus esu Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkės pavaduotoja. Buvo nemažai streso, nes iš tikrųjų buvo neaišku, kaip viskas bus. Iš pradžių kažką rašyti sekėsi sunkiai, bet kai išėjau atostogų, daugiau laiko galėjau skirti savo disertacijai.

Po to man gimė idėja rašyti tekstus, kurti tokį eilėraščių ciklą „Karantinas“. Jaučiau, kad esu patekusi į įdomią ir istoriniu požiūriu gana unikalią situaciją. Ir kad tai yra tinkamas laikas, net jei ciniškai nuskambėtų, atlikti savotišką meninį tyrimą – fiksuoti vidaus ir išorės santykių cirkuliaciją. Eilėraščiuose vos ne dienoraštiškai stengiausi fiksuoti savo vidines būsenas ir kartu naudoti medijose pateikiamą informaciją, susijusią su pandemija ir karantinu. Pasirinkau stilių, kuris Lietuvoje gana retai naudojamas ir žinomas, – vadinamąją *docupoetry*, kai rašydamas poeziją pasitelki tuo metu vykstančius istorinius ir politinius įvykius. Manau, man tai visai nebloggeris pavyko, – mano pačios pastebėjimus apie aplink vykstantį kasdienybės absurda puikiai atliepdavo Lietuvos žiniasklaidos portaluose skelbiamos absurdo žinios. Pavyzdžiui, vienas pirmųjų ciklo „Karantinas“ tekstų susijęs su šiuo metu jau visiems gerai žinoma kontroversija, kai internete visi pradėjo džiaugtis

melagingomis žiniomis, kad į Veneciją neva sugrįžo del-finai. Man buvo įdomu, kad nemažai žmonių į tai visai rimtai sureagavo. Žinių, atveriančių tokį absurda, buvo ir daugiau. Kadangi visose mano penkiose poezijos knygo-se, taip pat ir artimiausiu metu pasirodysiančioje „Jūros nėra“, kurią šiais metais išleis leidykla „Kitos knygos“, gana svarbią vietą užima mėgavimasis absurdu, man, kaip menininkei, buvo įdomus ir parankus tas socialinių riktų stebėjimas.

– *Gal ir „Karantiną“ planuoja išleisti kaip atskirą knygą?*

– Kalbėti, kad tai galėtų pasirodyti knygos formatu, kol kas per anksti. Galbūt „Karantinas“ atsiras kaip kitos knygos skyrius, o gal kaip čiabukas. Šiaip ar taip, planuoju šį ciklą po truputėlį tęsti ir toliau.

– *Noriu paklausti apie tavo rašomą romaną. Ar jame atsiras dabartinių aktualijų projekcijų?*

– Šio romano rašymas, be filosofijos disertacijos, yra kitas banginis, su kuriuo galynėjusi. Džiaugiuosi, kad disertacija jau apginta ir filosofijos daktaro vardą aš jau turiu. Tikiuosi, kad dabar man pavyks daugiau laiko skirti romano rašymui, nors per tuos šešerius metus, kuriuos jį rašau, jau daug kartų keitėsi pačios idėjos, keitėsi personažai, keitėsi ir romano fabula.

Apskritai man kyla klausimas: jei staiga mus ištinka tikrovė, kuri iš esmės labai primena distopinį filmą ar romaną, kiek tie siužetai, kurie egzistavo prieš tai distopiniame kūriny, yra relevantiški dabartinei situacijai, kiek jie dar gali pritraukti skaitytojo dėmesį? Ir į šį klausimą aš sau iki galo dar nesu atsakiusi. Mano rašomas romanas susideda iš dviejų pagrindinių laiko linijų – viena nukelia į mitinį laiką, bet iš esmės tai yra devyniolikto amžiaus pradžia dabartinės Lietuvos teritorijoje esančiame dvare, o kita linija yra šių dienų Vilnius. Būtent dėl pastarosios man kyla klausimas, kaip elgtis – ar rašyti apie pandemijos ir karantino situaciją, ar ne. Kiek šiuo metu apie tai mąstau, jaučiu, kad jei mėginčiau rašyti apie šią realią, dabar vykstančią situaciją, tai tarsi suprimityvintų siužetą, kurį rašiau prieš tai.

– *Kada galėtų pasirodyti tavo romanas?*

– Labai sunku įsivaizduoti, tai priklausys nuo kitos mano veiklos ir įsipareigojimų, bet norėčiau pabaigti šią knygą per dvejus ateinančius metus.

Vidas Morkūnas, rašytojas, vertėjas

– *Papasakokite, koks buvo jūsų pirmas įspūdis, pavasarį sužinojus apie paskelbtą karantiną. Kaip pasikeitė, o gal kaip tik visiškai nepakito jūsų dienotvarkė?*

– Kadangi dar anksčiau buvo aišku, kad karantino tikriausiai neišvengsime, pats jo paskelbimo faktas smarkiai nepaveikė. Tačiau nuo tvyrančios įtampos nebuvo kur pasislėpti. O kai dar žmona su mūsų jaunele įstrigo Naujojoje Zelandijoje... Na kodėl ne Naujojoje Akmenėje?! – pagalvodavau nejučia. Minėtoji įtampa sujaukė visas dienotvarkes, vertimai užstrigo, ką ir kalbėti apie savą kūrybą. Regis, Marcelijaus Martinaičio sakyta, kad poezijai reikalinga dykinėjimo būseną. Pavasarį dykinėjimo būta daug, o štai poezijos – mažai. Šeimyna galų gale sunkiai, bet sėkmingai grįžo namo, su aplinkybėmis daugiau ar mažiau apsipratome, bet jau dabar aišku, kad šie metai atmintyje ir baigiančiame pasenti kalendoriuje liks skylėti.

– *Jūsų tekstuose negandos ir mirties nuotaikos – labai natūralios, esate tiek rašęs apie mirtį, kad, kaip sakote viename interviu, gero draugo net buvote skatinamas „grakščiai ir elegantiškai su ta mirtimi atsiveikinti“. Su mirtimi daugiau ar mažiau susijusios visos pandemijos – ar dabartinė gali tapti Vido Morkūno įkvėpimo šaltiniu?*

– Apie mano tekstuose karaliaujančią giltinę vis šen ir ten užsimenama, vis dėlto man pačiam atrodo, kad daugiau rašau ne apie pačią mirtį, o apie jos aplinkybes, tai toli gražu ne tas pats. Kad pandemija, ši ar kokia kita, įkvėptų mane kūrybai, įsivaizduoti būtų sunku. Rašyti apie aktualijas man neįdomu, svetima. Kita vertus, dabartinę padėtį nepaprastai įdomu stebėti, peno apmąstymams – labai daug. Tik pažiūrėkime, kiek atsirado įvairiausių mokslininkų, pranašų ir visažinių. Televiziniai „gydytojai“ bene kas savaitę skelbia savo ištarms – greitai nebebus daržovės, kuri nebūtų naudinga apsisaugant nuo viruso. Kodėl neįsteigus nominacijos „Savaitės daržovė“? Iškilmingai paskelbiama, kad einant balsuoti privaloma neštis savo rašiklį, o rinkimų apylinkėje pamatai, kad registruodamiesi visi pasirašinėja tuo pačiu. Arba štai sveikatos apsaugos ministro staipymasis dieną naktį prieš kameras ir mikrofonus. Man, naiviam valstybės piliečiui, kyla klausimas: kada gi tu, žmogau, dirbi? Norom nenorom pagalvoju: ar tik nebus čia klasikinis atvejis – visus darbus nudirba ano-

nimais liekantys žemesniųjų grandžių darbuotojai, jiems, žinoma, ir atsakomybė, jeigu kas, na, o laurai – vadukui prie mikrofono? Argi ne įdomiai gyvename? Nors apie aktualijas ir nerašau, gal dabartinė mūsų stebima, patiriama fantasmagorija ims kada nors ir išnirs kokiam nors epizodėlyje visi apie kitą rašytame tekste. Grįžtant į atsakymo pradžia, trumpas ekskursas. Prieš daugelį metų, autostopu važiuojant per Lietuvą, teko pakilnoti ranką prie vieno miestelio kapinių. Buvo gražus, šiltas rudens vakaras. Iš kapinių (varteliai, savaime aišku, sugirgždėjo) išėjo senyva moteriškė. Viena ranka varėsi dviratį, kita prilaikė dalgį ant peties. Reginys buvo labai paveikus, vėliau papasakojau broliui. Šis sureagavo itin taikliai: „Moteriškė tikriausiai buvo labai liesa ir labai išblyškusi?“

– *Ką manote apie rašytojus, kurie suskato rašyti karantino dienoraščius, o kai kurie jau išleido kūrinius būtent su šia pandemija susijusiomis temomis? Kiek, jūsų manymu, literatūra turi tarnauti realybei, atspindėdama karščiausias politines ir socialines aktualijas?*

– Pasakysiu tiesiai. Nelabai tikiu į aktualijas reaguojančio rašytojo grynąją literatūrinę motyvaciją. Man panašiau, kad tokį autorių labiau motyvuoja noras prisiglausti prie šiltos temos pašonės. Kartais netgi kyla klausimas: ar nesama tokiomis atvejais ir slaptos puikybės požymių? Čia gal labiau tiktų rašantiesiems aktualijomis pagrįstas distopijas. Autorius ne tik bando parodyti paprastiems mirtingiesiems jau žinąs, kaip viskas bus, bet ir skelbia tą žinią iš kur nors aukščiau. Gal slapčia netgi tikisi, kad pasaulis jo kūrinių perskaitys ir, susigriebęs už galvos („kaip anksčiau nesusiprotėjau!“), imsis keisti savo mąstyseną, gyvenseną, raidą. Panašia puikybe man dvelkia ir skelbimai apie mirtį (Dievo, kino, tapybos, demokratijos, knygos, fotografijos ir taip toliau, ir panašiai). Lyg toks skelbiantysis sakytų: „Jūs dar nežinote apie Dievo mirtį, o aš, kaip geras Jo viršininkas, sužinojau pirmas ir štai skelbiu jums.“ Visa tai tėra mano požiūris, prielaidos, tad hipotetinio unikumo, apie aktualijas kukliai rašančio vien iš literatūrinio pašaukimo, labai atsiprašau.

Literatūra, manyčiau, neturėtų tarnauti niekam. Nei realybei, nei aktualijoms, nei rašytojui, nei skaitytojui. Neturėtų būti nei ginklas, nei priemonė, nei metodas kam nors pasiekti, nei „šezlongas“ poilsiui, nei „svogūnas“ ašaroms sukelti. Jei turiu sumanymą, žiūriu, ar potencialus. Jei manau, kad potencialus, stengiuosi kaip sugebėdamas geriau įgyvendinti. Visa kita – nebe mano reikalas. Laikausi tokio požiūrio, bet neginčiju niekieno teisės turėti savą.

– *Papasakokite apie savo rezidavimą Islandijoje – kokiam laikui išvykote ir kokiomis nuotaikomis ten gyvenote? Minėjote, kad didžiausią laiko dalį skyrėte vertimams, – ar taip nutiko dėl įsipareigojimų, ar tiesiog šiuo metu mažiau laiko skiriate savo paties kūrybai?*

– Islandijoje, nuošaliame buvusiam ledo sandėlyje Snefelsneso pusiasalio gale, praleidau nuostabų mėnesį. Klajojau lavos laukais (šis gamtos darinys man kažkodėl ypač mielas), traukiau žygeivių takais, žvalgiausi nuo ugnikalnių, gėriau nealkoholinį alų beveik po kriokliais, lankiausi artimiausiuose miesteliuose, stebėjau ruonius, banginius ir paukščius ant įspūdingų pakrančių uolų ir panašiai. Mėnuo buvo iš tiesų ypatingas, patyriau tikrai svarbių katarsio akimirų, tad tokiame kontekste minėti kokias nors kultūrinės-literatūrinės ambicijas atrodo vos ne vulgaru. Vis dėlto dar spėjau ten išversti gerą pluoštą W. B. Yeatso eilėraščių ir dalį T. Konwickio romano. Rašyti nerašiau nieko. Vadinas, ir nereikėjo.

– *Kaip mėgstate leisti laiką, kurio lieka (ir ar lieka?) po kūrybos ir vertimų?*

– Laisvo laiko beveik nelieka, nes dažniausiai darau po kelis įvairaus stambumo darbus vienu metu, o persijungti į gryojo poilsio formą būna nelengva. Kitaip tariant, tuo laiku, kuris derėtų laikyti laisvu, aš iš esmės vis tiek dirbu, net jei nesu tuo metu prie kompiuterio ar popieriaus lapo. Nedirbu tik žiūrėdamas sporto varžybas, kiną, skaitydamas savo malonumui, klausydamasis muzikos. Nedirbu ir bažnyčioje. O štai lankydamasis literatūrinuose renginiuose, parodose, knygyne „Mint Vinetu“ tikriausiai dirbu.

– *Kaip jaučiatės būtent šiuo metu, kai pasaulis padidėjus susirgimų skaičiui vėl ruošiasi naujiems apribojimams?*

– Sakyti, kad jaučiuosi gerai, būtų lyg ir ciniška. Bet būtent taip ir jaučiuosi. Šeimai viskas gerai, draugams, kolegoms, regis, taip pat, darbo turiu ne vieniems metams į priekį, sumanymų ir popieriaus bei rašiklių netrūksta, dar šiek tiek matau, šiek tiek girdžiu. Dar daug ko noriu ir kažką gal net galiu. Mums iškilo kliūčių ir sunkumų? Pui-ku! Vadinas, esame gyvi!

Kodėl globalizuotis? 1989–ieji Rytų Europoje ir istorijos politika

► Atkelta iš p. 9

antikolonializmui, tad opozicionieriams norėjosi laikytis priešingų pozicijų. Mūsų knygoje „Alternative Globalisations“ Kimas Christiaensas nagrinėja Lenkijos „Solidarumo“ judėjimo negebėjimo solidarizuotis su antiapartheido judėjimu devintajame dešimtmetyje priežastis. Pasak jo, taip buvo iš dalies dėl to, kad pastarąjį rėmė Varšuvos komunistai, bet ne mažiau svarbus ir faktas, kad Pietų Afrikoje tuo metu buvo nemaža dešiniųjų pažiūrų lenkų diaspora, ten įsikūrusi daugiausia devintojo dešimtmečio pradžioje ir „Solidarumui“ skyrusi piniginę paramą. Tad, nepaisant bendros darbuotojų profsąjungų kovos prieš neteisėtą valdžią, „Solidarumas“ vengė skelbti antiapartheido rėmėjais dėl rizikos prarasti svarbų pajamų šaltinį⁸. Buvo ir daugiau panašios svarbos atvejų, iliustruojančių šią deglobalizuotą ir nacionalizuotą antikolonializmo atmainą.

Kita vertus, devintojo dešimtmečio pabaigos Afrikos kairieji į Rytų Europos transformaciją ir valstybinio socializmo žlugimą regione taip pat žvelgė savaip: jie tai suvokė kaip Šiaurės baltųjų neokolonijinio pasaulio atkūrimą.

Jie jau buvo spėję patirti takoskyros Europoje Afrikai teikiama naudą. Progresyvūs režimai turėjo rėmėjų socialistinėse šalyse ir galimybę išnaudoti priešpriešą tarp socialistinių Rytų ir kapitalistinių Vakarų savais tikslais. Jie nuogaštavo, kad, griuvus geležinei uždangai, jie niekam neberūpės. Ir daugeliu atžvilgių buvo teisūs.

Nuo devintojo dešimtmečio pabaigos tiesioginės užsienio investicijos į Afriką gerokai krenta ir yra nukreipiamos į Rytų Europą. Investuotojai pastarąjį laiko investicijoms saugesniu regionu, turinčiu labiau išsilavinusią ir Vakarų kompanijoms prieinamą darbo jėgą ir naujai atsiveriančią, perspektyvesnę rinką. Beje, gerokai prieš ES migracijos politikos kritikams pradant vartoti sąvoką „Europos tvirtovė“ (*Fortress Europe*) – pirmą kartą pavartotą nacių propagandos paskutiniiais Antrojo pasaulinio karo metais, ginant Hitlerio „Europos tvirtovę“ (*Festung Europa*), – ją devintojo dešimtmečio pabaigoje, protestuodami prieš neišvengiamai artėjantį turėtų pozicijų netekimą, atgaivino būtent afrikiečiai. Kaip Boutrosas Boutrosas Ghali sakė 1994-aisiais, geležinė uždanga pasislinko: ji dalija nebe Europą, o Viduržemio jūrą, driekdamasi tarp Europos ir „Globalių Pietų“, t. y. Afrikos⁹. Švęsdami 1989-ųjų jubiliejus apie tokius dalykus nesame linkę galvoti.

1989-ieji minimi kaip Europos vienybės atkūrimo laikmetis, pamirštant ne tik Europos atsivėrimą sienomis ir humanitarines krizes Viduržemio jūros regione bei Šiaurės Afrikoje, bet ir tai, kad 1989-ieji ženkliai prisidėjo prie pastarųjų atsiradimo.

Vokiečių aktyvistai pastarajame dešimtmetyje nubrėžė sąsają tarp Berlyno sienos griuvimo fakto šventimo ir atsivėrimo išorinėmis sienomis, pažymėdami, kad migrantų krizė Viduržemio jūros regione nusinešė daugiau gyvybių nei bandymai kirsti geležinę uždangą iki 1989-ųjų. Nepaisant to, sąsają tarp šių dviejų įvykių ar procesų nenorime matyti. Šiandien siekdami permąstyti 1989-ųjų reikšmę ir dabartinės Europos ištakas turime į visa tai atsižvelgti.

– *Čia norėčiau paklausti, kokiais būdais ir kodėl jūs projekte daugiausia dėmesio skiriama kolonializmo (coloniality) ir dekolonializmo (decoloniality) Rytų Europoje santykiui su socialistine globalizacija? Ši tema turi sąlyčio taškų su pastarojo meto istorikų diskusijomis apie epistemologines ir istorines postsocializmo ir postkolonializmo sąsajas [...].*

– *Šiose diskusijose svarbi rasės sąvoka postsocializmo kontekste: kaip jūs ir minėjote, Rytų Europa tapo rasėmis aklu (colour-blind) baltųjų regionu. Rasės ir rasizmo problemų marginalizavimas viešajame diskurse prasidėjo dar devintajame dešimtmetyje, kartais ja interpretuojant savaip ir pritaikant vietos specifikai – pavyzdžiui, siekiant suprasti vietinių žydų ir romų tautinių mažumų istoriją, – tačiau nereflektuojant globaliau mūsų santykio su pačios rasės idėjos raida ir mūsų požiūrio pokyčių. Čia norėčiau grįžti prie jūsų minėto neretai rasistinio pastarojo meto diskurso, ypač sustiprėjusio nuo 2015-ųjų, ir fakto, kad po sisteminių pokyčių visiškai pamiršome socializmo laikų ne europiečių migracijos į Europą istoriją ir buvusius istorinius ryšius su kitomis rasėmis.*

– *Tai ypač aktualus klausimas šių dienų kontekste, kai, nepaisant prieš migraciją nukreiptos propagandos, Rytų Europos šalyse migrantai vis sparčiau priimami tiek kaip darbininkai, tiek kaip studentai ir dėl vis ryškėjančio darbo jėgos trūkumo, aiškintino didėjančiais emigracijos masiais ir mažu gimstamumu, ir dėl tarptautinės konkurencijos aukštojo mokslo ir darbo rinkos srityse, taip pat ir siekiant mažinti viešosios skolos našta. Migracijos srautai tiesiogiai priklauso nuo istorinių sąsajų, tad socializmo laikų migraciniai ryšiai vis dar lemia ir šių dienų srautus. Pavyzdžiui, joks atsitiktinumas, kad į Vengriją vis dar atkeliauja darbininkų migrantų iš Mongolijos ir Vietnamo. Kaip socializmo ir 1989-ųjų istorija bei platesnė, pasaulinės istorijos perspektyva galėtų padėti suprasti šių dienų Rytų Europos santykį su rasinių problematika?*

– Visų pirma noriu pabrėžti, kad daugelis mano minėtų dalykų turi paneuropietiška dimensija. Kai kurie akademi-

kai, pavyzdžiui, Davidas Theo Goldbergas, pažymi, kad tiek baltumas, tiek jį sukūrusi ir įgalinusi kolonijinė patirtis iki šiol lieka nepakankamai išnagrinėtos europietiško sąvokos sudedamosios dalys¹⁰. Kiti kritikuoja daugelio europiečių atminties spragas, pažymėdami polinkį, ypač vakarų europiečių, ant viešosios atminties pjedestalo kelti Holokaustą, nepamirštant išarti „niekada daugiau“. Spraga čia yra ta, kad tokia istorinės atminties interpretacija trukdo apmąstyti kolonijinės prievartos faktą ir jo ryšį su šių dienų pasaulio rasių hierarchija bei ta pačia baltumo sąvoka.

Kad ir kiek istorikai rašytų apie šių dviejų dalykų sąsajas – pavyzdžiui, kad Holokaustas buvo bumerangu į Europą grįžtanti kolonijinė prievarta, – Europos istorinė atmintis lieka paremta supratimu, kad labiausiai verta prisiminti būtent tai, kad toks civilizuotas kraštas kaip Europa galėjo iki Holokausto prieiti. Michaelas Rothbergas argumentuoja, kad europiečiams reikalinga *įvairiakryptė* atmintis, kuri aprėptų abu minėtus poliūs¹¹. Pastaraisiais dešimtmečiais pasigirsta rytų europiečių raginimų į Europos kolektyvinę istorinę atmintį įtraukti ir komunistinio režimo prievartą – kartais vadinamą „genocidu“, kas sulaukia priešingų reakcijų, – ir šiai tolygiai taikyti posakį „niekada daugiau“, kaip savo naujose fantastiškose knygose pažymi Laure Neumayer ir Jelena Subotić¹². Bet tokio pobūdžio raginimai rodo, kad europiečių mąstymas apie istorinę prievartą ir jos sąsajas su dabartimi lieka pabrėžtinai europocentristinis. Be abejo, buvo ir raginusių išplėsti europinės prievartos sąvoką, siekiant įtraukti patirtis tiek Europos viduje, tiek už jos ribų – pradant Aimé Césaire'o pasisakymais penktajame dešimtmetyje ir baigiant šių dienų aktyvistais, siekiančiais teisingumo dėl buvusioje Vokietijos Pietvakarių Afrikos kolonijoje vykdyto genocido, – bet svaraus balso jie neturi.

Norėdami apmąstyti rasinę problematiką, rasizmą ir baltumą kaip neatsiejamas europietiško dalis, privalome juos suprasti iš visos Europos istorijos perspektyvos.

Šitai sakau iš dalies todėl, kad būdamas JK istorikas, puikiai matau vakarų europiečių bandymus eksternalizuoti Europos kaip tokios rasizmą link rytinių žemyno pakraščius: pavyzdžiui, bedama pirštu į Viktoro Orbáno prieš migrantus nukreiptas kampanijas, sutelkiant dėmesį į iracionalius, barbariškus, necivilizuotus rasistus rytuose. Tokia gudrybė vakarų europiečių pasitelkiama dažnai, kad tik nereikėtų pernelyg giliai žvelgti į rasizmo atmainas savo pačių idėjose apie tai, ką jiems reiškia Europa.

Visgi, nepaisant visų mano išvardytų dalykų, reikėtų paminėti ir tai, kad Rytų Europa turi savitą su šia problematika susijusią istoriją. Šis regionas turi savo vietą ilgoje kolonializmo ir rasių istorijoje, kad ir kaip dažnai būtų stengiamasi pabrėžti jo išskirtinumą dėl niekad nevaldytų kolonijų. Paimkime kad ir lenkus, Napoleono siūstus į Haitį numalšinti revoliucijos ir galiausiai perėjusius į Haitį sukilėlių pusę. Sukilimo lyderis Jeanas-Jacques'as Dessalines'as lenkus pavadino „baltaisiais Europos negrais“ ir jų istorija tapo lenkiškojo nacionalizmo pagrindu: solidarizuojamasi su visais valstybingumo siekiais kovose su didžiosiomis imperijomis. Ši istorija vėliau pasisavinta komunistų, o visai neseniai jos pagrindu Haijuje pastatyta ir opera, kurią Adamas Kola aptaria savo knygoje apie lenkų pokolonializmą. Kartu Rytų Europos nacionalistai rėmė baltųjų imperializmą: XIX a. pabaigoje lenkų ir vengrų nacionalistai tikėjosi įkurti kolonijas – nacionalinio identiteto „kapsules“, kol jų tėvynės taps nepriklausomos. Jie skubėjo pabrėžti, kad jų kolonijos bus civilizuotos, kad iš pačių patirtos imperinės priespaudos pasimokyta ir kad žiaurumo ir smurto bus mažiau nei britų ir prancūzų valdomose teritorijose. Nacionalistams kolonijų įkurti gal ir nepavyko, tačiau europietiškojo kolonistinio alkiio tikrai būta.

Kas pasakytina apie antikolonializmą ir jo santykį su rasine problematika socializmo laikais? Ar buvo tikro rasinio solidarumo su Pietumis apraiškų?

Septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje socialistinės valstybės Jungtinėse Tautose aktyviai pasisakė už antirasistines programas iš dalies dėl Rytų Europoje patirto nacių rasizmo Antrojo pasaulinio karo metais. Tačiau tokia pozicija dažnai buvo performatyvi, nes visų pirma siekta prisirinkti sąjungininkų pasauliniu lygmeniu. Antikolonializmo projektui aštuntajame dešimtmetyje išgyvenant gilią krizę, antirasistinių pažiūrų demonstravimas Rytų Europos elitui anaipol nebeatrodė toks patrauklus.

Antikolonializmo projektui devintajame dešimtmetyje praradus patrauklumą ir dėl jo rėmimo nebegauant jokių statuso taškų, Rytų Europoje kone iškart pradėta atsainiau elgtis su juodaodžiais studentais ir darbininkais migrantais, atsirado rasistinės prievartos požymių. Kaip jau minėjau, vadinamasis „sugrįžimas į Europą“ ir bendrų kultūrinių šaknų atradimas vėlyvaisiais Šaltojo karo metais – kad ir kokia herojiška ši istorija būtų – vyko lygiagrečiai su atsivėrimu sienomis ir spalvotųjų ne europiečių atskirumu nuo visuomenės.

Būta ir idėjos, kad socializmas „patamsino“ baltųjų rytų europiečių odos spalvą. Konservatyvių pažiūrų disidentų devintojo dešimtmečio tekstuose pasirodė sąvoka „baltieji

negrai“: esą būtina šį daugiaspalvį socializmą mesti lauk ir tokiu būdu bus galima grįžti prie tikrojo, baltųjų, europietiško.

Taigi galime teigti, kad dirva dešiniųjų populistų pareiškimams po 2015-ųjų Sirijos pabėgėlių krizės, kad rytų europiečiai yra paskutiniai krikščioniškosios Europos civilizacijos sergėtojai nuo vakarietiškojo daugiakultūriškumo grėsmių, pradėta ruošti dar vėlyvaisiais Šaltojo karo metais.

Šį iš naujo ryškėjantį europietiško ir baltumo sugretinimą Rytų Europoje matome iš to, kaip devintajame dešimtmetyje buvo elgiama su darbininkais migrantais. Laikmečiu, pasižymėjusiu jų laikymu civilizaciniais svetimkūniais, šie darbininkai migrantai vis dažniau susidurdavo su rasistine prievarta. Vėliau, 1989-aisiais, iš „Globalių Pietų“ atvykę darbininkai migrantai masiškai varomi iš Rytų Europos, šimtais tūkstančių, kas labai retai prisimenama. 1990-aisiais iš Vokietijos siekta žūtbut išsvyti 8 tūkstančius darbininkų, atvykusių iš Vietnamo, Angolos, Mozambiko ir Kubos į VDR prieš Vokietijos suvienijimą, baiminantis, kad griuvus Berlyno sienai jie pradės masiškai plūsti į Vakarus. Išpuoliai prieš romus ir vietnamiečius itin padažnėjo tuometinėje Čekoslovakijoje ir sulaukė viešo „Chartijos 77“ ir Helsinkio komiteto pasmerkimo, kuriame pabrėžiama, kad tokia prievarta nedera su demokratinės revoliucijos idealais.

Būta ir islamofobijos apraiškų. Antiislaminių pažiūrų plitimą dažnai siejame su pokomunistiniu laikotarpiu ar Rugsėjo 11-osios teroro išpuoliais. Tačiau, pažvelgę į kiek ankstesnius laikus, jų ištakų rasime reakcijoje į Irano 1979 m. revoliuciją ir Saudo Arabijos remto radikalios, transnacionalinio salafizmo išplitimą. Čia turime nepamiršti, kad socialistinėje Europoje būta didelių musulmonų mažumų grupių – ypač tuometinėje Jugoslavijoje ir Bulgarijoje; jų taip pat buvo ir Sovietų Sąjungai priklausiusiose Vidurio Azijos teritorijose. Devintojo dešimtmečio viduryje šios mažumos imtos laikyti potencialiai grėsmingomis dėl, elito požiūriu, išpažįtamų panislamiškų vertybių, kurios esą visiškai svetimos socializmo idealams. Taip pat baimintasi, kad ši nauja islamiškos kultūros forma kvies atvykėlių srautus iš trečiojo pasaulio šalių, kaip kadaise nutiko su pačiu socializmu. Šis smurto persmelkto, politiškai nepastovaus ir visiškai svetimos kultūros islamiškojo pasaulio vaizdinys buvo sukurtas ir sėkmingai naudotas likus dar dešimtmečiui iki socialistinės sistemos žlugimo – ypač pertvarkos siekiančių komunistų, – stengiantis pabrėžti savo, kaip taikaus ir *civilizuoto* Europos regiono, statusą.

www.criticatac.ro
Vertė Marius Jakštas

⁸ Žr. Betts, P., Mark, J., Goddeeris, I., Christiaens, K. (2019): *Race, Socialism and Solidarity: Anti-Apartheid in Eastern Europe*. In: Anna Konieczna, Rob Skinner (eds.): *A Global History of Anti-Apartheid: 'Forward to Freedom' in South Africa*. Palgrave Macmillan. p. 151–202.

⁹ Boutros Boutros-Ghali (1999): *The Marginalisation of Africa*. In: Nikolaos A. Stavrou (ed.): *Mediterranean Security at the Crossroads: A Reader*. Durham, NC: Duke University Press. 21–34.

¹⁰ Goldberg, D. T. (2008): *The Threat of Race: Reflections on Racial Neoliberalism*. Oxford: Wiley-Blackwell.

¹¹ Rothberg, M. (2009): *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford: Stanford University Press.

¹² Subotić, J. (2019): *Yellow Star, Red Star: Holocaust Remembrance after Communism*. Ithaca and London: Cornell University Press; Neumayer, L. (2018): *The Criminalisation of Communism in the European Political Space after the Cold War*. London: Routledge.

Kultūra[†]

Muzika suteikia galimybę jausti

Per vos septynerius metus trunkančią muzikantės SIMRIT KAUR karjerą išleisti septyni albumai virto garsovaizdžiais, liudijančiais fenomenalų skambesį. Juose maišomos skirtingos muzikinės kultūros – nuo Afrikos būgnavimo iki graikų stačiatikių giedojimo, kundalinijogos muzikos. Iš graikų dainininkų šeimos kilusi ir Amerikoje augusi Simrit Kaur pasakoja apie savo kilmę, apsisprendimą tapti profesionalia muzikante, savo vedamus kursus „Supreme Sound“.

– *Esate kilusi iš dainininkų dinastijos. Kaip tai veikia Jūsų dainavimą?*

– Esu senos matriarchalinės graikų dainininkų šeimos atstovė. Graikiškas dainavimo stilius yra artimesnis arabiškosioms Artimųjų Rytų muzikos tradicijoms nei vakarietiškam Europoje ar Amerikoje paplitusiam dainavimo būdai. Šiaurės Afrikos ir Graikijos kultūros turi daug biologinių ryšių ir mano pačios kraujo linijoje pastebima nemažai skirtingų įtakų – klajoklių, čigonų, egiptiečių, marokiečių ir t. t. Mano močiutė buvo žymi graikų dainininkė ir aktorė. Kai dar buvau mamos iščiose, ši gastroliavo Graikijoje ir nuolat dainavo scenoje. Abi šios moterys turėjo gražius balsus ir, be abejo, tai mane stipriai paveikė. Aš dar būdama negimusi girdėjau mamos dainavimą, jaučiau jos fizines, emocines vibracijas. Manau, tuomet susipažinau ir su fiziniams dainavimo aspektams – kvėpavimu, melodija, stiliumi. Muzikos klausytojai dažnai pastebi, kad mano balsas nėra visiškai vakarietiškas.

– *Ar kada sutikote savo tikrąją šeimą?*

– Augau JAV, tačiau apsupta graikų tradicijų, nes mane įvaikinusį šeimą taip pat buvo graikai. Ilgą laiką gyvenau apie savo tikrąją šeimą beveik nieko nežinodama. Vis svarsitdavau, kas esu, galvoje buvo prisikaupę daugybė klausimų. Prieš dvejus metus pirmą kartą susitikau su savo motina ir močiute. Nuo tada palaikome ryšį. Dainavau su savo mama, mūsų balsai panašaus tembro, tik jos yra kiek žemesnio registro. Mama pasipasakojo tyčia daug rūkanti, kad jos balsas būtų žemesnis.

– *Kaip tapote dainininke?*

– Vaikystėje pradėjau giedoti graikų stačiatikių bažnyčios chore. Man labai patiko mistinis, senovinis šios muzikos skambesys, artimas Artimųjų Rytų stiliaus vokalui. Mokykloje ir universitete pas tą pačią mokytoją mokiausi dainuoti ir skambinti fortepijonu, grojau gitara, domėjausi indų klasikinio dainavimo tradicijomis, afrikietiškais būgnais. Nors muzika supo mane visą laiką, norėjau tapti natūraliosios medicinos gydytoja ir studijavau mediciną. Muzikantės karjera prasidėjo daug vėliau, prieš septynerius metus. Pirmąjį albumą 2013 metais išleidau sau ir savo draugams. Tik kai kitais metais kūrėu antrąjį albumą, apsisprendžiau tapti profesionalia dainininke. Tada pradėjau koncertuoti.

– *Kuo Jus patraukė muzikanto profesija ir gyvenimo būdas?*

– Mane nustebino, kaip lengvai ir tuo pat metu sunkiai klostėsi mano karjera. Atrodo, viskas įvyko labai greitai, ko nesitikėjau, bet nesitikėjau ir to, kiek energijos, laiko, pastangų ir pinigų man reikės tam atiduoti. Visiškai viską turi padaryti pati – įgyti naujų įgūdžių, formuotis, tobulėti. Buvo akimirka, kai abejojau, ar pajėgsiu tęsti. Tačiau viską pakeičia gaunamas atlygis – galiu daryti tai, kuo mėgaujuosi: dainuoti, keliauti, bendrauti su žmonėmis.

– *Kaip per tuos metus keitėsi Jūsų skambesys?*

– Kiekvienas atlikėjas turi savo unikalų skambesį, tačiau turi praeiti laiko, kol jį pamatai, suvoki, iškristalizuoji. Net ir pirmuosiuose albumuose galima išgirsti negrabias to

skambesio užuominas. Jis kuriamas visos grupės muzikantų, kai susigroji. Tiesiog turi atsisakyti savo ego ir lūkesčių.

– *Jūsų muzikoje tiek daug skirtingų elementų – ar sąmoningai juos renkatės, ar jie taip susideda savaime?*

– Mano muzikoje labai daug skirtingų muzikinių įtakų dėl to, kaip aš užaugau. Kiti grupės nariai taip pat atsineša labai skirtingas muzikines patirtis ir juos formavusias tradicijas. Turime muzikantą, grojantį Vakarų Afrikos kora; akademinės muzikos aplinkoje augusią violončelininkę, grojančią gitara; būgnininką, kilusį iš Evangelijos bažnyčios tradicijų, šiandieną atliekantį ritmenbliuzo, hiphopo ir soulo muziką; taip pat džiaz muzikantą. Manyje maišosi graikų stačiatikių dainininkų šaknys, afrikietiško būgnavimo tradicijos, regis ir psichodelinė muzika, kurios klausiausi vaikystėje ir paauglystėje. Kartu kuriame labai eklectišką ir ekscentrišką muziką.

– *Kaip grupėje rašote muziką?*

– Iki šiol daugiausia muziką rašiau aš viena, išskyrus kelias dainas, kurias grupė kūrė kartu. Bet šiais metais visus naujus singlus kartu parašė skirtingi grupės nariai. Ateityje, manau, mes ir toliau rašysime tiek kartu, tiek atskirai. Man labai patinka abu rašymo stiliai. Viena, pati sau, dažniausiai rašau naktį, kai kiti žmonės miega. Tokiu būdu turiu galimybę pabūti tyloje, ramybėje – su savimi, savo mintimis, išgyvenimais. Tai išryškina kūrybiškumą. Paprastai rašymo procesą pradėdau, sugalvojusi melodiją ir ritmą – žodžiai ateina vėliau. Nors kartais, žinoma, būna priešingai, būna atveju, kai visa daina ateina vienu metu. Kartais daina gimsta labai greitai, maždaug per dvidešimt minučių; kitais atvejais negali jos pabaigti išties mėnesius!

– *Kai kurių Jūsų dainų žodžiai yra gurmukhi poezija. Kaip juos derinate su muzika?*

– Aš pati mokausi gurmukhi ir mėgstu skaityti įvairias šiuo raštu parašytas poezijos knygas. Tai yra technologinis raštas, padedantis žmonėms sukurti daugiau ramybės savo kūnuose, mintyse, gyvenimuose. Kalbant gurmukhi, liežuvis juda tam tikru būdu, kuris stimuliuoja smegenis ir sukelia pokyčių procesą mūsų mintyse. Taigi, kai skaitydama randu posmą, kuris mane įkvepia, dažnai jį dainuoju.

– *Muzika taip pat turi stiprų poveikį žmogaus nuotaikai ir emocijoms. Kaip siejate teksto prasmę su garsu?*

– Manau, kad mano santykis su gurmukhi poezija įkvepia muzikos nuotaiką, kuri dažnai yra ekscentriška, mistinė. Kai tekstai nėra paremti poezija, pirmiausia kuriu muziką ir tada žodžiai „įlipa“ į melodines ir ritmines struktūras. Kartais jie rašosi labai ilgai ir sunkiai, tačiau man labiausiai patinka, kai man niūniuojant melodiją žodžiai tiesiog atsiranda joje. Taip buvo sukurtas naujausias mūsų singlas „Some May Say“ – bosistas pagrojo keletą akordų progresijų ir jas išgirdusi pradėjau dainuoti, o žodžiai spontaniškai išskrido iš burnos.

– *Ar šitokia muzika turi gydomųjų galių ir ją klausantiems žmonėms?*

– Man muzika yra dvasingumas – dainuodama jaučiuosi esanti čia ir dabar, susijusi su visa žmonija ir pasauliu. Koncertas yra labai galingos energijos išraiška. Klausydami šios muzikos žmonės mankština, medituoja, šoka – net gimdo vaikus ir miršta! Kai klausytojai dalinasi su manimi savo istorijomis, suvokiu, kaip giliai ji paliečia žmones.

– *Įsivaizduoju, kad dainavimo patirtis Jums taip pat turi labai stiprų poveikį. Ar naudojate savo balsą kaip dvasinę praktiką?*

– Kiekvieno žmogaus balsas turi labai didelę galią ir dainavimas yra labai stipri praktika. Aš asmeniškai kasdien praktikuoju hathajogą, kreipiu dėmesį į savo balso energiją ir kiekvieną melodiją dainuoju su intencija. Tokiu būdu mano balsas sinchronizuojasi su kūnu ir po tokios praktikos galiu natūraliai atkurti tą poveikį scenoje. Koncertų metu man nebereikia galvoti apie intenciją – galiu būti dabartiniame momente, o balsas pats kuria galingą efektą.

– Apmatau girdėti žmones sakant, kad jiems nepatinka jų balsas arba jie jaučia, kad jis nėra vertas skambėti ar būti išgirstas. Vėdu kursas „Supreme Sound“, kurių tikslas – suteikti žmonėms daugiau galios naudotis savo unikaliu garsu, kuris kalbant ar dainuojant rezonuoja jų kūnuose. Mokslas šiandien kalba apie tai, kaip garso rezonavimas keičia aplinką fiziniu lygmeniu. Mūsų ląstelės atitinka mūsų jausmų vibracijas ir atkuria vaizdą, kurį mes turime susidėlioję galvoje. Kadangi mūsų protas, kaip kompiuteris, be programų neveikia, mes patys turime perrašyti neigatyvius, destruktivius modelius ir programas. Kai siekiame pokyčio, dažnai neužtenka noro, ketinimo ir pastangų. Turime pasitelkti įrankius, kurie tiesiogiai veikia pašamone. Daugybė muzikantų naudojami žmogaus balso galia, siekdami pakeisti pasaulį. Bobas Marley yra puikus to pavyzdys. Nors jis dainavo apie neteisybę, jo muzikos intencija buvo pakylėta ir mylinti, dėl to sugebėjo sukelti tokį rezonansą.

– *Ar turite asmeninių akimirka, kurias dainavimas Jums padėjo išgyventi?*

– Dainavimas man dažnai padeda transformuoti ir paleisti emocijas, jas identifikuojant ir suprantant, kokia jų reikšmė. Mes dažnai nuvertiname intenciją, tačiau gamtoje ji yra vienas svarbiausių instinktų. Gyvūnas nusprendžia, ar augalas yra valgomas, ar nuodingas, remdamasis vien tik savo jausmu. Tačiau žmogaus ego išstumia intenciją – mes daug galvojame, tačiau nesiklausome, kaip per jausmus su mumis bendrauja pašamone. Pavyzdžiui, esi šalia žmogaus ir jauti, kad jis tau netinka. Tačiau tavo protas neleidžia nustoti bendrauti, nes tai nėra labai logiška, neturi tam pakankamai įrodymų ar svarios priežasties. O po to paaiškėja, kad tai netinkami santykiai, kaip ir nujautei. Dėl to, mano nuomone, svarbu palaikyti ryšį su vidiniu pašamonės balsu. Kai jūsų kūnas kalba, turite klausytis. Dainavimas man padeda palaikyti šį ryšį.

– *Kokie muzikantai Jus labiausiai įkvepia?*

– Pirmiausia mane įkvepia mano šeima ir kitos graikų muzikos tradicijos dainininkės. Jos visos turi galingą energiją, kuri kelia pagarbą. Užaugau klausydamasi jų dainavimo, taip pat regio, klasikinio roko ir psichodelinės muzikos. Kiti įkvėpę dainininkai yra Bobas Marley, Marvinas Gaye, „The Bangles“ ir „The Grateful Dead“.

– *Kaip keitėsi Jūsų, kaip muzikantės, aprangos stilius?*

– Kita mano aistra, šalia muzikavimo, yra vadinamoji lėta mada, kuri nenaudoja pigios darbo jėgos ir neteršia gamtos, o rūbai yra tvarūs. Labai džiaugiuosi, kad koncertų metu dėviu arba specialiai man sukurtus, arba senovinius rūbus. Moterys Šiaurės Kalifornijoje kuria mano scenoje dėvimus galvos apdangalus, kurie paremti graikų stačiatikių dainininkų tradicija. Šiandien tie galvos apdangalai tapo mano įvaizdžio vizitine kortele. Šitokia apranga scenoje kuria galingą išraišką ir primena man mano šaknis, iš kur aš kilusi. Kai scenoje jaučiuosi gerai, tikiu, kad tai persiduoda ir publikai.

Kalbėjosi Ona Jarmalavičiūtė

Sapnuoti sniegą

► Atkelta iš p. 11

dioksido pėdsako, negalvodama, kad noras būti pasaulio piliete turi dvi puses. Ilgiuosi to laiko, kai galėjau tiesiog melancholiškai ilgėtis Lietuvos. Sniego ilgesys, kurį galėjau numaldyti praleidusi trisdešimt valandų lėktuvuose ir oro uostuose, virto ilgesiu pasaulio, kurio nebegalima atkurti. Šis jausmas išliks – ne (tik) šaliai, kurią palikau, bet ir pasauliui, kuris nesugrąžinamai keičiasi. Visi mes tampame migrantais. Visi mes grįžtame namo ir nepažįstame namų, mūsų namai – tai žiemos be sniego, vasaros su nesiliaujančiais karščiais, kylančio vandens lygio užlietos pakrantės, tūkstančiai nykstančių ir išnykusių gyvūnų ir augalų rūšių, klimato kaitos pabėgėlių palapinių miesteliai. Mes būsim amžini migrantai, nepajėgiantys atpažinti žemės, kurioje gyvename. Tai tik pradžia.

Kita vertus, nostalgija ar solastalgija, nors savo esme pasyvi, melancholiškos būsenos, kartu galėtų būti ir pamatas, nuo kurio galima atsispirti ir pradėti kurti kitokias, aktyvias priklausymo bei pasipriešinimo formas. Iš ilgesio gali kilti ir noras nepasiduoti, troškimas išsaugoti tai, ką dar galima išsaugoti. *There is no planet B*, – kartoją „Extinction Rebellion“ plakatai. *How dare you*, – klausia

švedų aktyvistė Greta Thunberg. *What is wrong with us? What is really preventing us from putting out the fire that is threatening to burn down our collective house?* – stebisi Naomi Klein knygoje *This Changes Everything*, o knygoje *We Are the Weather* rašytojas Jonathanas Safranąs Foeris tikina: *Perhaps we don't need to abandon home to save ourselves: our second Earth could be a transformed version of the one we currently inhabit*. Klausausi jų balsų, atkartojančių mano nevilgtį ir pyktį. Mitas, kad mus kas nors išgelbės, bet gal išgelbėsime patys save. Galvoju apie mažytę planetą, kuriai priklausu kartu su kitais kone aštuoniais milijardais žmonių, kiekvienas sukamės tik apie savo ašį, visų be išimties metai suskaičiuoti, galvoju, kad tada, kai mūsų nebeliks, mažytė planeta ir toliau suksis apie savo ašį, tik be mūsų. Galvoju apie tuos, kurie liaujasi suktis apie savo ašį, liaujasi gyventi iliuzinėje tikrovėje, kurioje mes dar turime laiko, ir stengiasi išsaugoti tai, kas mums liko. Galvoju, kad jų vis daugėja. Galvoju apie savo asmeninę atsakomybę, apie rašytojos atsakomybę dūžtančio pasaulio akivaizdoje.

Kažkada spaudoje mane pavadino Australijoje gyvenančia lietuvių kilmės rašytoja. Bet aš esu ne lietuvių kilmės. Esu lietuvi. Tai – ne patriotizmas, o tiesiog tiesa, noras, kad mes ir sąvokoms, ir žmonėms suteiktume tikruosius vardus. Keleri metai Australijoje nesuteikia

man australiškumo, nesuteikia nė teisės vadintis išeive, egzodo rašytoja ar panašiais egzotiškais vardais. Bet aš esu ne tik lietuvi. Aš esu moteris, kuri sapnuoja gaisrus australiškai ir sniegą lietuviškai; žmogus, bijantis vieną dieną grįžęs namo nebepažinti namų; žmogus, kuris yra problemos dalis; žmogus, kuris neturi sprendimo, bet nenori suktis vien tik apie savo ašį; žmogus, manantis, kad net menkiausias pozityvus veiksmas yra geriau nei jokie, kad kiekvienas asmeniškai yra atsakingas ir kad kova už šitos žemės išsaugojimą prasideda kiekvieno mūsų namuose; žmogus, gyvenantis dvidešimt pirmo amžiaus velniop einančiame pasaulyje, pasaulyje, kur vis dar užsispyrusiai kaunamasi dėl sienų ir teritorijų lyg nesuprantant, kad mes visi esame viena, mes visi įklimpę, susimovę, ir kai vienoje planetos pusėje liepsnoja gaisrai, kitoje pusėje iškrenta pilkas pelenų sniegas. Mūsų namai ir mūsų *belonging* – kur kas platesnės sąvokos, kurias reikia permaštyti, produktyviai perkurti, įdarbinti. Iš naujo patikėti mitu, kad pasaulį galima perrašyti, kad galima perrašyti tai, ką reiškia būti pasaulio piliečiu, kad galima perrašyti mus. Mes visi esame tos pačios migracijos trajektorijoje.

– AKVILINA CICĖNAITĖ –

Protingavimai (8)

Mano broliui Kristupui gamtoje gera ir jis jai dėkingas. Jis važiuoja į miškus ir paežeres, renka šiukšles, prikrauna jų pilną priekabą ir veža į sąvartyną. Gamtos apsaugos inspektoriai jį stabdo ir baudžia, nes mano, kad jis atvežė šiukšles ir nori jas miške išpilti. Jie netiki, kad žmogus gali rinkti šiukšles. Jie mano, kad žmogus gali tik šiukšlinti, ir jie turi tam pagrindo.

- Aš nežinau, ar Jėzus buvo Dievas ar žmogus. Galbūt jis buvo Dievas, pasirodęs žmonėms jiems suprantamu pavidalu, o galbūt jis buvo žmogus, tik Dievo jame buvo daugiau negu kituose. Siela jame dominavo, bet ne mėsa. Kultūra vadinčiau sielos dominavimą prieš kūną.

- Dailininkas man rodo paveikslą ir klausia patarimo. Aš jam sakau:

- Aš nepatarinėju.

- Išmokau nepatarinėti, kai mokiau Vilniaus dailės akademijoje.

- Studentas rodydavo man nebaigtą paveikslą ir aš jam sakydavau:

- Šitos dėmės nereikia, uždažyk ją, žalia spalva čia netinka todėl, kad žalia spalva man negraži. Padaryk raudoną.

- Iš tikrųjų aš jam sakydavau, ką aš daryčiau, jei nebaigtas paveikslas būtų mano. Aš primesdavau save. Aš buvau prastas pedagogas.

- Reikia išlįsti iš savo ego ir įlįsti į studentą, pažinti jį labiau negu jis pats save ir tik tada galima jam prasmingai patarinėti. Tokių pedagogų yra. Jie rodo mokiniui jo, bet ne savo kelią.

- Tolimųjų Rytų išmintis: *stipriausias yra vanduo*. Mušk kiek nori. Jam neskauda.

- Nietzsche sakė, kad krikščionybė yra vergų religija. Ne. Tai laisvės religija. Mušk mane per dešinį skruostą, aš atsukiu tau kairį, nes man neskaudės. Aš tik nusijuoksiu, kaip nusijuokė šv. Pranciškus, išmetęs savo turtus pro langą ir tapęs laisvas. Krikščionybė yra laisvė nuo pilvo.

- Nietzsche dar sakė, kad krikščionybę sugalvojo menki žmogeliai, kurie nesugebėjo būti turtingi ir iš pavydo sugalvojo religiją, niekinančią turtus, žodžiu, lapės ir vynuogių istorija. Ir dar Nietzsche pasakė, kad *buvo tik vienas krikščionis ir jis mirė ant kryžiaus*. O pats Nietzsche? Jeigu jis nebūtų filosofavęs, bet dirbęs tokį darbą, kurį ir beždžionė gali dirbti, jis būtų buvęs *sotus, laimingas ir šiltai aprengtas*. Tai kodėl gi jis filosofavo, kol iš proto išėjo? Dūreris sakė: jeigu būčiau tik graveris, vargo nematyčiau. Nei kūrybines kančias kentėčiau, nei nesuprastas būčiau.

- Piktas buvo Nietzsche. Tik man atrodo, kad Hitlerį įkvėpė ne jis, bet Platonas su savo veislinais žmonėmis.

- Kai manęs klausia, kodėl mano paveikslėliai tokie, labai nuoširdžiai sakau: todėl, kad tokius juos man gera paįšyti.

- O kodėl jie tokie – nežinau. Nežinau ir kodėl mano sapnai tokie.

- Sielos archeologo reikia. Freudo ir Jungo.

- Visi vaikai paišo. Dievas kūrėjas juose dar neužmigęs. Mėgdžiojau Salvadorą Dalį ir man neblogai sekėsi. Mėgdžiojau Picasso ir man nesisekė.

- Turbūt tiesa, kad menininkai visą gyvenimą lieka vaikais. Vaikų piešinių neįmanoma pamėgdžioti. Jausmas, kuris meną daro, vaikuose gyvas. Neuždusintas proto. Picasso turbūt neuždusino jausmo. Tik jo jausmas pasidarė protingas, o vaikų intuityvus.

- O Einšteinas pasakė: *protas yra intuityvos tarnaitė*.

- Menas jausmu daromas. Ar galima jausmą pamėgdžioti? Galima turbūt. Galbūt net kito žmogaus jausmą galima jausti. Dvasinės stigmatos.

- Poezija kuria mano jausmus. O ypač muzika.

- Voltaire'as pasakė: *gyvenimas yra tam, kad mus siuntintų*. Sakyčiau: aš esu tam, kad save siuntinčiau. Kai įsiūtis nebetelpa manyje, aš jį išpaįšau, išrašau arba išrėkiu ant savo artimųjų, nes jiems labiausiai skauda.

- Svarbus įvykis mano gyvenime. Nuėjau į darželį dukrelės pasiimti, o kita mergytė pažiūrėjo į mane ir pasakė:

- Milyte, koks tavo tėvelis gražus.

- Turbūt ji kalbėjo apie mano vidinį grožį.

- Pagirtina yra daryti kitam gera. Bet nebūtina. Netgi pavojinga. Juk norint daryti kitam gera reikia žinoti, kas jam gera.

- Geriausia nebūti. Taip sako didžiausi žmonijos protai ir paaiškina kodėl. Nežinau.

- Juk labiausiai žmogus bijo mirties. Jeigu buvimas yra kančia, tai nebuvimas gal dar blogiau. Nebūti labai nuobodu. Kas žmogui primetė valią gyventi?

- Aš myliu žmones. Noriu, kad jie būtų laimingi, o aš būčiau jų laimės kalvis ir jie mane apdovanotų ordinu.

- Dievas nežemina žmogaus. Leidžia jam pačiam būti savo laimės kalviu.

- – Aš gyvenu ne sau, ne tam, kad būčiau laimingas, o tam, kad kiti būtų laimingi.

- – Dievas manęs laimingo nepadarė. Prašau tavęs! Padaryk mane laimingą.

- – Tuoj.

- Nė vienas žmogus nebus nelaimingas, jeigu nepaišysiu ir nerašysiu. Tik aš.

- Niekio. Kiti žmonės man nerūpi. Jiems pasisekė.

- Neverskit manęs būti laimingo. Man nepatinka būti laimingam per prievartą.

- Aš noriu būti laimingas savo laime.

- Neronas buvo Senekos mokinys. Bet Senekos mokymas jo nepakeitė. Nepadarė aplinka iš blogo žmogaus gero. Kultūra irgi nepadarė žmogaus gero, tik uždaro jo prigimtį į narvą. Kad avelėms ramu gyventi būtų.

- Didžiausias mano kūrinys – *opus magnum* – esu aš. Gėrėkitės.

- Matau pasaulį, bet savęs nematau. Todėl galvoju, kad pasaulis yra blogas, o aš – geras.

- Tobuli žmonės galvoja: – Aš esu tobulas ir mano misija yra tobulinti kitus. Aš esu bodhisatva.

- – O ar yra tobulų žmonių?

- – Yra taip galvojančių.

- Aš esu labai protingas. Rašau protingavimus ir noriu, kad jie būtų išspausdinti. Juk jeigu negalvočiau, kad mano protingavimai yra labai protingi, nenorėčiau, kad juos spausdintų. Savo protu aš dosniai dalinuosi su kitais. Aš irgi bodhisatva. Perskaičiau kinų išmintį: *tik kvailys galvoja, kad jis labai protingas*, ir man sugedo nuotaika.

- *Niekio naujo po saule*. Tie patys džiaugsmas ir tie patys liūdesiai, iš kurių žmogus padarytas.

- – Mikalojau. Kartojesi. Senas tiesas kalbi.

- Taip. Kartojuosi. Apie žmogų kalbu. Goethė sako, kad žmogus liko toks, koks buvo sutvertas. Kokias gi naujas tiesas apie jį galima pasakyti? Aš tik aiškinu jas sau pačiam, kol man aišku pasidaro. Pasidarau protingesnis ir tą pačią mintį protingiau paaiškinu. Tai todėl ir kartojuosi. Daugybė dailininkų paįšė krucifiksą ir kiekvieno vis kitoks. Ta pati mintis, kitaip pasakyta.

- *Jeigu tai, ką aiškini, tau pačiam yra aišku, tai ir tavo botei bus aišku*, – sako Diogenas.

- Apie tai, ko nesuprantu, kalbu labai daug.

- – Paklauskite manęs, – tarė Newtonas. – Obuolys nuo obels krenta žemyn.

- – Mes žinom, – pasakė jam žmonės.

- – Bet jūs nežinot kodėl.

- Akys mato obuolį, krentantį žemyn, bet nemato gravitacijos. Newtono nuopelnas ne tiesos pasakymas, bet tiesos paaiškinimas.

- Jeigu žmonės nori būti laimingi, kodėl jie neskaito Aristotelio raštų ir brolių Grimmų pasakos „Laimingasis Hansas“.

- *Žmogaus gyvenimo tikslas yra laimė. Laimė yra beprasme veikla, kuri neturi jokio kito tikslo, tik save pačią*. Daug kartų kartosiu šią Aristotelio išmintį ir vis kitokiais aiškinimais ir pavyzdžiais jai pritarisiu.

- – Viskas nupaišyta, viskas parašyta. Kam tu dar rašai ir paįšai?

- – Rašau ne tam, kad parašyčiau, bet tam, kad rašyčiau. Paįšau ne tam, kad nupaišyčiau, bet tam, kad paįšyčiau.

- Rašau ir paįšau todėl, kad man gera rašyti ir paįšyti.

- Dirbu ne tam, kad dirbčiau, bet tam, kad padaryčiau. Nekenčiu darbo. Dirbantis žmogus yra priemonė ką nors padaryti. Vis tobulesnių priemonių už žmogų atsiranda.

- Žiūri karvė į žmogų. Liūdno jos akys. Gaila jai žmogaus.

- Žmogui, kuris nenori sakyti tiesos, užmauna ant galvos polietilininį maišą ir jis pasako tiesą. Nesiūlyčiau tokio dabar populiaraus būdo tiesai sužinoti. Žmogus su polietilininio maišu ant galvos pasako ne tą tiesą, kuri yra, bet tą, kurią nori iš jo išgirsti. Prisiminkime tarybinius laikus.

- Žmogus sako: – Aš dirbu ir neturiu kada būti nelaimingas. – O laimingas turi kada būti?

- Vargšas žmogus. Tik nelaimingas arba joks jis gali būti. Toks Budos mokslas. *Niekam neįsusk nei meilės, nei neapykantos*. Būk joks. Skonio reikalas. Gal geriau būti nelaimingam negu jokiam.

- Išmanantis literatūrą žmogus neigiamai įvertino mano knygą „Sriuba“. Bet jis ją skaitė ir perskaitė. Mano knyga buvo perskaityta. Aš buvau pastebėtas ir aš esu dėkingas žmogui, kuris mane pastebėjo.

- Sugalvoju mintį ir galvoju – kokia nuostabi mintis ir koks nuostabus aš, tokią mintį sugalvojęs. Tą pačią dieną atverčiu atsitiktinę knygą ir randu tą pačią mintį, beveik tais pačiais žodžiais parašytą prieš 2 tūkstančius metų. Visos mintys jau pasakytos. Turbūt reikia evoliucijos šuolio, kad atsirastų tie, kurie sugalvotų naujas.

- Gyvenimas mano prabėgo kaip akimirka, bet per tą akimirką įvyko didžiulis žmonijos šuolis, tik ne minčių, bet Dievo link. Apie kitus žmones rašau kaip apie mirusius – arba gerai, arba nieko. Bet jie supyksta.

- – Nedrįsk rašyti apie mane nei gerai, nei blogai. Neminėk mano vardo be reikalo.

- Skaudžiausia kritika: – Parodoje buvo tavo paveikslas? Nepastebėjau. Atleisk. – Tau atleidžiu. Sau neatleidžiu.

- MO muziejaus parodoje „Kodėl taip sunku mylėti?“ jaučiausi kaip astronautas kosmose – vienišas, mažas, niekam nereikalingas svetimkūnis. Ir paveikslai man neatrodė ten reikalingi. Nusileidau aukštu žemiau į Meko parodą, kaip į Žemę. Grįžau namo, kur gera ir jauku, o Salvadoras Dalí, Johnas Lennonas, Yoko Ono ten buvo ne dievai, bet mano artimieji. Štai kas man yra Mekas. Namai, kuriuose esu laukiamas ir mylimas.

- Dailės albumai tampa dailėtyrininkų tekstais, iliustruotais reprodukcijomis. Kuo toliau, tuo tekstai ilgesni ir solidesni ir tuo mažiau reikalingos iliustracijos.

- *Liūdnas kaip šešėlis*, sako japonai. *Šešėlių pasaulyje mes esam*, sako Platonas. Liūdesio pasaulyje.

- Liūdesys yra dviejų rūšių. Šiandien liūdna. Ryt bus linksma. Šiandien liūdna. Ryt bus dar liūdniau. Sulaukė liūdnu akių senis ateities. – Likom dviese, brangioji mano. Eikim po berželiais pasiivaikščioti. Tyliai tyliai. Lėtai lėtai. Tik liūdesys mums liko. Pilkas ir beviltiškas.

- Paįšiau paįšiau, nupaišiau ką galėjau ir viskas. Rašau rašau, parašysiu ką galiu ir viskas. Visi keliai – akligatviai.

- Štai ką Aischilas rašo apie pasaulį: *...Sūkuriuose žiauriosios būtinybės, Tegul jisai gramzdina mano kūną! Visai užmušti jis manęs negali!*

- Pirmos dvi eilutės apie kūną, trečia eilutė apie dvasią.

RUSSELL EDSON

(1935–2014)

Aprašymas

Sode išdygo toks seniokas, sėdintis krėsle.

Iš pradžių iš žemės, lyg koks odinis kiaušinis, prasikale jo nuplikęs viršugalvis. Palaipsniui, diena po dienos, išlindo antakiai ir nemirksinčios akys... Žili plaukai, žemių pilnos ausys, nosis, žeme aplipę nosies plaukai; paskui pečiai, pečius apsiautęs šalikas, krėslo atkaltė, inkrustuota žeme ir vabalais.

Mėnesienoje – seniokas, įkastas į žemę. Apyaušriu – vyras, sėdintis seklėje miglos jūroje.

Kai visiškai iškilo, ant batų ir nagų pasimatė žalias pelėsis.

Vieną vakarą pastebėjom jį žiovuojant. Jis atsistojo ir ramiai pasišalino.

Jo krėslas jau kuris laikas grimzta žemėn. Spėliojame, ar nebus tai koks mirusiųjų liftas.

Šio pasaulio

Tas senis neabejotinai turi sparnus. Pamatai juos, kai tinkamas apšvietimas. Jie pritvirtinti prie išblukusio apsiausto, kurio ankstesnis melsvumas runda.

Tie sparnai tokie gležni, tokie permatomi, kad neatrodo kaip seno žmogaus. Tikėtumeisi drūtų, sumedėjusių sparnų.

Vis dėlto seniokas tebegeidauja karšto viralo ir sėdėti prie židinio bei trinti vieną į kitą šio pasaulio rankas, sudrūtėjusias ir sugrubusias, justis šio pasaulio kraują jose.

Kai sėsdamas prie židinio nusivelka apsiaustą, stebiu, ar sparnai vis ten pat. Tai aišku, kad ne. Dabar jie prisitvirtinę prie jo seno megztinio. Ūmai juos išvysti, plykstelėjus ugniai. Jie svyra nuo megztinio, karo nuo kėdės, galiukai ant grindų mažumėlę susiglamžę.

Spoksodamas į ugnį senis trina rankas. Kaip jis mėgaujasi šio pasaulio ugnim...

Miške

Šukavau ilgus plaukus, dryksančius iš medžio...

Buvau užmatęs ilgus plaukus, dryksančius iš medžio, ir šukas ant žemės prie to paties medžio pašaknių.

Plaukai ir šukas atrodė neperskiriami. Nepasakysi, kad plaukai prašėsi šukų, bet tas šukų, braukiamų per juos, suraminimas...

Aš stovėjau niaurioje tyloje, kokia būna daugelyje miškų literatūros puslapiuose, ir šukavau vešlius moteriškus plaukus, žinduoliško šiltumo plaukus; net ir tada, kai vakaras iš lėto nugarazdino mišką į naktį...

Antimedžiaga

Kitoje veidrodžio pusėje esti išvirkščias pasaulis, kur beprotybė protėja, kur kaulai ropščiasi iš žemės ir prasmenga pirmojoje meilės pliuurzėje.

Ir tiktai vakare kyla saulė.

Įsimylėjęliai verkia, nes diena pajaunėjo ir vaikystė netrukus paveržia iš jų malonumą.

Šiokiame pasaulyje daug liūdesio, kuris, žinoma, yra džiaugsmas...

Taksi

Vieną naktį tamsoje skambinu taksi. Kaipmat taksi automobilis įgriūva kiaurai sieną; nesvarbu, kad mano kambarys trečiame aukšte ar kad geltonasis vairuotojas iš tikrųjų – vairuotojo pavidalo plazdenantis kanarėlių tuntas, kuris pilasi pro taksi langus geltonais fontanais...

Suvokdamas, jog atsidūriau kažin kokios įstabybės epicentre, griebiu telefoną ir atšaukiu taksi: visos kanarėlės vėl suskrenda atgal į mašiną ir susispiečia žmogaus pavidalu. Taksi per sieną lenda atgal, siena užsitaiso...

Vis dėlto ne mano valioje sustabdyti šį vyksmą, jau vėl tiesiu ranką prie telefono kviesti taksi, kuris štai jau griau-nasi per sieną su savo geltonuoju taksistu, jau pradedančiu sklaidytis...

Užtrukusi iškyla

Kažkoks dokumentas plaikstosi miške tarp medžių virš iškylautojų galvų.

Vasaros pabaiga, tad belieka laukti tik sniego. Žlunga fotointetinis pasaulis.

Visą vasarą miške išskylavusieji pamato, kad jų maistas sušvinkęs. Gervuogių uogienė virtusi degutu, iškylų krepšiai pilni į senus laikraščius suvyniotų kaulų.

Jaunuolis atsisuka į savo širdies draugę. O ši – žilagalvė senė, galva kratosi ant pečių.

Iškylautojai bando sugauti virš galvų sklendžiantį dokumentą.

Tačiau vėjas jį nupučia šalin.

O jame parašyta, kad „vasara baigėsi“.

O Dieve, niekada neparsirasiu namo

Kelyje žmogui atitrūko kūno dalis. Jis pakėlė ją ir įsidėjo į kišenę.

Kai pasilenkė pakelti dar vienos kūno dalies, perlūžo per liemenį. Apatinė jo pusė tebestovėjo. Žmogus prikepėstavo alkūnėmis, įsistvėrė kelnių sėdynės ir paliepė: kojos, namo.

Bet šitai toliau bekeliaujant nusirito galva. Galvai užklykus, kojos sustojo.

O tada atitrūko vienas kelis. Iš torso netrukus iškrito širdis.

Galvai užspiegius, kojos persisuko, ir išdribo liežuvis.

O Dieve, sumetė žmogus, aš niekada neparsirasiu namo.

Numirėlio gaivinimas

Numirėlis vėl grąžinamas į gyvenimą. Jį nuveža į mugę, į prancūzišką restoraną, virtinė vakarėlių iki išnaktų... Tas pradeda smirdėti.

Kelias dienas jam leidžia pailsėti lovoje.

Vėl nuveža į mugę, antras susiejimas prancūziškam restorane, dar viena virtinė naktinių pasilinksminimų... Jokios reakcijos... Nuo jo nubraukia kirminus... Tas siaubingas dvokas!.. Bergždžias reikalas...

Kas tau yra?

...Bergždžias reikalas...

Jam plekšnoja per veidą. Žandas nuplyšta: po juo kaulai, žandikauliai ir dantys...

Dar viena vakarėlių virtinė... Nubyra pirštai... Nukrenta ausis... Taksi pameta pėdą... Bergždžias reikalas... Smarvė... Kirminų knibždėlynas!

Dar viena vakarėlių virtinė. Atitrūkusi galva nurieda grindimis. Moteris užkliūva už jos, išrieda akys. Moteris užklykia.

Bergždžias reikalas... Po numirėlio švarku kirminai ir šonkauliai, ir nieko daugiau... Bergždžias reikalas...

Avių skaičiavimas

Mokslininkas turi mėgintuvėlį, pilną avių. Jis svarsto, ar jam nepamėginus joms sumažinti ganyklos.

Avys kaip ryžių grūdėliai.

Jis svarsto, ar įmanoma ką sumažinti tiek, kad išvis nebeliktų.

Jis svarsto, ar avys suvokia savo mažumą, ar turi mastelio pojūtį. Galbūt joms atrodo, kad mėgintuvėlis – stiklinė avidė...

Jis svarsto, ką gi su jom reikėtų daryti; be abejo, iš šių avių mažiau mėsos ir vilnos nei iš įprastos avies. Ar jis sumazino prekybinę jų vertę?

Jis svarsto, ar jų nebūtų galima panaudoti kaip ryžių pakaitalo, savotiški vilnoniai ryžiai...

Jis svarsto, ar tik nevertėtų sutrinti jų pirštais į raudoną tyrę.

Jam įdomu, ar jos veisiasi, o gal kuri nudvėsė.

Mokslininkas pakiša avis po mikroskopu ir skaičiuodamas užmiega...

Istoriniai pusryčiai

Žmogus artina kavos puodelį sau prie veido, pakreipia jį ties burna. Istoriska, mąsto jis. Pasikrapšto galvą: dar vienas istorinis įvykis. Jam iš tiesų privalu pailsėti, šį rytą jis kuria baisingai daug istorijos.

Vajė, dabar ant skrudintos duonos jis tepasi sviesto, dar viena istorijos porcija.

Žmogus stebisi, kodėl jam teko dalia būti tokiam istoriškam.

Kiti greičiausiai to nesuvokia, mąsto jis, galų gale tai talentas.

Vienas iš batraiščių prašosi užrišamas, sumeta jis. Ką gi, ne už kalnų dar vienas svarbus istorinis įvykis. Jis nieko negali padaryti. Gal istorijoje jis užima per daug vietos? Bet juk jis turi gyventi, ar ne? Duoną būtina aptepti sviestu ir nevalia vaikščioti su užrišti prašančiu batraiščiu, ar ne taip?

Neabejotina tiesa, kad baigta rašyti XX amžiaus istorija iš esmės bus apie jį. Prieš vėją nepapūsi – ak, šį pasakymą cituos ateinančiais amžiais.

Drovesys? Šioks toks; ir kaip nesidrovėsi, kai šitie dar tik gimsiančiųjų akių stebi jį iš ateities?

O ne, jis jaučia nutiksiant dar vieną istorinį įvykį... Štai, prašom, puodelis kavos jo rankos gale artėja prie veido. Jei šitai užfiksuotų kino juostoje, kiek daug tai reikštų ateičiai.

Oi, aplyja visą sterblę. Vienas iš tų istorinių incidentų, kurie turės įtakos ateinančioms tūkstančių metų; nenuspėjamas ir išties gan nemalonus dalykas... Bet istorija niekada nebūna lengva, mintija žmogus...

Tunelis

Įnikau rausti tunelį žemėje...

Mudu su žmona, peržiūrindami sąrašą priežasčių, taip ir neaptikom tokį darbą pagrindžiančios.

Vis dėlto ji, kaip ir aš, pripažino, kad pasirinkta kryptis – tarytumei troškimas, o troškimas trokštinas, – mudu kurstė abipusiškai ir traukė link savo pabaigos be paaiškinamos priežasties...

Tačiau argi pietų kryptis pačiam pačiam horizonto gale nežvelgia šiaurėn, lygiai kaip ir šiaurės kryptis paskutiniausio skliauto aukščiausiam taške argi nesvyra su nuovargiu pietų pusėn?

Tad rausiausi į žemę, tamsoje, kurią toks skverbimasis tik dar labiau tamsina, ištikimas idėjai šviesos, kuri, sako, visada turinti būti tunelių gale; galbūt dar neuždegta, bet, visatai veržiantis į susitikimą kaktomuša, turinti sužibti išbėrus paskutinį kastuvą žemių...

Iš: *Russell Edson. The Tunnel: Selected Poems. Oberlin College Press, 1994*
Vertė Andrius Patiomkinas